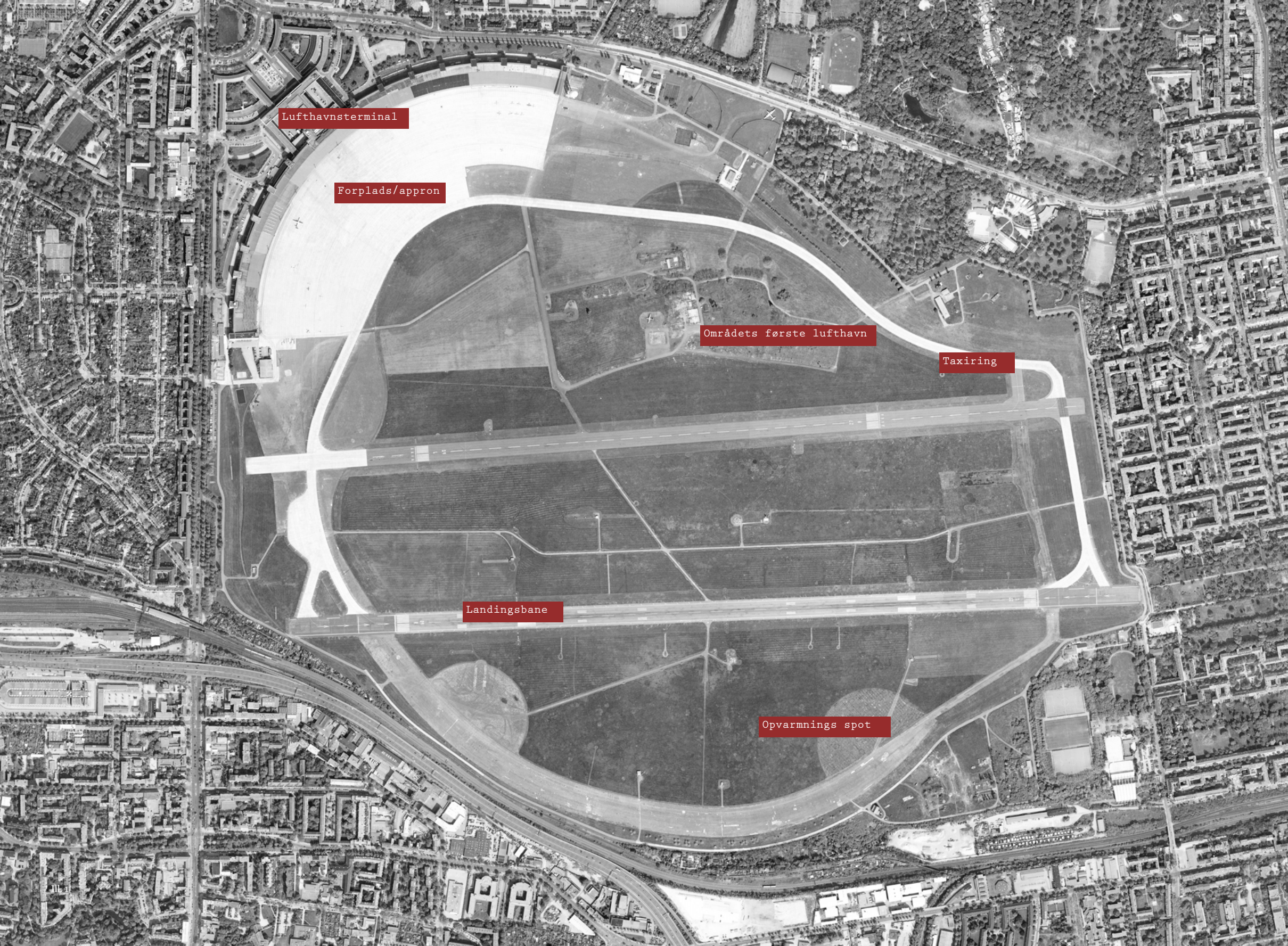

TEMPELHOF FRIHED

MSc4 Urban Design 01-2012
A. Slovansky/S.E. Jakobsen

Lufthavnsterminal

Forplads/appron

Områdets første lufthavn

Taxiring

Landingsbane

Opvarmnings spot

Forord

Projektet er udviklet af gruppe 1, på MSc4, Urban Design, Arkitektur og Design på Aalborg Universitet.

I projektet arbejdes der med en urban transformation af det tidligere lufthavnsområde, Tempelhof, beliggende i Berlin.

Rapporten er inddelt i et præsentations-, baggrunds-, analyse-, design- og procesafsnit, hvilket tilsammen beskriver udviklingen af 'Tempelhof Frihed'.

Der henvises ikke til egne illustrationer og kildehenvisning sker efter Harvard metoden.

Vedlagt er to planer af området i 1:5000 samt 1:1000.

TEMPELHOF FRIHED

Arkitektur og Design
Aalborg Universitet
4. Semester Msc - Urban Design

Tema
Urban transformation

Titel
Tempelhof Frihed

Vejleder
Nicolai Steinø

Projektperiode
01.02.2012 - 23.05.2012

Oplag
5

Sideantal
103

Anna Slavensky

Stine Ellegaard Jakobsen

Summary

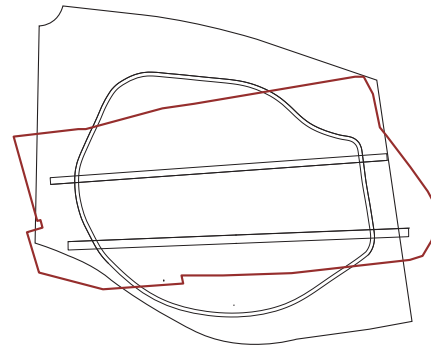
The project report illustrates a design strategy for how the former airfield area Tempelhof, now a temporary park in Berlin, Germany, can undergo an urban transformation and be developed into an area, which can adapt and adjust to its surroundings. In the same time it should emphasize the unique historical qualities and the multiple existing activities. The design strategy consists of three focus areas, which each ensures frameworks for how the public spaces, the landscape and the new built-up areas should be developed. The main focus is to create a social and cultural diverse district in the heart of Berlin.

INDHOLD

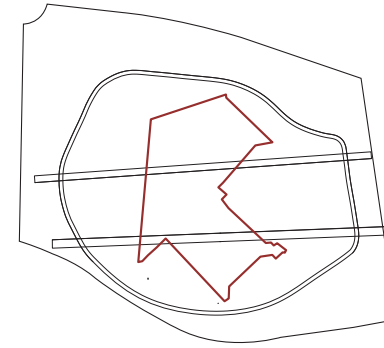
TEMPELHOF	6	DESIGN	53
PRÆSENTATION	11	STRATEGI	54
Tempelhof Frihed	12	Det bløde, grønne lag	56
En lun efterårsdag	14	Det indre parklandskab	
En blæsende sommerdag	16	Det ydre parklandskab	
Plan 1:10.000	18	De grønne stiforløb	
Plan 1:1000	20	Det hårde, urbane lag	62
Opstalt 1:1000	22	Gates	
		Taxiring	
		Landingsbaner	
		Det bebyggede lag	68
		Den overordnede struktur og logik	
		Rum og forløb	
		Infrastruktur og tilgængelighed	
		Bebyggelsens rammer	
		Bebyggelsesprocent og etagehøjder	
		Programmering	
		Sammenlægning af de tre lag	86
BAGGRUND	24	ETAPEPLAN	90
Konkurrenceprogram	26	KONKLUSION	92
Bymæssig kontekst	30	REFLEKSION	93
Berlin		DESIGNPROCES	94
Kvartererne		Skitsering ud fra variable	97
Opsamling		Planens udvikling	98
Konsekvenser	36	Plan 02	
Den utiltrækkende by		Plan 03	
Den pæne by		Plan 04	
Den intolerante by		Plan 05	
		Plan 06	
		Plan 07	
DISKUSSION	38	Litteraturliste	104
VISION	40	Illustrationsliste	105
ANALYSE	42		
Tilgængelighed	44		
Lufthavnskarakteristika&skala	46		
Klima	46		
Natur	48		
Byens skyline	49		
Programmering	50		
Park elementer	50		
Opsamling	51		

TEMPELHOF

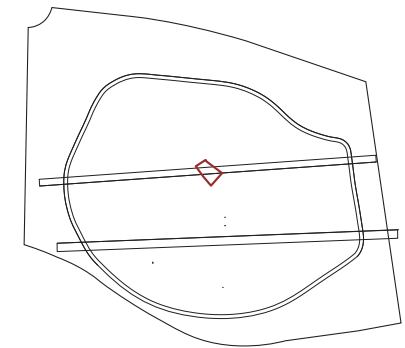
Ved lukningen af den centralt beliggende samt 400 hektar store Berlinske lufthavn, Tempelhof Internationale Lufthavn i 2008, fik Berlin et potentielt og helt unikt byudviklingsområde i besiddelse. Området har blandt andet været anvendt som militær øvelses- og paradeplads, men det er dets funktion som luftbro og eneste kilde for fragt af varer til og fra Vestberlin under opdelingen af Tyskland i 1948, der har bevirket at området har en særlig placering i vestberlinerernes hjerter og i Berlins historie (Senatverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2009).

Hyde Park, London / 257 ha

Fælledparken, København / 64 ha

Rådhuspladsen, København / 12 ha

1200 Grundlæggelse af Tempelhof Fæled i forbindelse med områdets omdannelse fra skov til opdyrket jord.

1722 Tempelhof Fæled blev for første gang brugt som militær øvelses- og paradeplads, hvilket startede en 200 år lang tradition.

1850 Tempelhof Fæled var stadig i militærets varetægt, men blev samtidig et rekreativt fristed, som berlinerne anvendte til picnic, spadsereture, sportskonkurrencer, møder og demonstrationer.

1910 Områdets vestlige del blev bebygget. Resultat blev "Tempelhof Field Garden City", som i dag er en del af Schöneberg.

1923 Området blev omdannet til lufthavn, da Berlin manglede en bynær lufthavn.

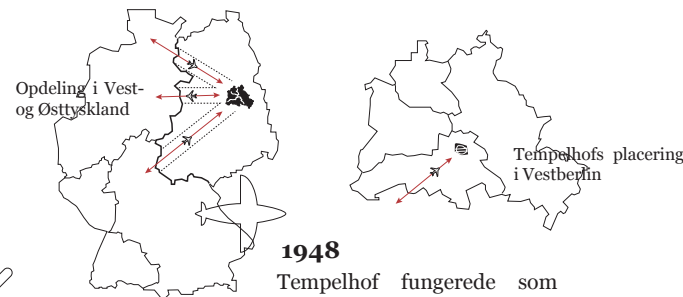
1939 Vision om at Tempelhof skulle være Europas luftfartscentrum, hvilket førte til opførelsen af en ny terminalbygning - et prestigebyggeri tegnet af Ernst Sagebiel.

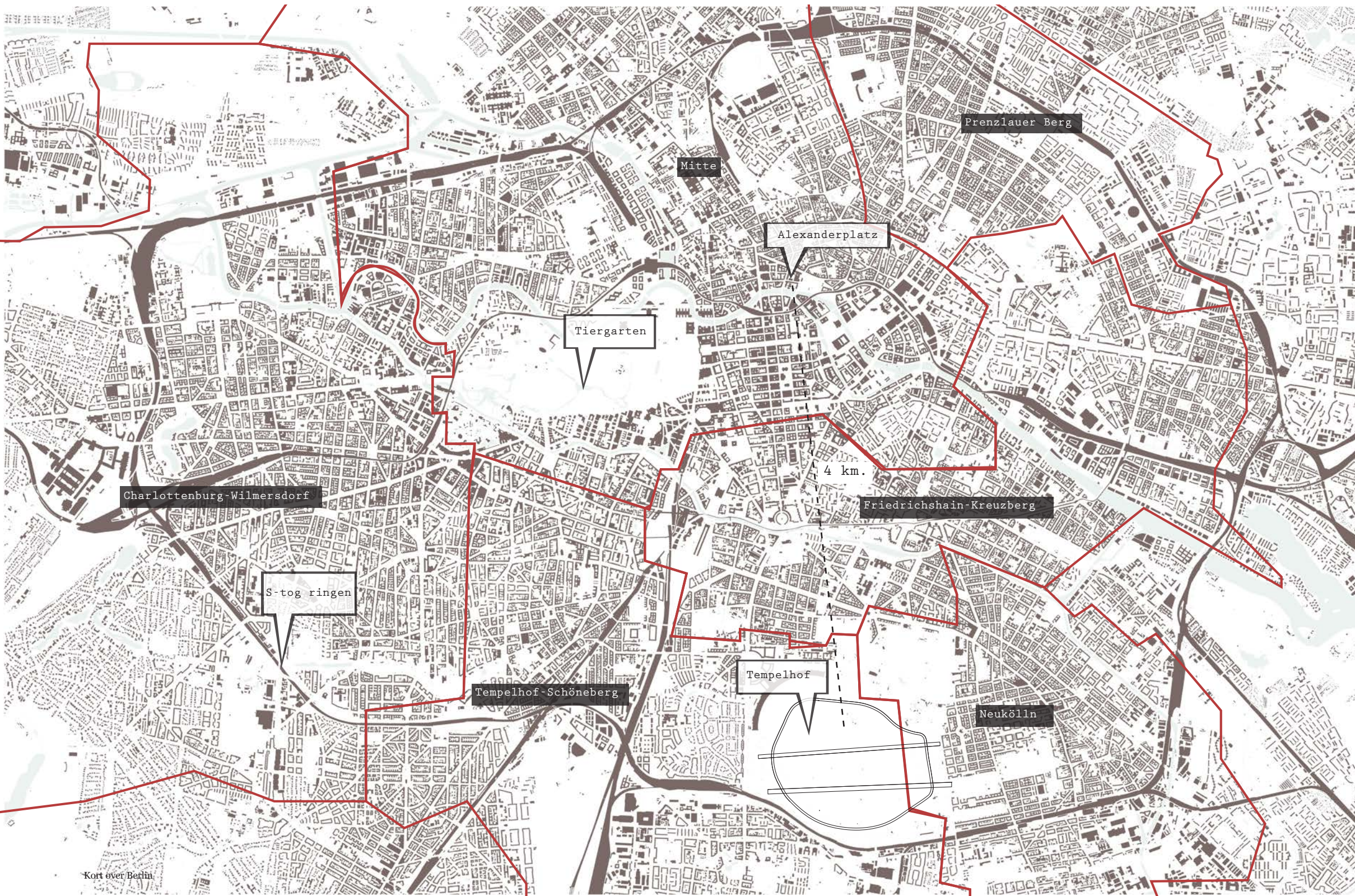
1948 Tempelhof fungerede som luftbro mellem Vesttyskland og Vestberlin under den russiske blokade af land- og vandruter.

1950 Tempelhof blev genåbnet som international lufthavn for civil flytrafik.

2008 Lukning af Tempelhof lufthavn.

2010 Åbning af området som offentlig, midlertidig park

Prenzlauer Berg

Mitte

Alexanderplatz

Tiergarten

4 km.

Charlottenburg-Wilmersdorf

Friedrichshain-Kreuzberg

S-tog ringen

Tempelhof-Schöneberg

Tempelhof

Neukölln

Ill. 2

Ill. 3

TEMPELHOF

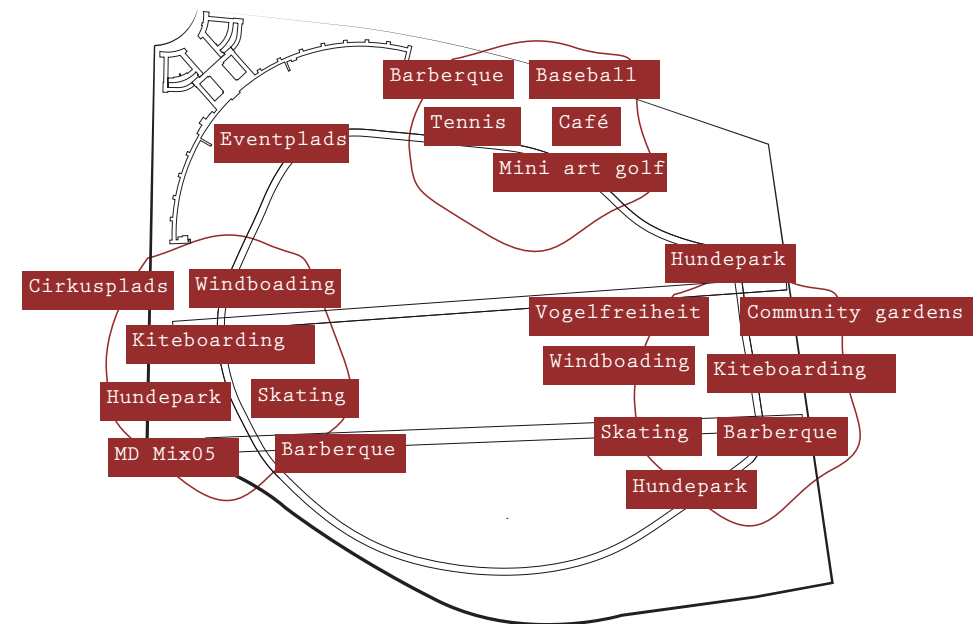
I et par år efter lukningen stod området urørt, og da der i 2010 stadig ingen beslutninger var taget for Tempelhofs fremtidige udvikling, blev lufthavnsarealet åbnet som offentlig park, der sidenhen har udviklet sig til at blive et mangfoldigt fællesrum - en livlig, grøn og rekreativ park. Stedets tidligere virke som lufthavn har efterladt sig unikke og bevaringsværdige spor: det enorme parklandskab, den monumentale terminalbygning og de lange landingsbaner, hvilke har tiltrukket mange forskellige besøgende, der blandt andet søger at udforske stedets nye identitet og muligheder. Specielt for kite- og windboarders er det åbne landskab samt de lange asfalterede strækninger attraktive – omstændigheder, der ellers ikke sædvanligvis ville kunne findes i så tæt en by som Berlin. Området bliver samtidig indtaget af besøgende, der afprøver drager i vinden, lufter rulleskøjterne, afholder sportsturneringer, samles til barberque i det åbne landskab, går ture, lufter hunden eller er der, bare for at observere de mange aktiviteter, der udfolder sig på det store areal.

En stor del af dynamoen for livet og aktiviteter på Tempelhof er igangsat og drevet af forskellige pionerorganisationer. Heriblandt opererer pionergruppen, 'Vogelfreiheit', hvis vision er at skabe unikke platforme, der

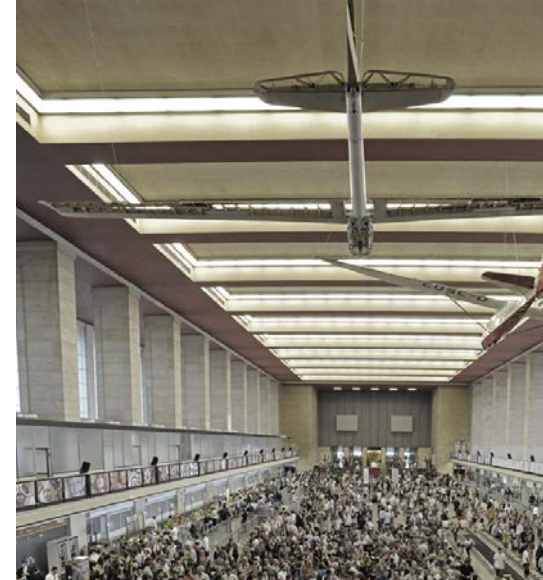
kan fungere som mødested for skateboarders, BMX'ere, dansere, kunstnere, klatrere og breakdansere. Gruppen, 'Allmende-Kontor', arbejder med at skabe steder til 'community gardens', der kan benyttes af byens borger til havebrug. I områdets nordlige del, har en gruppe skabt 'Nuture Mini Art Golf', hvor 18 internationale kunstnere har stået for designet af 18 minigolfbaner. Derudover tilbyder pionergruppen, 'MD Mix05' undervisning i tysk grammatik for børn gennem læringsspillet 'Der-Die-Das-Spass' (tempelhoferfreiheit.de). De forskellige pionerprojekter er med til at skabe en lokal forankring af Tempelhof, samt skaber kontakter og netværk mellem de forskellige besøgende (tempelhoferfreiheit.de, 2012, 01).

Tempelhof har også været vært for adskillige arrangementer og events som 'Green Tech World', Berlin Festival og i de gigantiske hangarer i terminalbygningen afholdes der koncerter, kongresser og shows som eksempelvis tradeshowet 'Bread and Butter'.

Men hvad skal der ske med Tempelhof i fremtiden? Vil det være muligt at opretholde det, der i dag gør området enestående og unikt?

III. 6

III. 4

III. 7

III. 8

III. 5

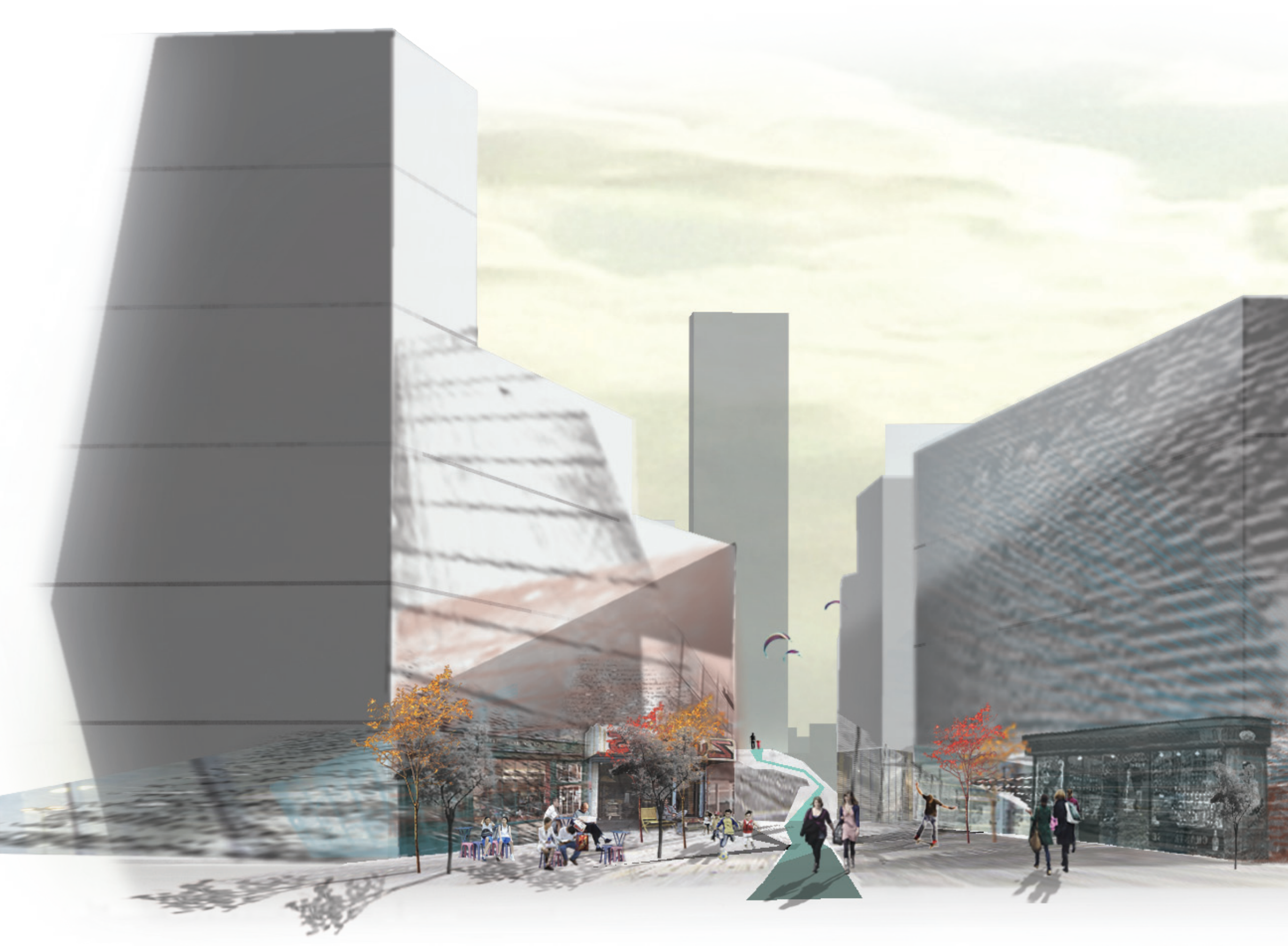

PRÆSENTATION

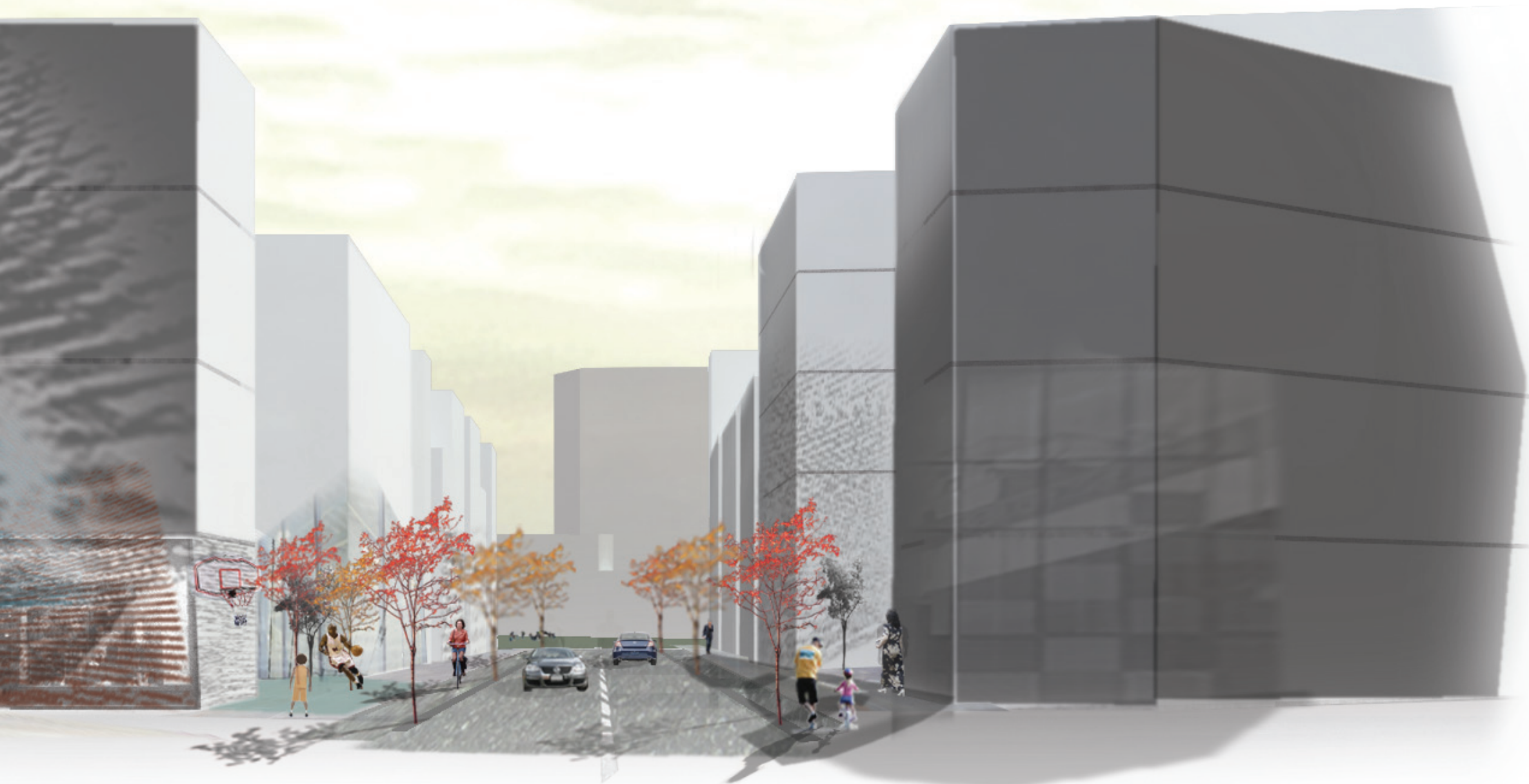
I det følgende afsnit præsenteres Tempelhof Frihed gennem visualiseringer og planer, der beskriver hvordan en intensivering af områdets unikke kvaliteter samt mangfoldige liv kommer til udtryk i en fremtidig plan for stedet.

TEMPELHOF
FRIHED

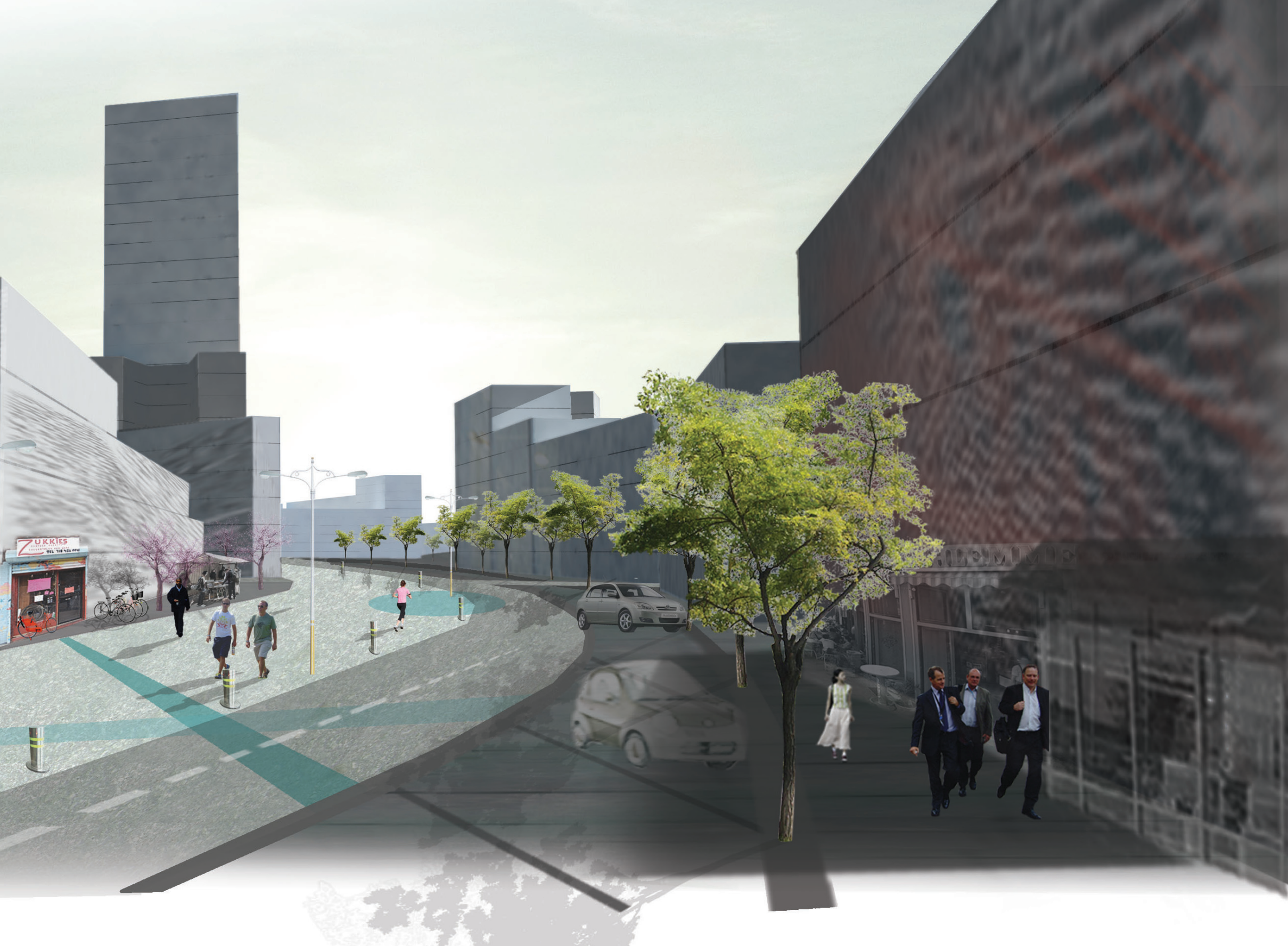
EN LUN
EFTERMIDDAG
På Tempelhof

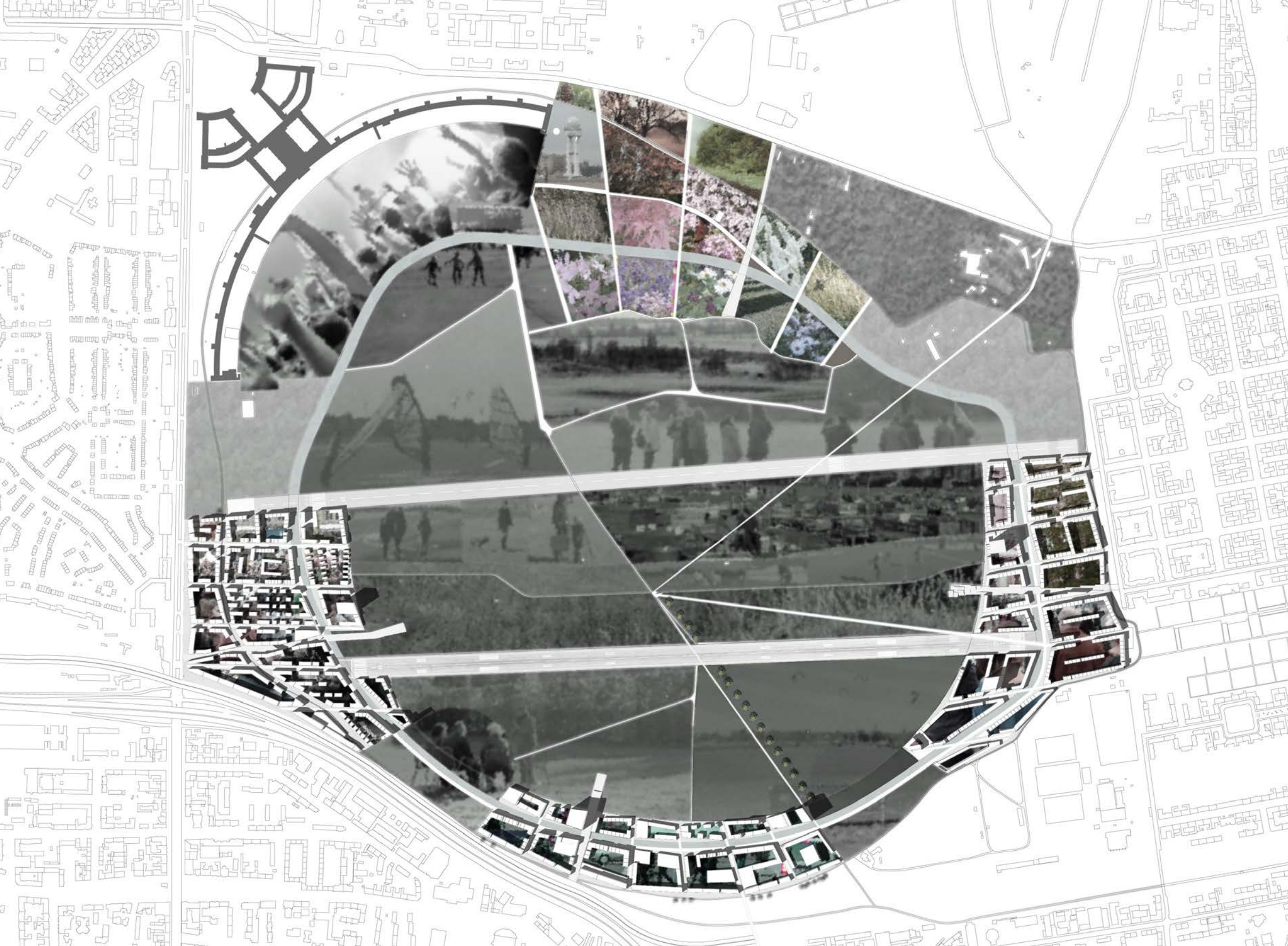
EN BLÆSENDE
SOMMERDAG
På Tempelhof

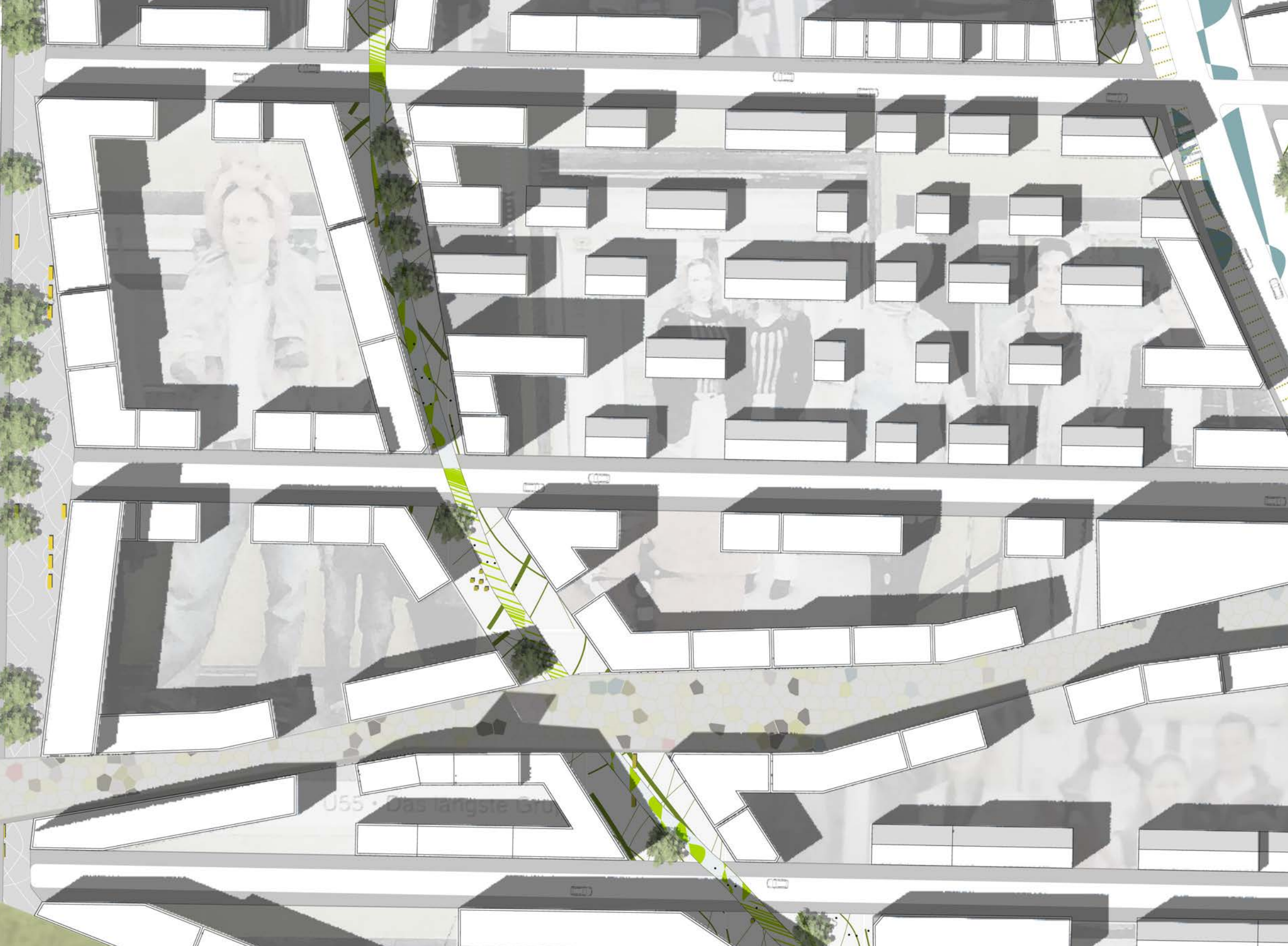

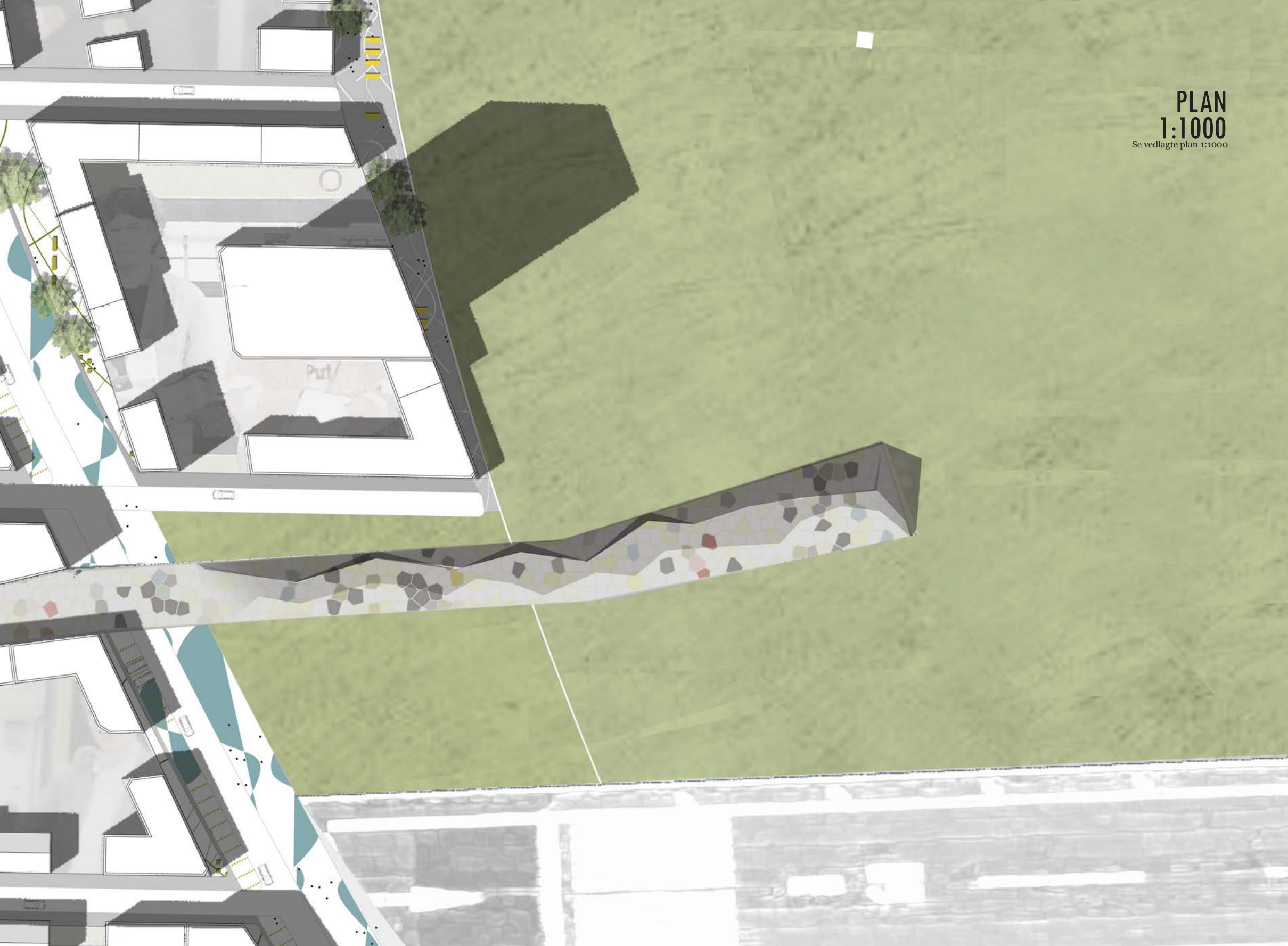
PLAN
1:10.000
Se vedlagte plan i 1:5000

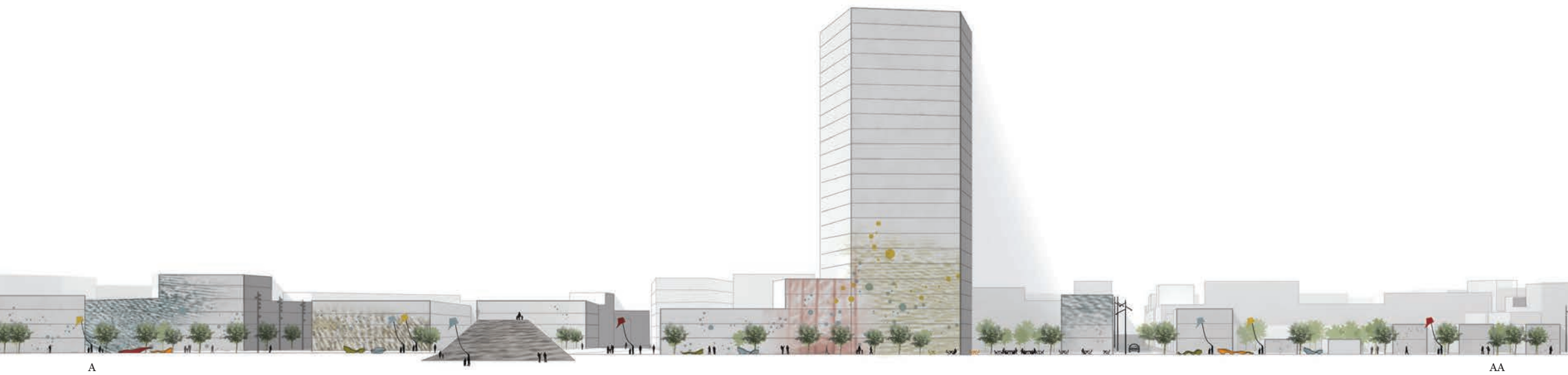

U55 · Das langste Grün

PLAN
1:1000
Se vedlagte plan 1:1000

**OPSTALT
1:1000**

A

AA

BAGGRUND

I det følgende afsnit fremlægges baggrunden for projektet, herunder Konkurrenceprogrammet for Tempelhof og områdets bymæssige samt byteoretiske kontekst.

Konkurrenceprogrammet opstiller visioner og rammer for den fremtidige udvikling af Tempelhof. Herunder fremlægges blandt andet rammer for planlægningsmetode, programmering og brug, bebyggelse, naturfredninger og bevaring af historiske elementer. Størstedelen af de opsatte rammer fra konkurrenceprogrammet er med til at danne grundlæggende parametre for designet af Tempelhof.

Den bymæssige kontekst omhandler en beskrivelse af Berlin som en kompleks by og fremlægger byens potentialer og udfordringer. Derudover identificeres karakteren i Tempelhofs nærliggende kvarterer. Afslutningsvis fremlægges konsekvenserne for udeblivelsen af kompleksiteten i bystrukturen.

Afsnittet leder til en diskussion omkring, hvilken betydning Tempelhof har i Berlin og i en større sammenhæng. Diskussionen ender ud i en vision for projektet.

KONKURRENCEPROGRAM

Vision og parametre

Allerede i 1994 var en lukning af Tempelhof som lufthavn aktuel, og Berlin Senatsforvaltning for Byplanlægning har siden da været i gang med at udvikle fremtidige planer for området. Udviklingen af Tempelhof afspejler 'Planwerks' procesorienterede og inddragende metode. Forvaltningen har udarbejdet rapporter og planer i samarbejde med forskellige eksperter, arkitekter og landskabsarkitekter for at kunne klarlægge områdets potentialer, kvaliteter og problemer. De har derudover afholdt design- og idéworkshops, konferencer og forelæsninger for at diskutere mulige formgivningsprincipper for området, samt etableret debatforum og høringer for Berlins borgere både på websites, afholdelse af events og udstillinger på området samt guidede ture. Her har borgerne haft mulighed for at bidrage med ideer og ønsker til udviklingen af området.

På baggrund af den langvarige researchperiode lancerede Senatsforvaltningen for Byplanlægning i september 2008 en arkitektkonkurrence for Tempelhof med visionen om at skabe det 21. århundredes park, der med Berlins borgere i fokus skal afspejle byens urbane kultur og livsform.

Konkurrenceprogrammet beskæftiger sig hovedsagligt med omdannelsen af Tempelhofs indre parklandskab. Samtidig er der et overordnet krav om, at der skal skabes et fleksibelt værktøj, en såkaldt grundmatrix, der

kan imødekomme en procesorienteret udvikling, der i overensstemmelse med 'Planwerk' er mulig at revurdere i forhold til politiske instanser, samfundsmæssige behov og andre vigtige hensyntagen i Berlin. Matricen skal opsætte overordnede rammer, der gradvist realiseres over tid og dermed sikrer en stigende intensivering i brug af området. Samtidig skal matricen være fleksibel nok til at rumme nye ideer og uforudsete aspekter.

Udover dette fremlægger konkurrenceprogrammet visionen om, at Tempelhof skal have en enestående karakter, der adskiller sig fra Berlins øvrige og fremtidige parker. Kontrasten mellem de kompakte bykvarterer og det store, åbne landskab skaber potentiale for at give Berlin en særlig identitet og kvalitet, hvilke ønskes at fremhæve. Parken skal kunne rumme stor social diversitet, skabe mulighed for interaktion mellem mennesker og indeholde forskellige funktioner, der kan skabe rum til fritid, rekreation og andre oplevelser. Udviklingen skal tage højde for midlertidig brug, nuværende og fremtidige aktører og pionere samt nye tendenser. Derudover er det visionen at skabe mulighed for offentlige-private partnerskaber (Senatverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2009). Konkurrenceprogrammet angiver samtidig nogle generelle rammebetingelser for udviklingen og opbygningen af Tempelhof, hvilket kan ses på modsatte side.

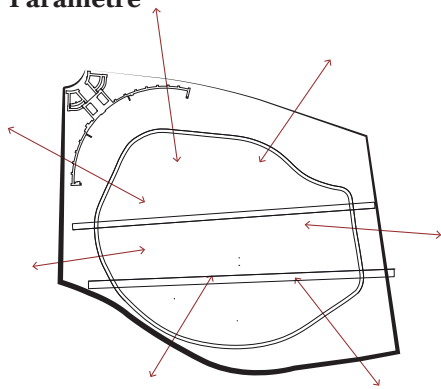
Pioner:

Forskellige grupper, der arbejder med projekter, der kan være med til at give et sted nyt liv og gøre det attraktivt. Pionerprojekterne er præget af spontanitet og arbejder udelukkende ud fra ubegrænset entusiasme, da midlerne til projekterne er begrænsede. De indtager ofte uplanlagte samt nye rum i byen, der giver mulighed for eksperimentering og kreativ udfoldelse. De fleste pionerprojekter er ofte aktive for en midlertidig periode, men nogle vokser og bliver mere professionelle og vedblivende (tempelhoferei.de, 2012, 02).

Planwerk:

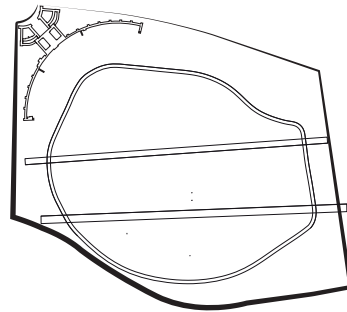
'Planwerk Innere Stadt' er et planlægningsværktøj, der fordrer, at hvert udviklingsområde udvikles procesorienteret og stedsspecifikt for at adaptere samt optage den lokale karakter, således at kompleksiteten og unikheden i indre by bevares (Stadtentwicklung Berlin, 2012).

Parametre

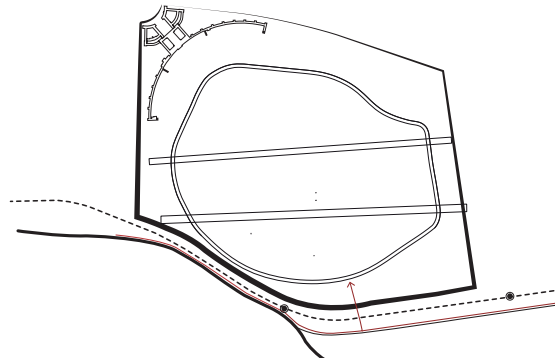

Overordnet

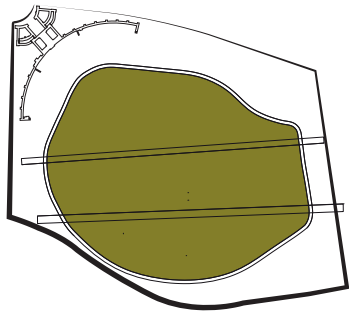
Området skal integreres med byen

De historiske spor skal bevares

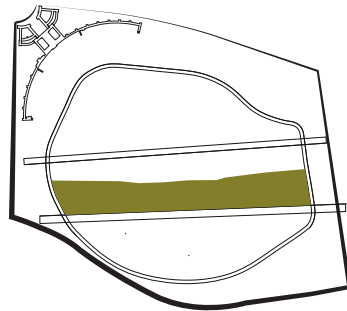

Der skal tages højde for fremtidig anlæggelse af to nye S-togsstationer samt en ny vejforbindelse til området.

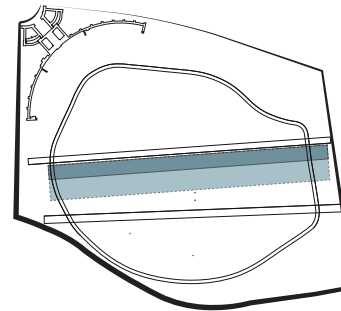

Natur

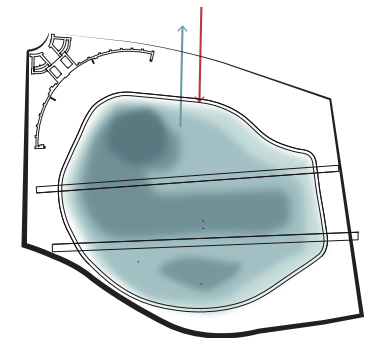
Området skal fritholdes som parkområde indenfor taxeringen

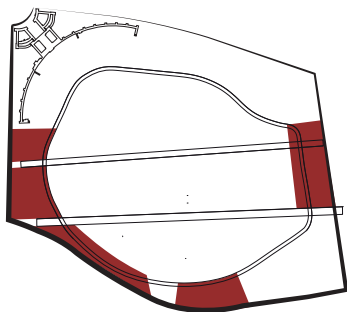
Det centrale engområde skal bevares

Der skal etableres et fuglereservat på 20-50 hektar

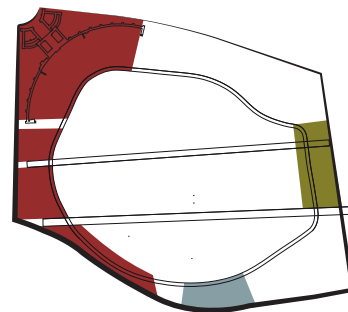

Områdets funktion som kold luft areal og ventilationsområde skal opretholdes i fremtiden

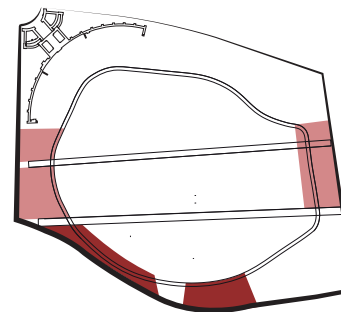

Bebyggelse

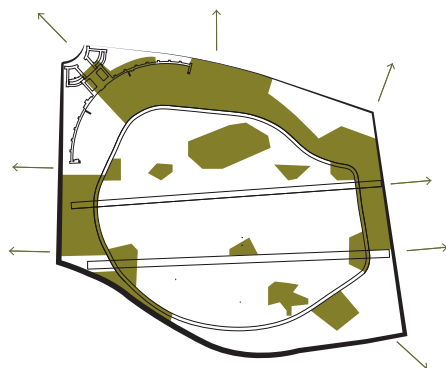
Randen mellem taxeringen og den øvrige by må bebygges indenfor fem områder

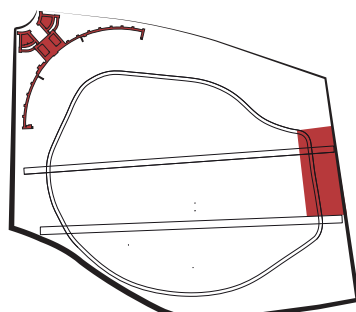
Bebyggelsen skal indeholde forskellige programmer

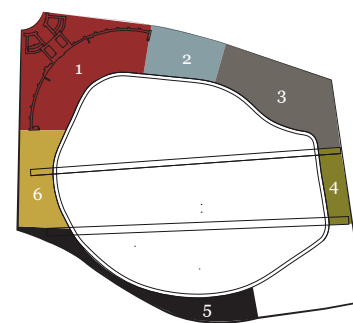
Bebyggelsen må have en højere bebyggelsestæthed og højde i den sydlige del af området.

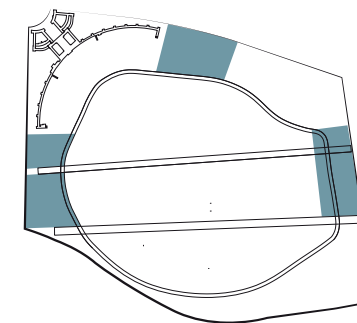
Udstillingsareal for IGA

Udstillingsareal for IBA

De 6 idealområder

Pionerområder

KONKURRENCEPROGRAM Udstillinger

Programmet fremlægger samtidig to store internationale udstillinger: 'International Garden Exhibition – IGA' og 'International Building Exhibition - IBA', der skal afholdes på Tempelhof i henholdsvis 2017 og 2020. De to udstillinger skal skabe interesse for og promovere Tempelhof og samtidig virke som dynamoer for igangsættelsen af områdets udvikling.

IGA

IGA, 'die Internationale Gartenausstellung', afholdes hvert tiende år i Tyskland og varer omkring seks måneder. I 2017 afholdes IGA på Tempelhof for at fremhæve det frodige, grønne naturområde i hjertet af Berlin. Der forventes et besøgstal på omkring 3,5 millioner (Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2012).

IBA

IBA, 'Internationale Bauausstellung', er en konference, hvor nye ideer indenfor arkitektur og byplan udtænkes og afprøves. Der tænkes indenfor kulturelle, sociale såvel som økonomiske aspekter for at udvikle byen til dens fulde potentiale. Temaet for IBA 2020 i Berlin er den blandede by, hvor det ønskes at udvikle en vision for den 21. århundredes metropol, som skal kunne rumme mangfoldighed. IBA skal fungere som et laboratorium, hvor der er plads til at tænke anderledes. Som et led i IBA inddrages den historiske terminalbygning på Tempelhof. Derudover er det visionen, at kvarteret, Nord-Neukölln, der grænser op til Tempelhof, skal udvikles og dermed være forbillede for fremtidens socialt mangfoldige by. Den mangfoldige by skal opstå gennem partnerskabsintegrerende foretagender og uddannelsesinitiativer, der kan forhindre social devaluering og gentrifikation. IBA kommer således til at præge den fremtidige bebyggelse for Tempelhof og være dynamo for udviklingen (Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, 2011).

6 idealer

Sideløbende med konkurrenceprogrammet har Senatsforvaltningen for Byudvikling ud fra høringer blandt befolkningen, idekonkurrencer samt ekspertudtalelser udviklet rapporten, 'Leitbild Tempelhofer Freiheit' (Idealer for Tempelhofer Freiheit, 2010). Denne beskriver seks idealer for Tempelhof, der forener miljømæssige, økonomiske og sociale udfordringer og er med til at sikre en bæredygtig udvikling for stedet. Det er visionen, at de seks idealer er repræsenteret i seks forskellige områder på Tempelhof

De seks idealer;

1. Scene for nyt: Afholdelse af aktiviteter med inspiration i stedets identitet.
2. Sport, wellness og sundhed: Vision er at oprette et centrum for medicin, forebyggelse, genoptræning samt sports- og spahotel.
3. Religiøs dialog: Fokus på oprettelsen af et uddannelses- og mødested, en platform, for dialog mellem forskellige religiøse og ikke-religiøse grupper.

4. Integration af kvartererne: Med udgangspunkt i den sociale byudvikling er det visionen at integrere Neuköllns beboere og lokale projekter.

5. Renere fremtidsteknologier: Samspil mellem natur, byliv og renere teknologi.

6. Viden og læring: Oprettelse af et nyt, moderne Central- og Statsbibliotek, der kan være centrum for kulturelle arrangementer, fungerer som studie- og arbejdsplads.

Som et led i synliggørelsen og udviklingen af de seks idealer har 'Tempelhofer Freiheit' igangsat midlertidige pionerprojekter, der har til formål at være dynamo for udviklingen af Tempelhof. Der er etableret tre områder for pionerprojekterne indenfor de tre førnævnte 'ideal'-områder: 'Integration af kvartererne' i øst, 'Sport, wellness og sundhed' i nord samt 'Viden og læring' i vest. Der er fra Senatsforvaltningens side afsat en tidsbegrænset periode på 3-5 år for driften af de midlertidige projekter på Tempelhof (Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, 2010).

Vinderforslag

I maj 2011 offentliggjorde Senatsforvaltningen for Byplanlægningen vinderen af masterplanen for parkomdannelsen. Det blev landskabstegnesteuen 'GROSS. MAX.', der fik første præmien (Senatverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2009). Projektet forventes at koste omkring 461 millioner og vil stå færdig i 2017 ved åbningen af den Internationale Have Festival – IGA, (archdaily.com, 2012).

BYMÆSSIG KONTEKST

Berlin

Tempelhof er beliggende i Berlin - en by, der kan beskrives som kompleks. Berlin er smuk. Berlin er hæsliq. Berlin er 'fortættet forskellighed', et sammensurium af kontraster, hvilket er med til at gøre byen til sin egen. Her opleves parker og punkere, Fernsehturm og fremtidshåb, indere og indipop. Tyrkere, turister og tyske schlagere. Byen lever og ånder for sin kompleksitet og er trendsættende indenfor den kulturelle scene.

Dog plages Berlin af en tendens, der overgår mange større byer verden over. Der er en begyndende homogenisering i byens sammensætning af folk og programmer, hvilket medvirker til tab af mangfoldighed og kompleksitet. En af grundene er, at der mange steder opstår en gentrifikation. En sådan proces startes ofte af kapitalstærke interessenter, der tiltrækkes af det fremmede og autentiske og derfor søger bosættelse i kvarterer med de kvaliteter. De føler det attraktivt og pirrende at slå sig ned blandt de kreative iværksættere og hårdt levende kunstnere - netop de folk, der har været med til at gøre området interessant igennem deres lokale udstillinger, klubber, barer og bikse. Efterspørgslen på en nyrenoveret lejlighed beliggende i de autentiske kvarterer stiger, og det samme gør lejen. Denne udvikling resulterer i, at kvarterets lavest lønnede beboere tvinges til at flytte - netop de folk, der var med til at skabe det attraktive miljø (Twickel, 2011).

Mange af Berlins kvarterer har gennemgået en sådan proces, hvilket kvarteret Prenzlauer Berg er et eksempel på. I Prenzlauer Berg, som tilhørte det tidligere Østberlin under DDR tiden, stod mange lejligheder såvel som bygninger tomme og forladte efter Murens fald i november, 1989. Mange af disse bygninger blev indtaget af besættere, der gjorde kvarteret til et eksperimenterende og interessant sted. Kvarteret var et af Berlins billigste, hvor folk med lav indkomst havde råd til at bo og leve, hvilket blandt andet lokkede studerende og kunstnere til bydelen. Områdets stigende popularitet har dog betydet, at kvarteret nu er et af de dyreste med tidobbelte lejepriser af, hvad det var engang. Indflytter rige, sydvest tyskere og andre mere velhavende, der indretter kvarteret efter egne ønsker og interesser. Mange af Prenzlauer Bergs små, lokale butikker og cafeer er blevet renoveret og erstattet af eksklusive butikker og trendy cafeer. En konsekvens som har betydet, at de oprindelige beboere ikke længere kan genkende deres eget nabolag og derfor vælger at flytte frivilligt, mens andre er tvunget til at flytte af økonomiske grunde. Det har skabt grundlag for en del højreorienterede demonstrationer, (TIME World, 2012).

Modstanden mod den udvikling, som finder sted i Prenzlauer Berg og andre kvarterer, skyldes både angsten ikke at kunne betale den stigende husleje og angsten for at miste en pulserende bydel sammensat af folk med forskellige sociale og økonomiske baggrunde.

Gentrifikation er ikke den eneste udfordring for Berlin. Hvad byen har i mangfoldighed, mangler den i økonomi. Dette fastlægges af udsagnet fra Berlins borgmester, Klaus Wowereit, der beskriver Berlin som "Arm, aber sexy" ("Fattig, men sexet"). Byen oplever dårlig økonomi og stor arbejdsløshed. Befolkningstilvæksten har en beskedent stigning på cirka 1,7 procent (Berlin-Brandenburg, 2012). Ovenstående vidner om endnu en af Berlins mange kontraster: kulturel og kreativ vækst, men økonomisk stagnation.

For at komme gentrifikation, homogeniseringen og den dårlige økonomi til livs, bruger Berlin et planlægningsværktøj for indre by kaldet 'Planwerk Innere Stadt'. Planen blev vedtaget i 2011 på baggrund af en lignende plan fra 1999 (Stadtentwicklung Berlin, 2012).

I 'Planwerk' opstilles forskellige mål for den fremtidige planlægning af Berlin. De to hovedmål er:

1. "Det ønskes at bevare og forbedre den indre by som bo- og arbejdssted for forskellige sociale befolkningsgrupper.
2. "Det ønskes at aktivere kommunale grunde gennem selvstyrende bygherrer og foreninger.

Målene er sat på baggrund af at bevare Berlins åbenhed og mange forskelligartede miljøer, der er byens attraktionsværdi. Samtidig kan en forskellighed i ejerskab være med til at skabe nye finansielle muligheder såsom offentlige-private partnerskaber og dermed afhjælpe den manglende, offentlige investeringskraft.

De opsatte mål er relativt løse, da det er visionen at skabe en kooperativ, procesorienteret planlægningsmetode, hvor der tages hensyn til tidens dynamikker og foranderligheder. Det er en inddragende metode, hvor både fagfolk, interessenter, aktører og lokale borgere høres og har medbestemmelse for, hvordan byudviklingen skal forløbe. 'Planwerk' imødekommer de begrænsede finansielle midler og dårlige investeringskraft, der er i Berlin, ved, i højere grad end tidligere, at tage hensyn til tidsperspektivet og nye samarbejdsformer (Stadtentwicklung Berlin, 2012).

Ill. 13

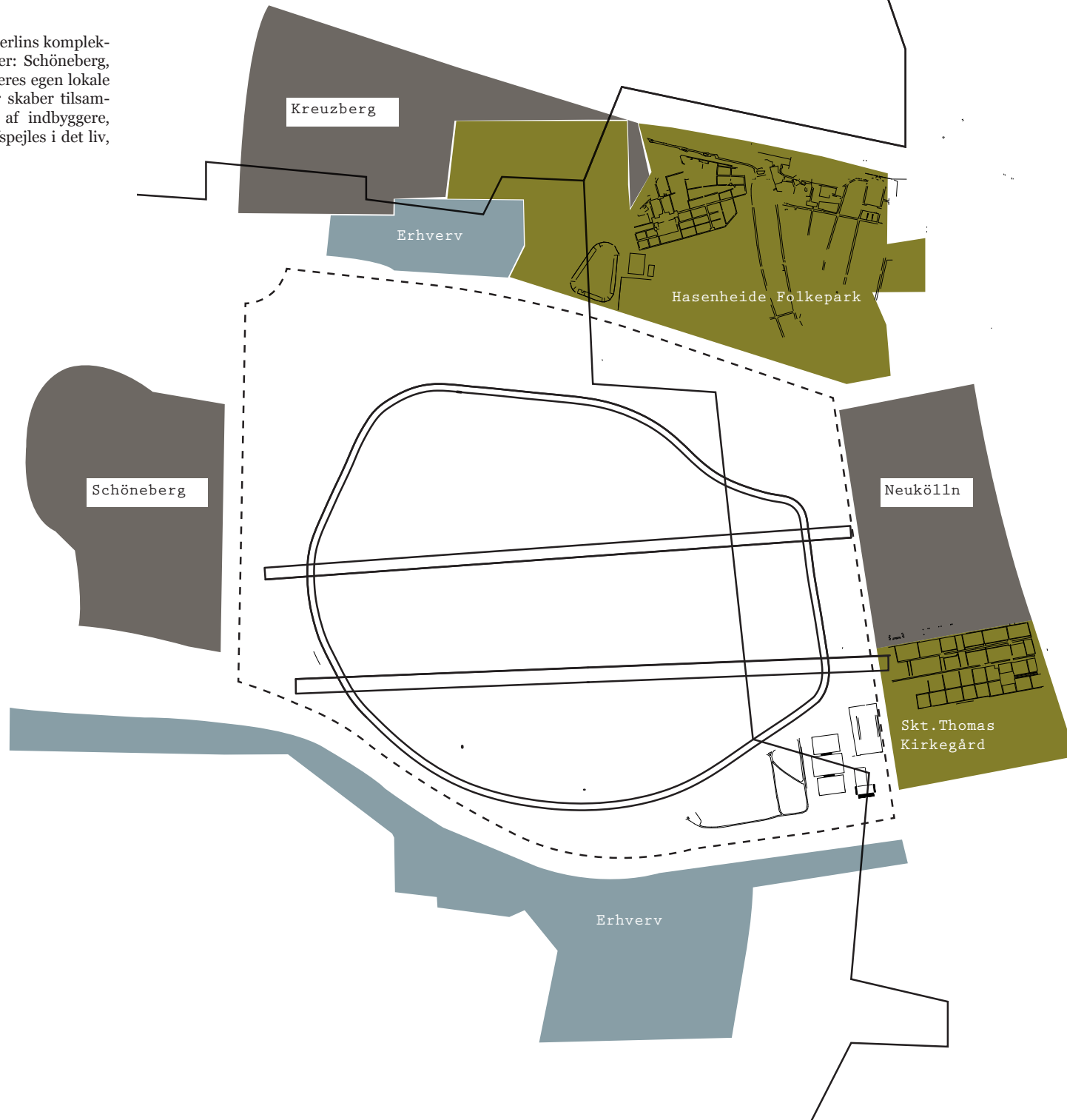
Ill. 12

BYMÆSSIG KONTEKST

Kvartererne

I Tempelhofs nære kontekst afspejles Berlins kompleksitet i de tre omkringliggende kvarterer: Schöneberg, Kreuzberg og Neukölln, der hver har deres egen lokale karakter og identitet. De tre kvarterer skaber tilsammen en mangfoldig sammensætning af indbyggere, programmer og rummeligheder, der afspejles i det liv, der i dag foregår på Tempelhof.

Schöneberg

Schöneberg havde i 20'erne og 30'erne en blomstrende seksuel subkultur, som gjorde Berlin kendt i hele verden. I dag er Schöneberg primært et beboelseskvarter for det bedre borgerskab, og subkulturen er aftaget men kan stadig spores nogle steder. Beboelsesområdet, der grænser op til Tempelhofs vestsider, vidner stadig, knap hundrede år efter det blev opført, om principperne for Garden City bevægelsen og er hovedsagligt tæt-lavt rækkehusbebyggelse med private haver og semiprivate omgivelser (berlin.de, 2012 01). Syd for Tempelhof ligger et erhvervs-kvarter, der sammen med motorvejen og S-togbanen danner en fysisk barriere

151 /
ha
Antal beboere

66m² /

Plads pr. beboer

BYMÆSSIG KONTEKST

Kreuzberg

I 70'erne og 80'erne var Kreuzberg oprørets tilholdssted, da besætterne og aktivisterne startede en række af besættelser over hele Vesttyskland i 1971 ved at besætte Künstlerhaus Bethanien i Kreuzberg. Efter murens fald døde kvarteret hen, da mange kulturelle aktiviteter flyttede til det forenede Mitte og det populære Prenzlauer Berg. Men 20 år efter murens fald blomstrede kvarteret op igen, da mange kulturelle aktiviteter, klubber og barer søgte alternative tilholdssteder frem for det vel-etablerede Mitte. Bydelen kaldes idag 'Lille Istanbul', da 70.000 ud af Berlins 125.000 tyrkere bor i kvarteret. Det tyrkiske islæt viser sig tydeligt på Kreuzbergs kendte hovedgade, Oranienstrasse. Beboelseskvarteret, der grænser op til Tempelhofs nordlige kant, er primært tæt højkonjunkturs karrébebyggelse (Therkelsen og Vering, 2011).

350 /
ha
Antal beboere

28,6m² /

Plads pr. beboer

Neukölln

Neukölln (Nord-Neukölln) er et af de kvarterer i Berlin med flest immigranter bestående af mere end 160 nationaliteter. Dette gør kvarteret til en social kompleks bydel med både problemer såsom stor arbejdsløshed og potentialer såsom en rig kulturel mangfoldighed. Beboelseskvarteret, der grænser op til Tempelshofs østlige side består, ligesom Kreuzberg, primært af højkonjunkturs karrébyggeri fra slutningen af 1900 tallet. Neuköllns grønne parkområde, Hasenheide, grænser op til Tempelshofs nordlige periferi. Parken indeholder blandt andet en friluftsbioграф samt minigolf og benyttes af områdets beboere til rekreation og aktivitet (berlin.de, 2012 02).

550 /
ha
Antal beboere

18,2m² /
 /
Plads pr. beboer

BYMÆSSIG KONTEKST

Opsamling

Berlin har en kompleks sammensætning i indbyggere, programmer, kultur, rummeligheder og andet, der er med til at gøre byen mangfoldig og foranderlig. Byens mangfoldighed afspejles i de tre kvarterer, der ligger i Tempelhofs nære kontekst. Men en tendens, der overgår mange store byer, er med til at udviske denne for-tættede forskellighed: det slidte og skæve, erstattes med det pæne og glatte. Herved mister byen sin varierede karakter - det heterogene forsvinder. Men hvorfor er det at denne udvikling opfattes som negativ? Hvad er konsekvenserne ved at byen mister sin kompleksitet og i stedet bliver homogen og ensartet?

KONSEKVENSER

Den utiltrækkende by

En af konsekvenserne ved en forringelse af byens kompleksitet, er at den vil miste sin tiltrækningskræft. Byen virker netop tiltrækkende og dragende for mange på grund af dens kompakte opbygning, der giver rum til mangfoldig udfoldelse. Der er plads til både alkoholikeren, som holder til på en af byens bænke, og til forretningsmanden, der sidder på kontoret med udsigt over hele byen. Den mangfoldige by skabes af kontraster mellem det pæne og det skæve, det nye og det gamle, det polerede og det forfaldne, det fyldte og det tomme. Kontraster, der er opstået som et resultat af tiden, historien, forskellige diskurser og interesser, der har trukket udviklingen i forskellige retninger. Det er kontrasterne, der skaber den 'fortættet forskellighed', som er med til at gøre byen interessant ("Stadt ist verdichtete Unterschiedlichkeit") (Twickel, 2011). Dette understreges samtidig af Jürgen Krusche, professor i sociale, kulturelle studier, der mener, at "Det er fænomenernes usammenhæng og heterogenitet, kontrasten mellem lyse og mørke hjørner, mellem høj- og subkultur, som formår at skabe en levende atmosfære", ("Es sind die Inkohärenz und Heterogenität der Phänomene, der Kontrast zwischen hellen und dunklen Ecken, zwischen Hoch- und Subkultur, die eine lebendige Atmosphäre hervorzubringen vermögen") (Krusche, 2011).

Den pæne by

En anden konsekvens ved at det mere homogene overtager de ellers komplekse og heterogene bydele, er ifølge Anna Klingmann, at arkitekturen dermed ofte mister sin unikke samt stedsspecifikke karakter. Udbredelsen af den mere homogene arkitektur er blandt andet et resultat af, at det er blevet populært for byer og nationer at brande sig gennem arkitekturen for at stedfæste sig på lands- eller verdenskortet. Arkitekturen bliver ofte i denne sammenhæng, til 'Picture-Perfect heroes' – et ikon og en arkitektur der bliver 'mainstream' og ligner alt andet – en arkitektur, hvor det unikke og stedspecifikke forsvinder.

For at arkitekturen kan være med til at skabe heterogene byer samt oplevelser, der kan give inspiration og indhold til de enkelte bydele, mener Klingmann, at det i stedet er vigtigt at skabe 'Heroes with Flaws' – Altså, at skabe autentiske og oprigtig arkitektur, der, modsat at være udført efter en formular, udføres på baggrund af lokale kvaliteter og kulturer samt de beboere, der er i området (Klingmann, 2010).

Den intolerante by

En tredje konsekvens ved at byen mister sin mangfoldighed og særegenhed, kan ifølge Sennett betyde, at mennesket mister forståelsen for andre mennesker, der er anderledes end dem selv. Den sociale interaktion mellem mennesker kan gå tabt, og der kan skabes grundlag for større og større kløfter mellem mennesker. Udeblivelsen af den sociale interaktion kan yderligere resultere i, at der ikke opstår udveksling af forskellige værdier og holdninger mellem forskellige mennesker. Dermed lærer mennesket ikke at forstå hinanden, hvilket kan medføre intolerance (Sennett, Byens rum 1, 2008).

Sennett mener derfor, at det afgørende træk ved byen er mødet med det fremmede. Han mener, at det er vigtigt, at der skabes "balanceret uorden" i de offentlige rum, så der gøres plads til både det velkendte og det fremmede, det usikre og sikre. Ved at skabe denne 'balancerede uorden' i byens offentlige rum dannes et inkluderende rum med plads til forskellighed og mangfoldighed. "I sådanne rum møder fremmede hinanden, ikke nødvendigvis gennem fælles aktiviteter, men blot ved at færdes i det samme rum" (Sennett, Byens rum 2, 2009). Det inkluderende rum skaber plads til det ukontrollerede, uforudsigelige og spontane. Konfrontationen med det

ukendte og fremmede udfordrer menneskets egen identitet og gør det muligt at få accept af egne værdier eller sætte dem i perspektiv. Det mangfoldige rum lægger op til en accept af alt det, der er fremmede for en selv og skaber et rum for gensidig tolerance og forståelse af forskellighed.

Sennett mener, at det er muligt at skabe grundlag for rum med 'balanceret uorden' eller det inkluderende rum ved at fortætte og blande bygninger og funktioner, eksempelvis beboelse, dagligvareforretninger, caféer, specialbutikker, erhverv. Funktioner, der er med til at tiltrække forskellige mennesker med forskellige formål på forskellige tidspunkter af dagen. Dog mener Sennett, at "det er i det offentlige rum, at mangfoldigheden skal udfolde sit inspirerende og dannende potentiale" (Sennett, Byens rum 2, 2009). Det er derfor vigtigt, at der foruden at skabe diversitet i funktioner samtidig skabes offentlige rum med plads til det velkendte og fremmede – et rum for mangfoldighed (Sennett, Byens rum 2, 2009).

”Byen er et sted for lyst, permanent ubalance, et sted for opløsning af normalitet og begrænsning, for leg og for det uventede”

(Lefebvre, Loose Space, 2006)

DISKUSSION

Baggrund

Berlin lever og ånder for sin komplekse sammensætning i indbyggere, arkitektur, programmer, rummeligheder og ikke mindst for sin identitet som international, kulturel scene. Dette afspejles i det mangfoldige liv, der udfolder sig på Tempelhof, men også i de kvarterer, der ligger i områdets nære kontekst. Byen har dog oplevet en gennemgående gentrifikation af mange af byens kvarterer, hvilket nogle steder i byen har ført til mindre komplekse sammensætninger i de enkelte kvarters opbygning. Neukölln, der ligger i Tempelhofs nære kontekst er et eksempel på et kvarter, hvor der er opstået en begyndende gentrifikation. Bydelen har gennem de seneste par år gennemgået en identitets forandring: fra at være et af Berlins mest rå kvarterer til at være et trendy og kulturelt kvarter. Åbningen af Tempelhof som offentlig park har derudover medvirket til en stigende interesse for kvarteret, hvilket mange steder har betydet en fordobling af husleje priser. Nogle af kvartets oprindelige beboere med lav indkomst har derfor været nødsaget til at flytte, hvilket er ærgerligt, da mange af de beboere samt beoere i Kreuzberg og Scöneberg, er med til at skabe det liv og de aktiviteter der er på Tempelhof i dag (spiegel.de, 2012). En homogenisering gennem en gentrifikation af kvarterne vil derfor kunne medvirke til en mindre mangfoldighed på Tempelhof.

Det er en omfattende sag at forhindre en opstået gentrifikationsproces, da det er en del af den udvikling byen gennemgår. En gentrifikationsproces kan i mange tilfælde være startet gennem en opgradering og forbedring af byens forskellige miljøer, strukturer og opbygning. Dette kan for eksempel ske i forbindelse med et kvarterløft samt optimering af offentlige rum og bygninger. Forbedringerne kan være med til at gøre det enkelte område mere populært, hvilket i realiteten er positivt, men ofte medfører en negativ udvikling - Et

paradoks, der er svær at løse. Det kan derfor være vigtigt i stedet, at finde en balance mellem det at fornye og opretholde et steds kvaliteter og karakter.

I den sammenhæng, er det relevant at diskutere den udvikling der er igangsat på Tempelhof, da området er sårbart overfor samme tendens. Området fungerer i dag som en mangfoldig og foranderlig park blandt andet fordi, der ingen planer for området har været. En opgradering og omdannelse af området, kan være med til at skræmme det væk, der i dag er stedets tiltrækningskræft. En fornyelse af et område sker ofte på markedskræfternes premisser, hvilket vil være sandsynlige vilkår for Tempelhof, på grund af områdets centrale placering samt unikke kvaliteter. En udvikling, der hovedsagligt er styret af markedet kan i værste tilfælde skabe et homogent sammensat område, der primært er tiltrækkende for de investeringsdygtige og kapitalstærke. Dette kan være med til at skræmme den nuværende mangfoldighed væk.

En sådan udvikling har Berlin Senatsforvaltning en vision om at afhjælpe gennem deres planlægningsstrategi, 'Planwerk', der fremlægger mål, som skal være med til at sikre, at ethvert udviklingsområde i Berlins indre by, udvikles med udgangspunkt i stedsspecifikke kvaliteter. Dette skal ske gennem en procesorienteret udvikling, der løbende kan adaptere til det enkelte sted, samt optage dets lokale og unikke karakter. Samtidig kan den procesorienteret strategi imødekomme Berlins økonomiske situation.

De overordnede mål fra 'Planwerk' går hovedsagligt igen i konkurrenceprogrammet for Tempelhof, hvor det er visionen at udvikle et planglægningsværktøj, der opsætter overordnede rammer for området og samtidig

kan fremme en fleksibel og adaptiv udviklingsproces. Udviklingen skal være med til at skabe en inkluderende park, der kan rumme stor social diversitet og skabe mulighed for interaktion mellem mennesker. Der kan dog sættes spørgsmålstegn ved, om denne mangfoldighed og fleksibilitet opnås ved de rammebetingelserne, der er opsat af Senatsforvaltningen i konkurrenceprogrammet, samt ved vinderforslaget til parkområdet, udført af tegnestuens GROSS.MAX.

Det fremtidige design for Tempelhof bygger nu på henholdsvis en bebyggelsesplan, der blev besluttet i 1994, samt vinderforslagets plan for det indre parklandskab. En sådan opdeling vil kunne medføre at der i fremtiden skabes en usammenhæng og opdeling af området. Senatsforvaltningen har kun taget stilling til bearbejdelsen af det indre parklandskab og ikke randen, der hovedsagligt skal bestå af bebyggelse. Det er netop randen af området, der i fremtiden skal virke som kobling mellem det indre parklandskab og den omkringliggende by. Et fremtidigt kvarter på Tempelhof vil have stor indflydelse på områdets identitet og sammenhæng. Det er derfor vigtigt, at der sideløbende med udviklingen af det indre parklandskab, også opsættes rammer for en kommende bebyggelse. Det findes oplagt, at der ved omdannelsen af Tempelhof udvikles en helhedsorienteret strategi for hele området, som kan skabe en samlet identitet.

Derudover sættes den procesorienterede og fleksible udviklingsstrategi på spidsen ved Senatsforvaltningens opstilling af de 6 idealer, da de vidner om en fast programmering og zoneinddeling af området. Denne zoneinddeling gør udvekslingen mellem forskellige grupper og programmer mere vanskelig, hvilket er modstridende med de mål og visioner for mangfoldighed, der

opstilles i henholdsvis 'Planwerk' og konkurrenceprogrammet. Fastsættelsen af de 6 idealer kan derudover virke som bremseklo for den processuelle og adaptive udvikling af Tempelhof.

Senatsforvaltningen prøver samtidig at imødekomme den processuelle udvikling i arbejdet med pionerprojekter. Dog opsættes der forskellige restriktioner for projekterne: Afgrænsede områder, krav om specifik program inddelt efter de 6 idealer og samtidig en tidsbegrænsning. Fastlåsningen af både område og program mindsker pionernes frihed til at udforske områdets kvaliteter og potentialer og samtidig mulighederne for, at der opstår synergi mellem forskellige projekter. Der er samtidig ingen visioner for, hvordan pionererne skal virke i en fremtidig omdannelse af Tempelhof. Projekterne har en tidsbegrænsning og der er, i konkurrenceprogrammet, ikke opsat visioner for deres videre overlevelse, hvilket kan medføre at de forsvinder. I masterplanen designet af GROSS.MAX. er pionerområderne blevet til små, afgrænsede og indsluttede felter, hvilket er med til at begrænse projekternes udfoldelse.

Det nødvendigt at tage stilling til de udfordringer, der opstår i forbindelse med udviklingen af Tempelhof. Områdets nuværende unikke kvaliteter er områdets tiltrækningskræft og er derfor oplagte at bibeholde i en fremtidig omdannelse af stedet. En bevaring af stedets mangfoldighed vil også i fremtiden være med til at kunne forstærke Berlins tiltrækningskræft og heterogenitet. En af de største udfordringer bliver at udarbejde en procesorienteret strategi for Tempelhof, der sikrer samt forstærker stedets mangfoldige identitet samt skaber plads til forandring og nye tendenser.

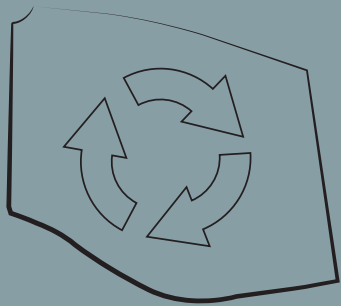

VISION

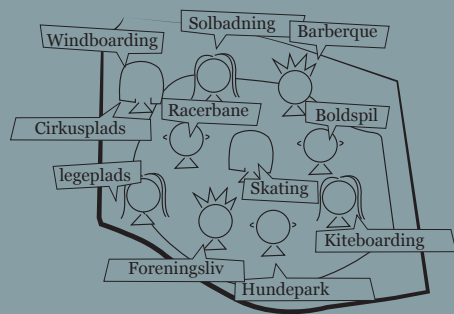
Det er visionen, at transformationen af Tempelhof skal ske ud fra en procesorienteret udviklingsmetode, der gør det muligt for stedet at adaptere livets og byens skiften og foranderlighed. Tempelhofs nuværende karakter, som et inkluderende, kontrastfyldt og mangfoldigt rum i byen, skal i en fremtidig omdannelse oprettholdes og intensiveres. Det skal være et sted, hvor der kan opstå interaktion mellem mennesker, og hvor det er muligt at opleve og observere hinandens forskellighed. Den nuværende lokale forankring af stedet, skabt af eksperimenterende pionere og forskellige organisationer, skal også i fremtiden være dynamo for stedets liv og identitet.

Den procesorienterede udvikling af Tempelhof skal opstå gennem en fastsættelse af overordnede rammer, der sikrer en helhedsorienteret udvikling af området samt opstilling af principper, der skaber fleksibilitet for udviklingen indenfor de enkelte rammer. Det er visionen at skabe et fleksibelt miljø, der kan stedfæste og intensivere Tempelhofs nuværende, men også fremtidige liv. Tempelhof skal udvikles som et sammenhængende areal, bestående af det indre parklandskab og randen, så der skabes en fælles identitet for området. Stedets unikke kvaliteter, herunder områdets enorme parklandskab og de historiske spor, der i dag er Tempelhofs tiltrækningskræft, skal bevares og forstærkes i en fremtidig udvikling af stedet. Desuden skal området kobles på den omkringliggende by, så der skabes god tilgængelighed for både bilister, cyklister og gående.

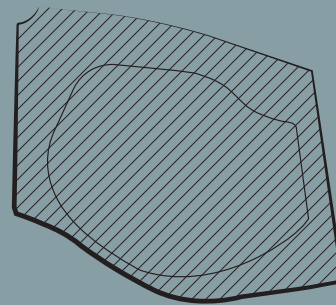

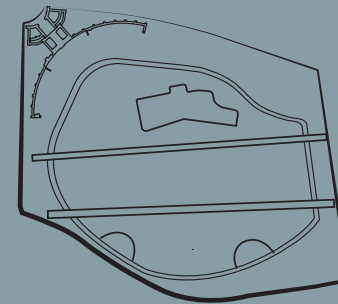
01 Procesorienteret udvikling

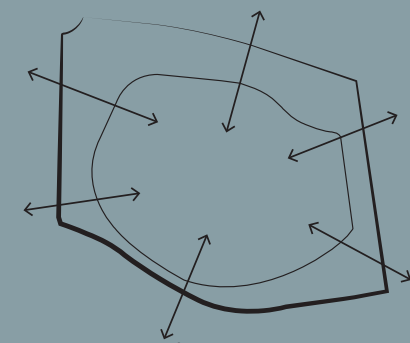
02 Diversitet

03 Bevaring af parklandskab

04 Bevaring af historiske spor

05 Kobling på byen

ANALYSE

For at få en forståelse for Tempelhof og dets omkringliggende strukturer foretages der i det følgende afsnit en analyse af stedets funktionelle samt kvalitative sammenhæng. Herudfra udledes parametre, der søger at optimere eller afhjælpe henholdsvis problemer og potentialer.

ANALYSE

Tilgængelighed

Offentlig transport

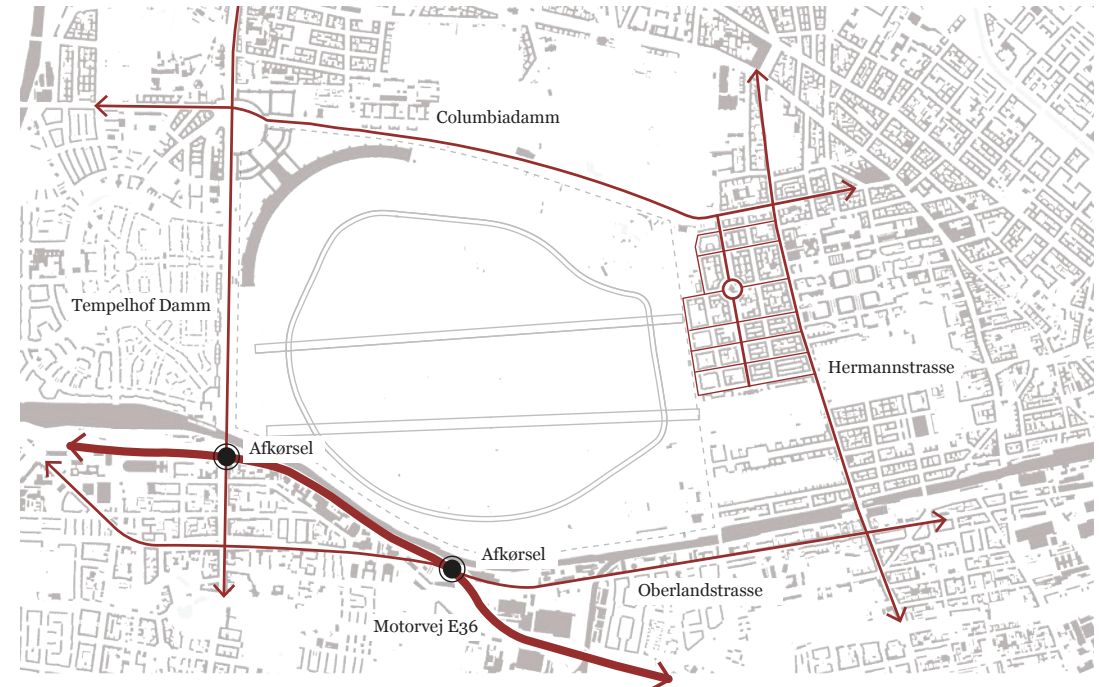
Området er tæt forbundet med offentlig transport. Mod syd løber S-tog ringen, der omkranser Berlins indre by. Udover S-tog linjens nært beliggende station ved Tempelhof Damm, bidrager linjen ikke yderligere til den offentlige tilgængelighed til området, men skaber derimod en fysisk barriere til områdets sydlige del. Området betjenes derudover af to U-bane linjer, 6 og 8, i nord-syd gående retning på områdets vestlige og østlige side. De opretter forbindelse til henholdsvis Friedrichstrasse og Alexanderplatz: To centrale mødesteder i Berlins Mitte.

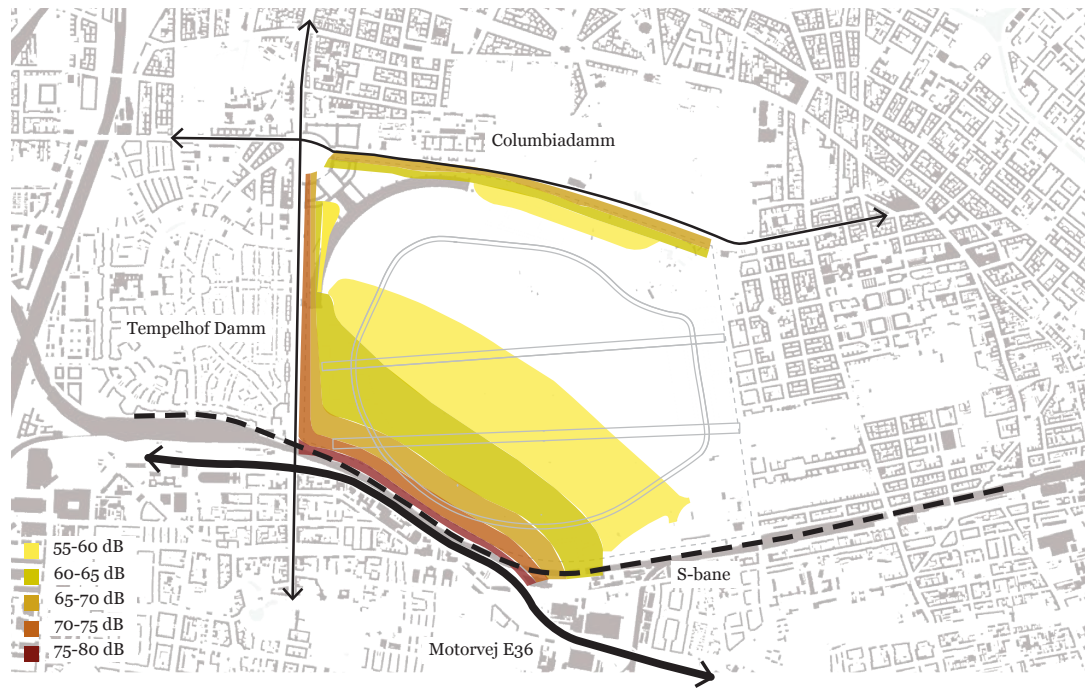
Området serviceret samtidig af bybuslinjer blandt andet bus 104, der kører ad Columbiadamm. Denne skaber god tilgængelighed til den nordlige del af området. Tempelhof Station, hvor både S- og U-banen krydser, er den station, der ligger nærmest området og dermed også den, der fungerer som knudepunkt for bløde trafikanter. Stationen vil også i fremtiden være et vigtigt knudepunkt for området. På trods af den gode offentlige tilgængelighed til området er det dog stadig kun muligt at skabe god forbindelse til randen af området på grund af områdets størrelse.

Bilister

Tempelhof er omringet af tre af Berlins hovedfærdselsåre, Columbiadamm i nord, Tempelhof Damm mod vest og motorvejen samt Oberlandstrasse i syd. Desuden løber den trafikerede Hermannstrasse i nord-syd gående retning kun 550 meter øst for området.

Tilsammen kobler de området omkring Tempelhof sammen med resten af byen og skaber en god tilgængelighed. Det eksisterende vejnet vil i fremtiden kunne servicere Tempelhofs nord, vest og østlige del. Berlin Senatsforvaltning for byudvikling, har planlagt en fremtidig vejforbindelse fra Oberlandstrasse, der skal fungere som kobling mellem det sydligt beliggende kvarter og Tempelhof (Senatverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2009). De to afkørsler fra motorvejen til Tempelhof Damm samt Oberlandstrasse kan i fremtiden blive vigtige regionale forbindelser til Tempelhof.

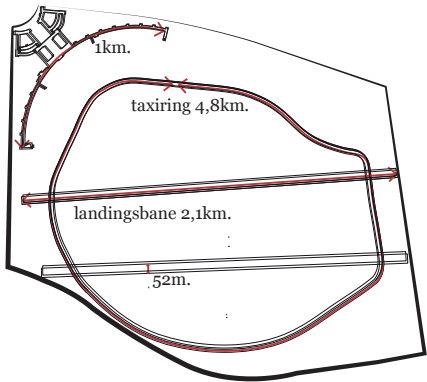
Støj

Området er på grund af den omkransende trafikale infrastruktur udsat for støj. Den sydlige del af Tempelhof er det område, som er mest udsat på grund af den nærliggende motorvej samt S-bane. Støjniveauet for grønne, åbne rum må ifølge standardregler ikke overskride 55 dB, hvilket en stor del af den sydlige del af området gør (Senatverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2009). I en fremtidig udvikling af området skal der tages stilling til, hvordan støjforurening af Tempelhof kan mindskes.

ANALYSE

Lufthavnskarakteristika og skala

Tempelhof spænder over et areal på 400 hektar, cirka 2x2 km. området er karakteriseret af to tværgående landingsbaner med en bredde på 52 m. samt længde på 2,1 km. Derudover løber en omsluttende taxiring med en omkreds på cirka 5 km. i kanten af det åbne landskab. Den dominerende terminalbygning er 25 m. høj og godt 1 km. lang. Udover disse er der stadig spor af jernbanskiner, der løber i områdets sydlige kant og kobler den sydlige del af byen sammen med Tempelhof via en gammel jernbanebro, der dog ikke længere er i brug. Små, nedlukkede skure ligger spredt ud i landskabet.

Klima

Tempelhofs åbenhed og skala, gør området sårbart overfor vejr- og vind, men det er samtidig med til at tiltrække aktiviteter som kite- og windboarding.

Derudover klassificeres området af 'Environmental Atlas', som et producerende koldluftareal med højt potentiale. Områdets åbne og beplantede flade gør området ideelt for ventilation og luftskifte af de omkringliggende og tæt bebyggede arealer og har derfor en markant effekt på byens klima (Senatverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2009).

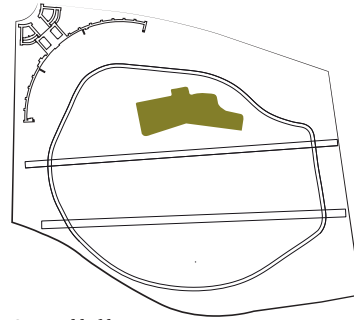

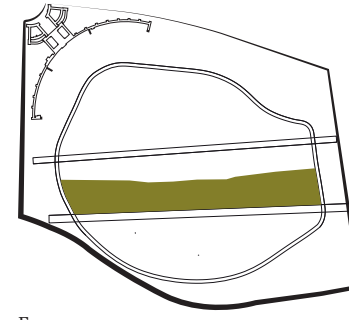
ANALYSE

Natur

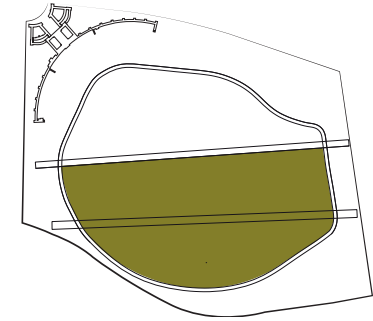
Tempelhof er hovedsagligt dækket af græsbelædte flader. Mange steder har naturen overtaget, og tidligere veje og jernbaneskiner er blevet camoufleret af vildtvoksende beplantning, mos og træer. Vildt enggræs vokser i et bælte tværs over området. Områdets åbenhed har tiltrukket forskellige dyrearter, deriblandt forskellige sommerfuglearter, hvepse og andre insekter, ræve, samt mange fuglearter, hvoraf sanglærken er den mest forekommende. Terrænet omkring den gamle lufthavn er kuperet og karakteriseret ved vild beplantning og buskads.

Gammel lufthavn

Enggræs

Tilholdssted for dyr

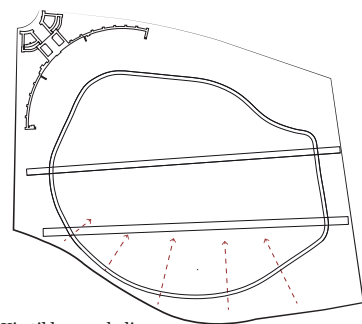

Den gamle lufthavn

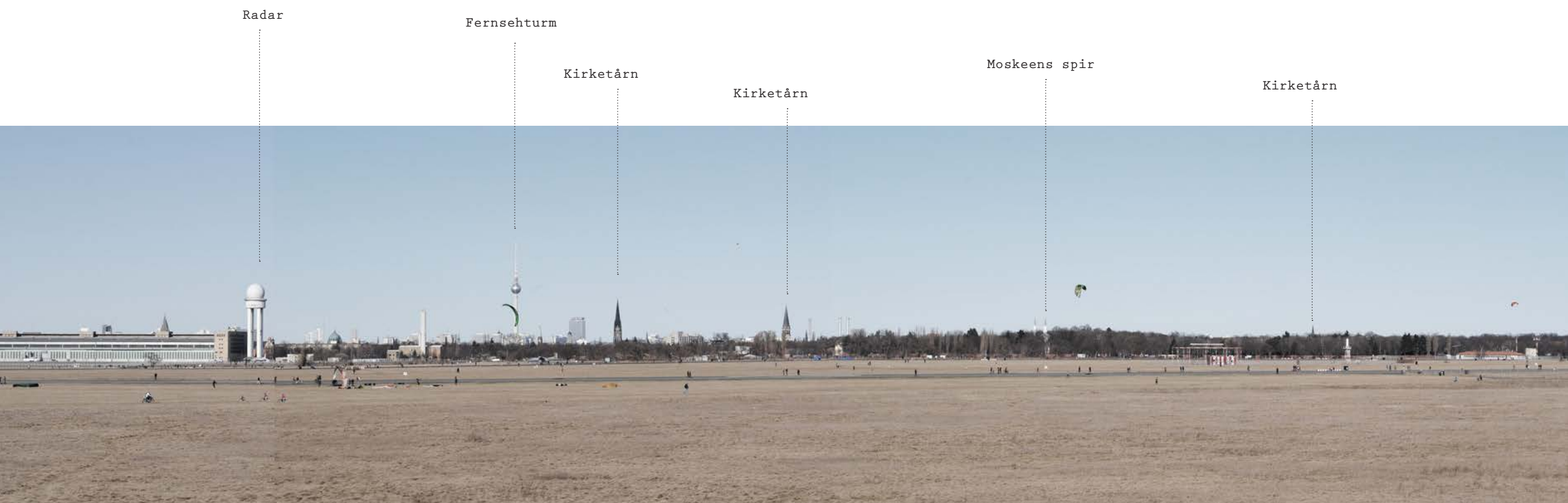

Byens skyline

Fra det åbne område er det muligt at opleve byens skyline på afstand, hvor byens spir og skyskrabere stikker op. Der er et særligt interessant kig fra den sydlige del af området mod nord, hvor det er muligt at se det kendte 'Fernsehturm' (TV-tårn), spirrene fra moskeen ved Columbiadamm samt kirketårne fra de store kirker beliggende i de omkringliggende kvarterer. Dette kig kan også opleves fra S-tog ringen, der løber langs den sydlige grænse til området.

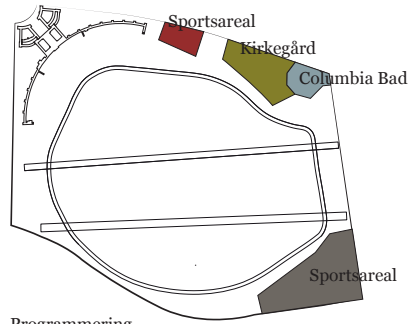
Kig til byens skyline

ANALYSE

Programmering

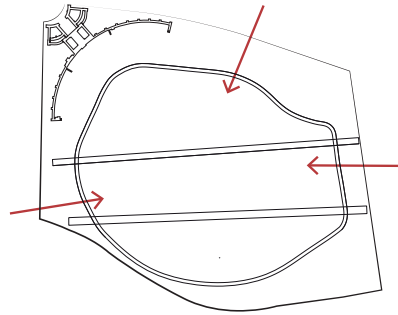
I randen af Tempelhof ligger forskellige programmer: Enkelte er en del af det tidligere lufthavnsareal, hvilket omfatter det nordligt beliggende sportsareal, mens andre har været en del af den omkringliggende by. Dette omfatter den muslimske kirkegård, der ligger som et separeret og lukket område i den nordlige del af Tempelhof, friluftsbadet: Columbia Bad, der ligger i områdets nordøstlige hjørne samt sportsarealet, der har beliggenhed i det sydøstlige hjørne. Derudover er der etableret en café syd for kirkegården, der samtidig fungerer som udlejningscenter for forskellige sportsredskaber. Foruden de faste programmer i randen er der som tidligere nævnt også etableret områder for de mere fleksible og foranderlige programmer som pionerprojekter.

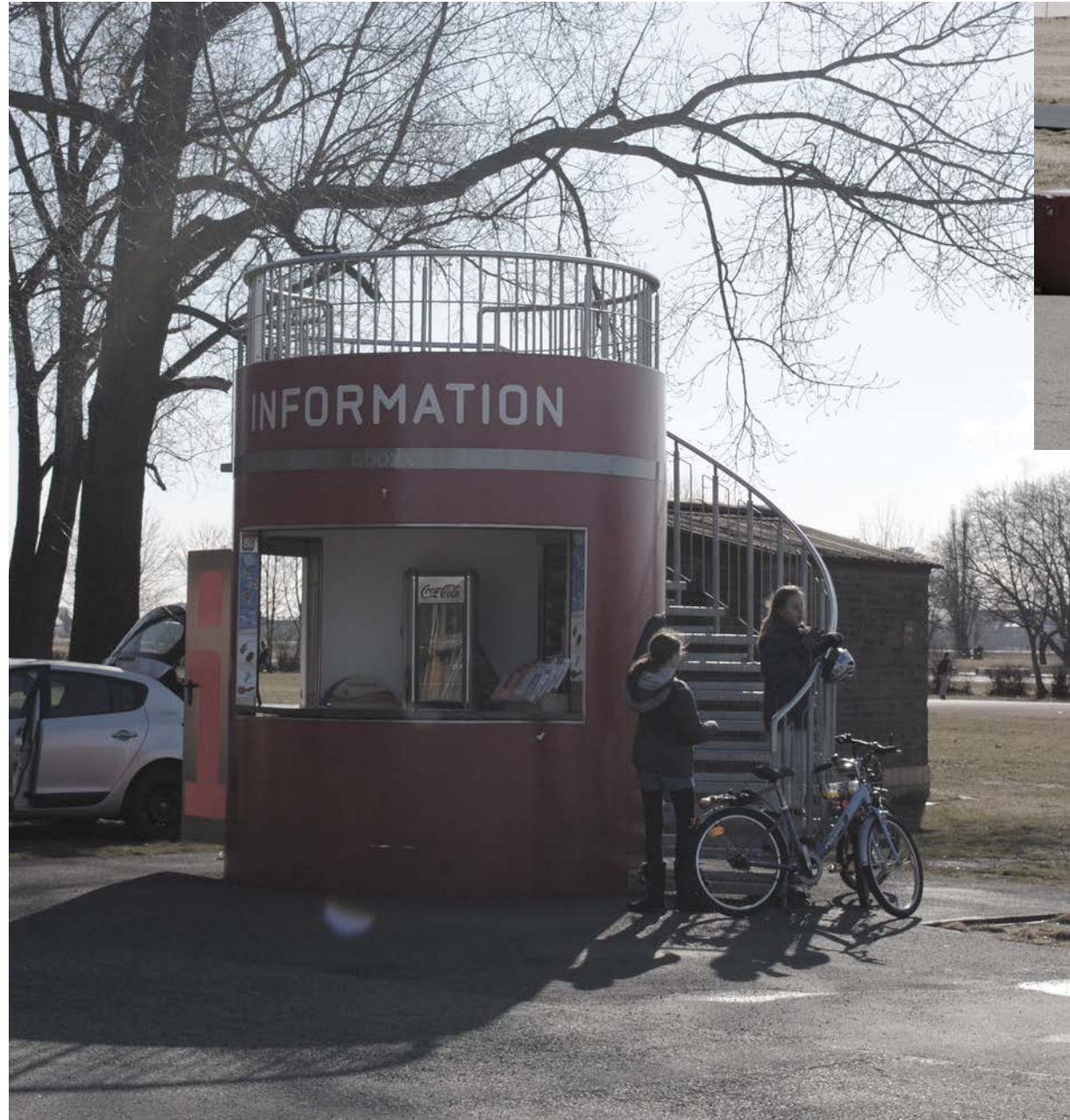
Programmering

Park elementer

Der er i dag etableret tre hovedindgange til Tempelhof park, der åbnes hver dag mellem 06.00-21.30. Forskellige funktionelle og informative elementer er etableret på Tempelhof som dynamo for den midlertidige park. Ved hver af de tre hovedindgange er der placeret toiletvogne samt røde tårne, der fungerer som udkigspost, informationsstand og kiosk. Langs landingsbanerne samt taxiringen er der placeret informerende bokse, skilte og grafik, der blandt andet fortæller om parkens fremtidige udvikling, dyre- og planteliv gåafstande med mere. Rektangulære betonklodser, der flittigt benyttes af forbipasserende som hvileplads, læskærm, træningsredskab og andet, er samtidig placeret på landingsbanerne og taxiringen (tempelhoferefreiheit.de, 2012, 03)

Indgange til parken

Opsamling/Analyse

Ved anlæggelsen af en ny vejforbindelse fra Oberlandstrasse til Tempelhof samt to nye S-togsstationer på S-baneringen vil der i fremtiden være god tilgængelighed til området for både bilister, cyklister og gående. Den omsluttende infrastruktur, vil dog stadig i fremtiden påvirke Tempelhof med støj, hvilket der skal tages hensyn til.

Tempelhofs enorme skala, det åbne, flade parklandskab skaber grundlag for både en mangfoldighed i aktiviteter og besøgende og et rigt dyre- og planteliv. Derudover har det åbne landskab indflydelse på byens klima, da det muliggør en ventilation i de omkringliggende kvarterer.

Områdets lufthavnselementer: de to landingsbaner, taxiringen, terminalbygningen, jernbaneskiner samt skure, er bevaringsværdige, da de fortæller historien om områdets tidligere virke. Samtidig skaber de unikke forhold, der er indbydende for mange forskellige aktiviteter, der er på stedet.

Det store, åbne, landskabelige rum, samt de unikke, bevaringsværdige spor er Tempelhofs tiltrækningskraft og skal derfor bevares i en fremtidig omdannelse af Tempelhof.

Fra det store, åbne areal, er det samtidig muligt at opleve byen på afstand, hvilket skaber et interessant kig mod nord, hvor byens skyline bliver synlig. I en fremtidig omdannelse af stedet, skal der stadig være mulighed for at opleve denne.

Randens faste programmer, såsom den muslimske kirkegård, friluftsbadet og det sydøstlige beliggende sportsareal skal i fremtiden blive en integreret del af Tempelhof. De midlertidige elementer, der er på området nu, er med til at skabe Tempelhofs identitet. Det er målet at størstedelen af dem bevares og videreudvikles i den kommende udvikling af stedet.

DESIGN

I det følgende afsnit fremlægges udviklingen af designet for det fremtidige Tempelhof.

Med udgangspunkt i den foregående baggrundsundersøgelse, vision samt analyse af Tempelhof, er der udarbejdet en strategi for planlægningen af området. Strategien opsætter faste og fleksible rammer, der sikrer, at Tempelhof har mulighed for at imødekomme tidens udvikling og forandring. Strategien består af tre lag, der tilsammen opfylder parametre udledt af analysen, målet om at følge en procesorienteret planlægningsstrategi, samt visionen om at intensivere og forstærke Tempelhof som et mangfoldigt og kontrastfyldt rum i byen. Det bløde, grønne lag, tager udgangspunkt i områdets

landskabelige kvaliteter. Det hårde, urbane lag, griber fat i områdets nuværende aktiviteter og det bebyggede lag, skaber rammer for et nyt kvarter. Afsnittet uddyber og præsenterer de tre lag hver for sig og sammenlægges til sidst og præsenteres som hele.

Udviklingen af de tre lag har været præget af en iterativ proces, da de tre lag indbyrdes påvirker hinanden. Lagene har således været igennem flere processer for til sidst at kunne blive præsenteret som i et helhedsorienteret design, hvor landskab, by og offentlige rum spiller sammen. Afsnittet præsenterer hovedsagligt principperne for det endelige design af de tre lag (Se mere i procesafsnittet).

STRATEGI

Det bløde, grønne lag

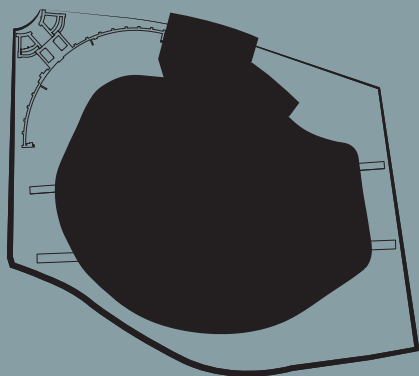
Det bløde, grønne lag sikrer og forstærker Tempelhofs landskabelige kvaliteter, herunder områdets landskabelige, åbne vidde samt dets rige plante- og dyreliv gennem spredt fordelte follier og 'landart'. Derudover kobler det grønne lag Tempelhof sammen med områdets nærliggende, grønne områder ved anlæggelsen af et rigtigt parklandskab samt grønne stier.

Det hårde/urbane lag

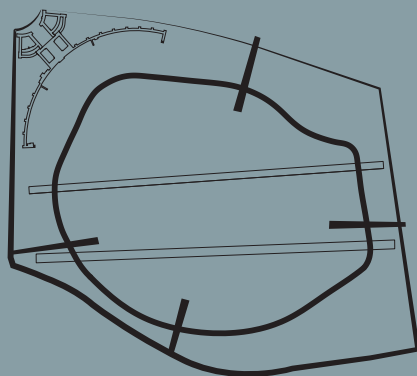
Det hårde, urbane lag intensiverer og stedfæster Tempelhofs unikke og mangfoldige aktiviteter gennem fire gates, der fungerer som opholds- og mødested samt 'take-off' for områdets mange aktiviteter. De fire gates sammenkobles af taxeringen, der løber i kanten af det indre parklandskab. De to landingsbaner friholdes, så der skabes plads og rum for udfoldelse.

Det bebyggede lag

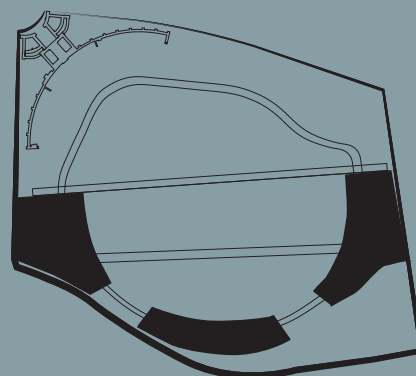
Det bebyggede lag sikrer en mangfoldig og livlig park- og bydel, gennem en fortætning af forskellige typologier, ejerskaber, rum og programmer.

Det bløde, grønne lag

Det hårde/urbane lag

Det bebyggede lag

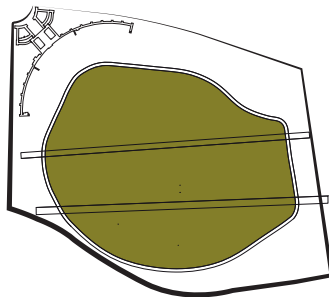
DESIGN

Det bløde, grønne lag

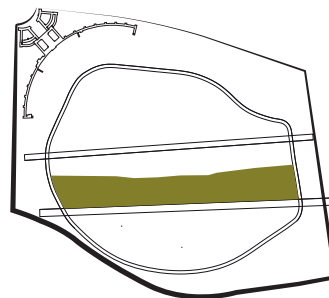
Det bløde, grønne lag skal være med til at skabe en intensivering af Tempelhofs landskabelige kvaliteter, ved bevarelse af det eksisterende indre parklandskab, samt tilføjelse af nye, grønne kvaliteter. Områdets rige plante- og dyreliv skal synliggøres gennem designet af det bløde, grønne lag, så der i fremtiden skabes mulighed for at kunne opleve naturen på stedet. Samtidig skal det grønne lag være med til at danne et sammenhængende net af stier indenfor området, der samtidig forbinder til grønne områder i Tempelhofs nære kontekst.

Det er visionen at det bløde, grønne lag skal skabe rum for en mangfoldighed af aktiviteter, eksempelvis fuglekigning, picnic- og barberque komsammener, kite- og windboarding, afslapning i solen, boldspil, naturoplevelser og andet. En del af disse aktiviteter er unikke for Tempelhof, da de kræver vidde og åbenhed, hvilket Tempelhof skal tilbyde nu og i fremtiden.

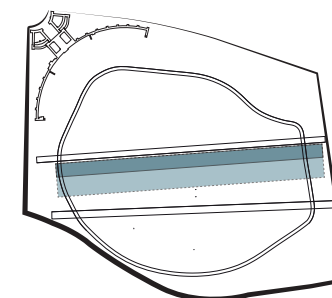
Parametre

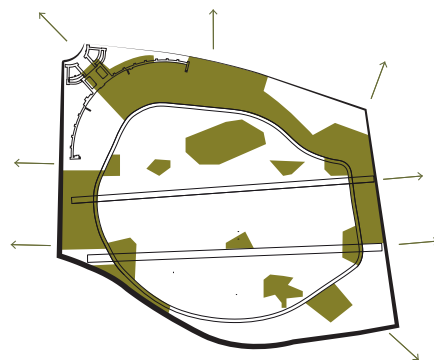
Det indre parklandskab skal fritholdes

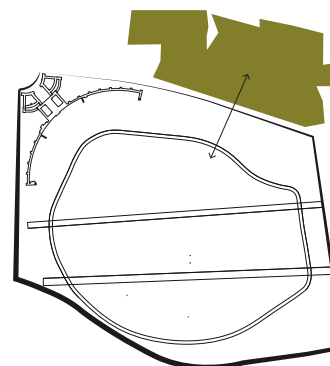
Det centrale engområde skal bevares

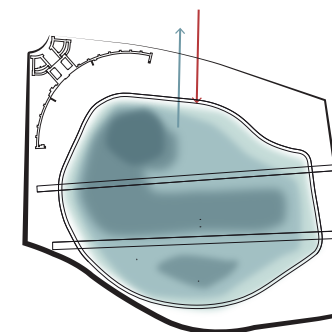
Der skal etableres et fuglereservat på 20-50 hektar

IGA, 'International Garden Exhibition' skal integreres

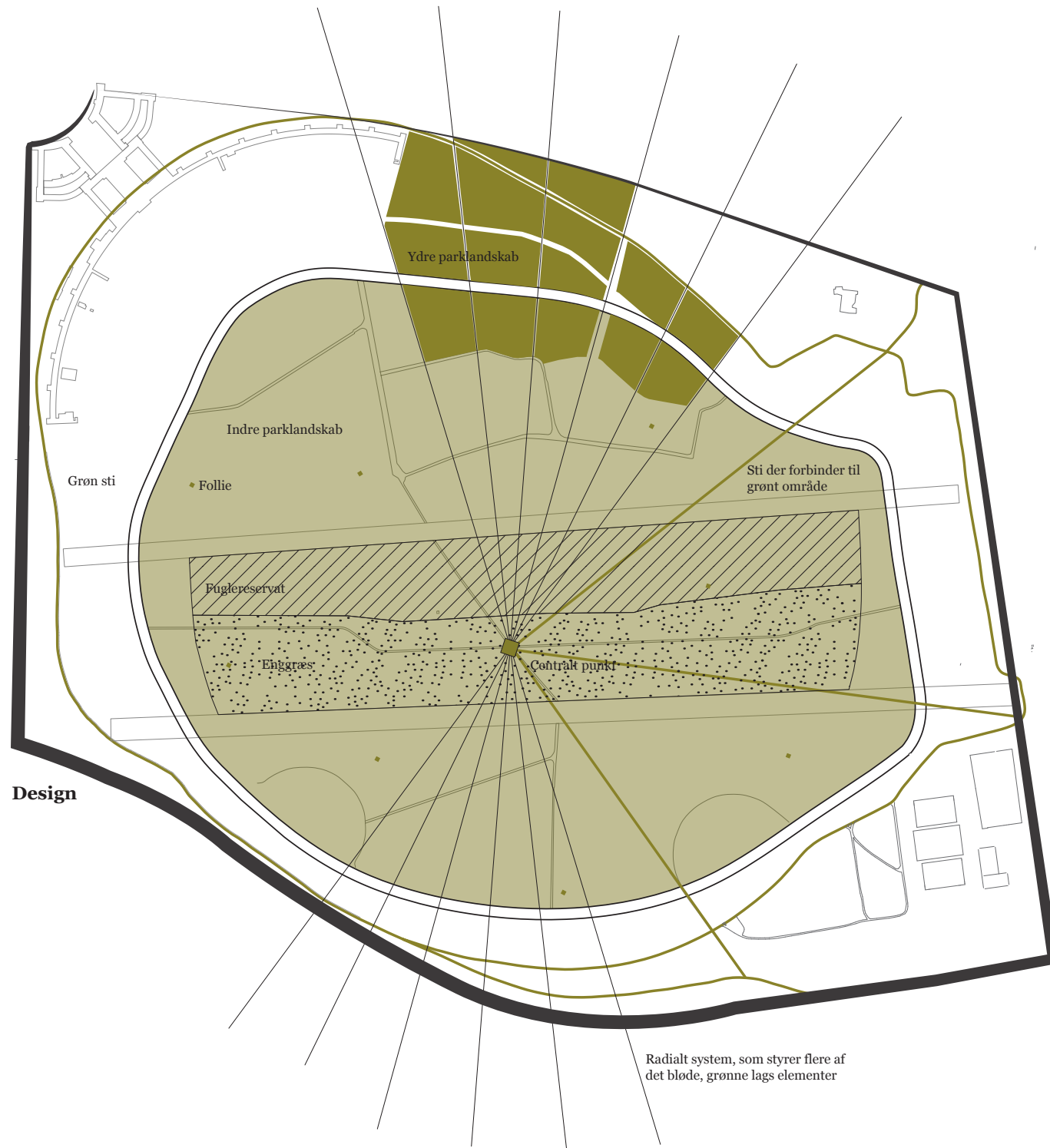

Der skal oprettes forbindelse til Hasenheide park

Områdets funktion som koldluftareal og ventilationsområde skal opretholdes i fremtiden

DET BLØDE, GRØNNE LAG

Det indre parklandskab

Det indre parklandskab og dets fascinerende samt dragende åbne vidde, er Tempelhof's tiltrækningskraft. Det er derfor visionen at det indre parklandskab bevares som åbent rum, hvor der kun enkelte steder planlægges beplantning i form af forskellige græsarter og engblomster.

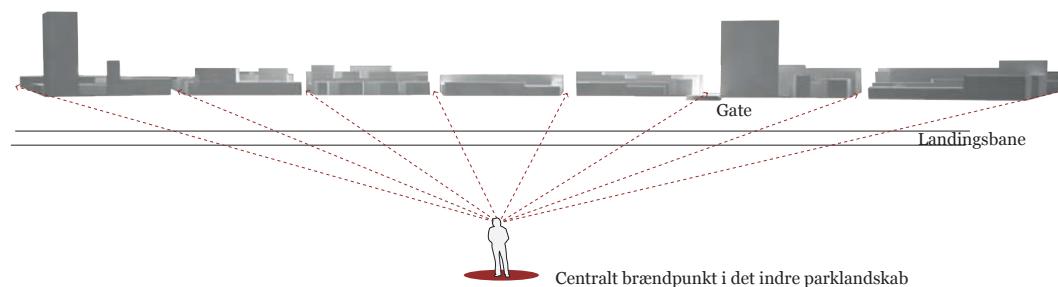
Ved at fritholde den store, åbne flade, vil der også i fremtiden være mulighed for afholdelse af store events, såsom Berlin Festival, sportsturneringer og lignende arrangementer samt nuværende aktiviteter som kite- og windboarding. Den store flade, vil også give plads til den midlertidige haveudstilling, 'IGA', der løber over et halvt års tid i 2017.

For at aktivere den store, åbne flade samt gøre den til en attraktion i sig selv, er det visionen, at der spredt ud i det åbne parklandskab, skal opføres forskellige installationer i form af follier og 'landart'. Disse kan, for eksempel, være med til at stedfæste og synliggøre plante- og dyreliv, fungere som udkigspost eller op-

holdsted. Derudover kan de gennem en fortolkning af de landskabelige kvaliteter og stedets historiske spor, skabe en oplevelse eller give anledning til eftertanke og forundring. En af follierne skal være med til at markere områdets centrale brændpunkt, hvorfra det er muligt at få en forståelse for områdets opbygning og logik. Når de besøgende står i det centrale brændpunktet, skal det give dem en følelse af et have opdaget noget unikt – I netop kun dette beskedne punkt, opleves hele Tempelhof's sammenhæng og hvordan alle tre lag i designet er opbygget ud fra det samme system.

Det er ideen at follierne kan opføres og drives af brugerne af parken, de lokale beboere eller pionererne, således at follierne opstår ud fra en lokal forankring. Dette kan samtidig skabe motivation for andre til at engagere sig aktivt i Tempelhof's udvikling.

Ved en bearbejdelse af det åbne landskab, må fladen ikke bryde af store volumener som kan ændre det samlede udtryk for landskabet.

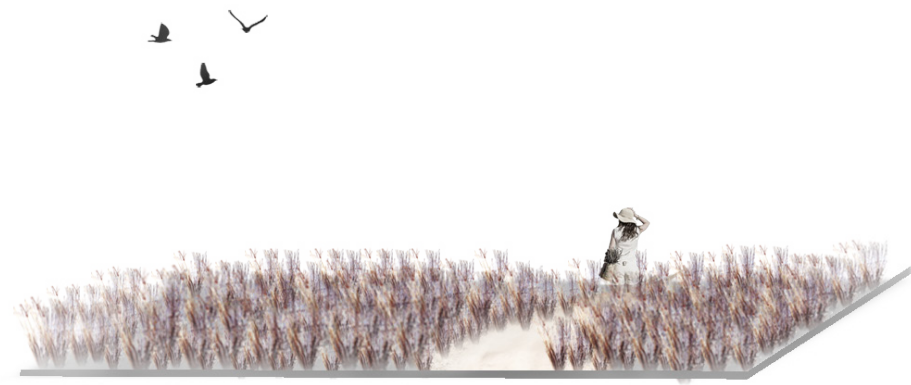

Folliererne står rundt i landskabet og indeholder forskellige funktioner. Et eksempel kunne være et fuglekiggertårn.

Eksempel på hvordan det indre parklandskab kan bearbejdes med bånd eller flader bestående af vegetation som lyng, lavendel etc.

Den åbne flade kan beplantes med forskellige typer af græs og supplere det nuværende enggræs. Græsset kan være med til at give den store, åbne flade en taktile forskellighed.

Eksempel en tæt og høj beplantning, der skaber volumen.

Eksempel en lav og ordnet beplantning

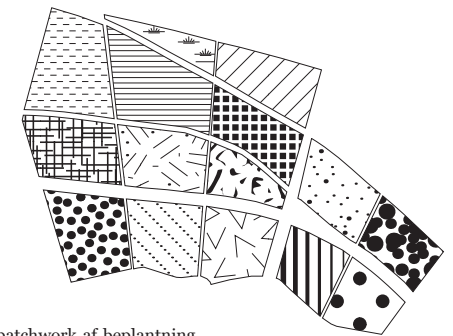
Eksempel på en ordnet og høj beplantning

DET BLØDE, GRØNNE LAG

Det ydre parklandskab

I forlængelse af den nærliggende park, Hasenheide, etableres der i Tempelhof's nordlige område, et nyt parklandskab. Parken skaber en direkte og visuel forbindelse til Hasenheide. Den nye park anlægges ud fra en gridstruktur, der afspejler de omkringliggende bebyggelsesstrukturer samt områdets radiale struktur med det centrale brændpunkt, som centrum. Det er visionen, at hvert felt indenfor grid strukturen, beplan-tes med grønt, der har forskellig volumen, tæthed og orden, for at skabe forskellige rummelige oplevelser. Beplantningen kan eksempelvis bestå af træer, hække, blomster, græs med forskellig volumen og struktur.

Tilsammen skaber felterne et patchwork af forskellig vegetation og rum, som holdes sammen af den over-ordnede radiale struktur. Indenfor hvert felt står det frit for, hvordan stier og rum anlægges. Som kontrast til det indre, åbne parklandskab, skal de grønne elementer skabe mere intime, afgrænsede og tætte grønne rum.

Et patchwork af beplantning skaber det ydre landskab

Den grønne hovedsti

De grønne stiforløb

Det er visionen, at stedets nuværende stiforløb skal udgøre størstedelen af det fremtidige stinetsværk, da det skaber god tilgængelighed samt forbindelser på tværs af landingsbanerne og taxiringen. Områdets fremtidige grønne hoved sti, følger den nuværende, omkransende sti, der løber i kanten af området. Den grønne hovedsti skal i Tempelhofs sydvestlige del følge de stadig eksisterende jernbaneskinner, der løber i områdets kant og forbinder det sydlige beboelses kvarter med terminalbygningen. Naturen har i dag indtaget de gamle jernbanespor, hvilket har omdannet dem til en grøn sti. Den grønne hovedsti skal dannes med inspiration i den gamle jernbanes vildt voksende og dermed understrege områdets landskabelige kvaliteter samt skabe et intimt rum og forløb, som er anderledes end forløbet på taxiringen. Denne sti kan i fremtiden benyttes som forbindelse mellem by og park

Udover den grønne hovedsti, anlægges tre grønne stier, der skaber forbindelse til henholdsvis Columbia Bad i det nordøstlige hjørne, kirkegården, Skt. Thomas i øst og den historiske jernbaneovergang i det sydøstlige hjørne. Stierne anlægges som direkte forbindelser til de omkringliggende, grønne områder, med udgangspunkt i det centrale brændpunkt, for at der herfra kan opleves en både fysisk og visuel sammenhæng.

Langs de grønne stier skal der anlægges en form for beplantning, som understreger forløbene

DESIGN

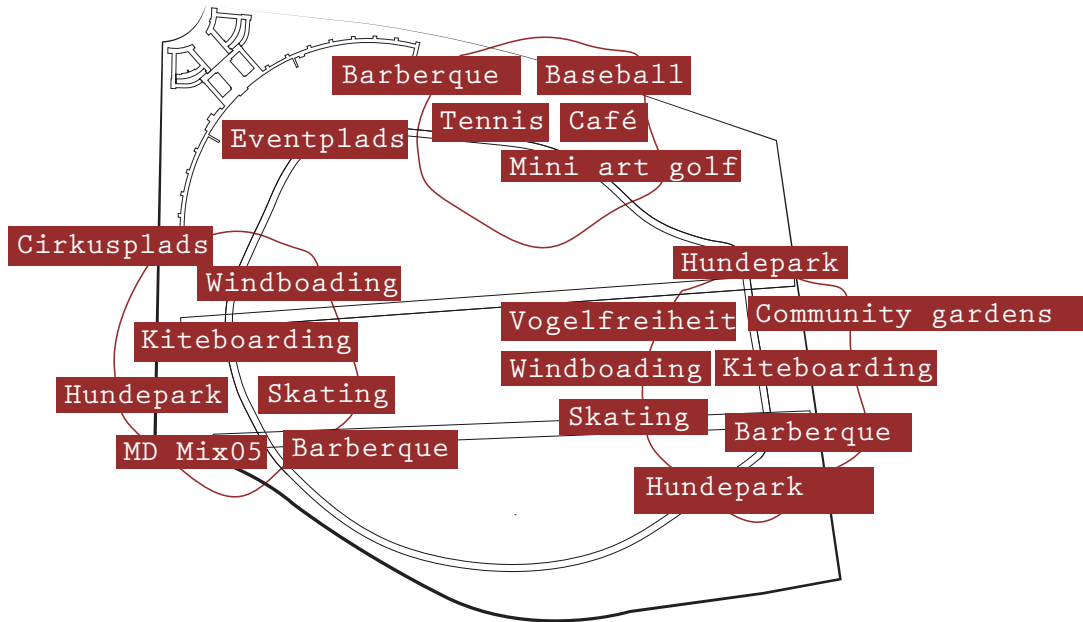
Det hårde, urbane lag

Det er i det offentlige rum, at mangfoldigheden skal udfolde sin inspirerende og toleranceskabende identitet og derfor er det blandt andet vigtigt, at skabe offentlige rum med plads til både det velkendte og det fremmede. Det hårde, urbane lag sikrer, at de unikke aktiviteter, som er på Tempelhof i dag, bevares. Igennem bevaring af landingsbanerne og taxiringen samt anlæggelsen af fire 'gates', sikres det at kite- og windboarding, løb, spil, slentren og andet stadig kan foregå på Tempelhof i en fremtidig omdannelse af stedet.

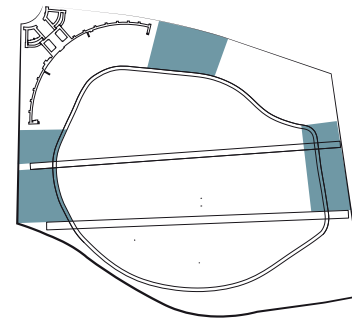
Det er visionen at det hårde, urbane lag skal være områdets offentlige, urbane rum, der danner grundlag for åbenhed, tolerance og mangfoldighed. Det er her mødet mellem mennesker opstår, og hvor det er muligt at opleve, observere og deltage i forskellige aktiviteter. Livet skal i dette urbane rum have lov til at udfolde sig i al sin forskellighed.

Det er samtidig visionen, at det hårde, urbane lag skal udvikles gennem lokal forankring og dermed gribe fat i områdets lokale ressourcer, såsom de nuværende pionerprojekter og organisationer.

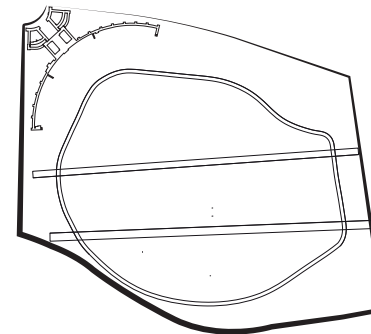
Parametre

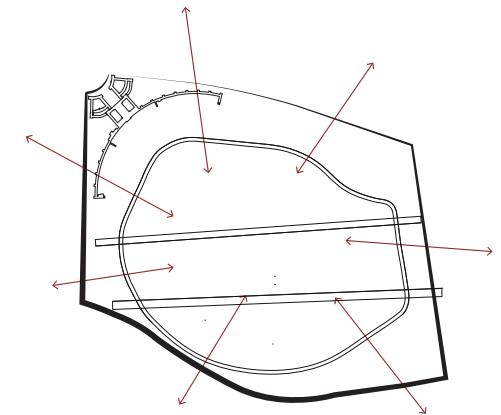
Det hårde urbane lag skal intensivere de nuværende aktiviteter, der er på Tempelhof og gribe fat i de områder, hvor de holder til.

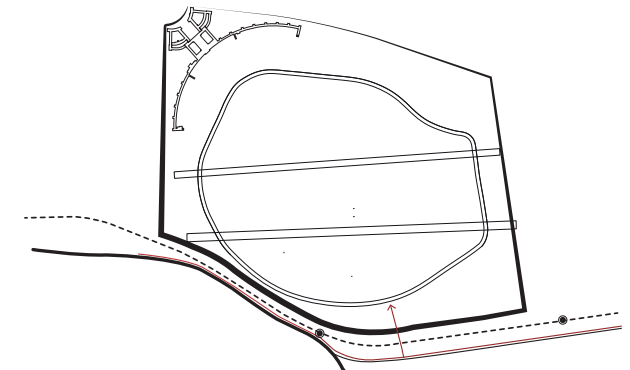
Nuværende pionerområder skal integreres med det hårde, urbane lag, og bruges som dynamoer for aktivering af rummet

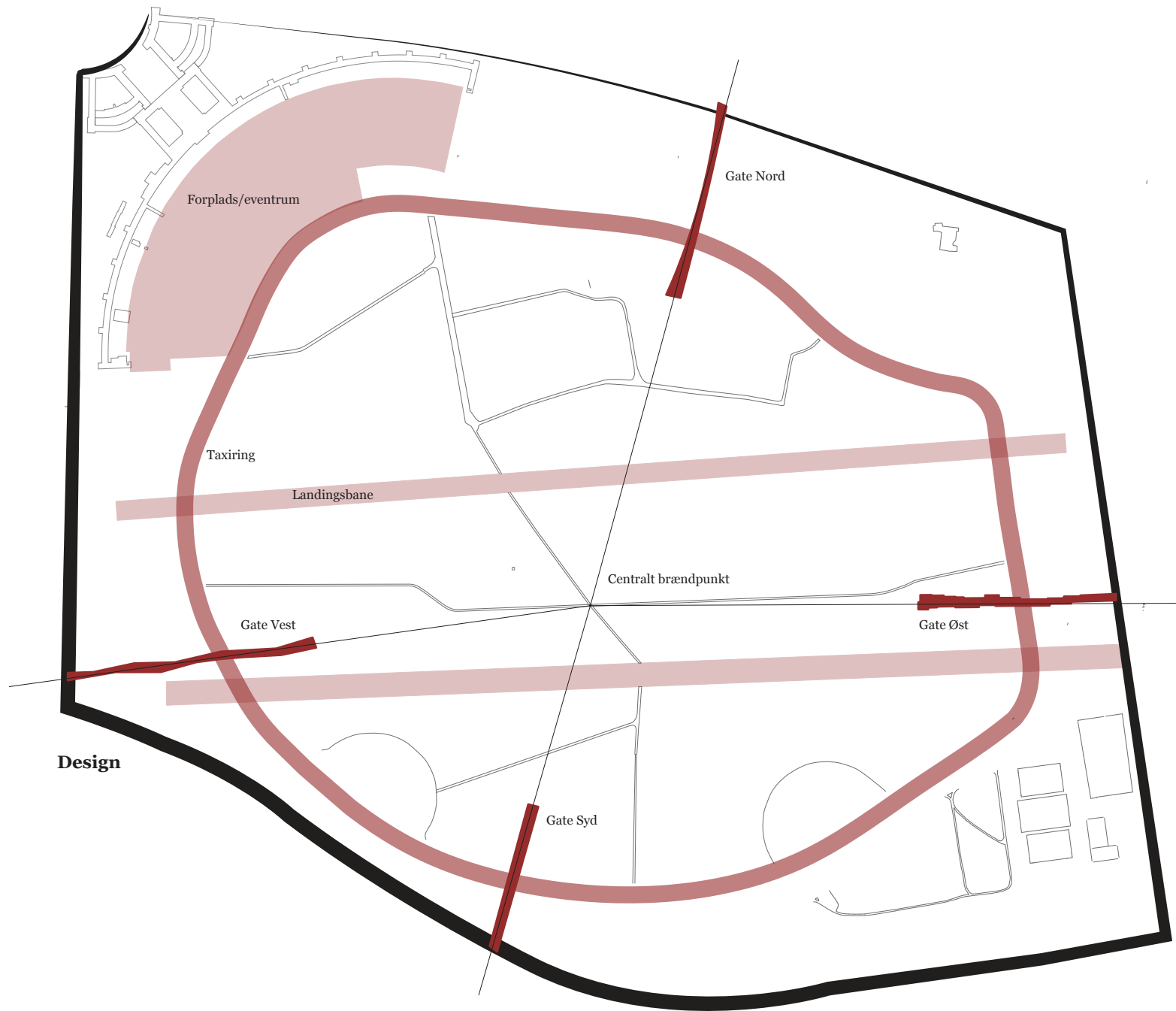
De historiske spor skal bevares

Området skal integreres med byen

Der skal tages højde for fremtidig anlæggelse af to nye s-togs stationer samt en ny vej forbindelse til området.

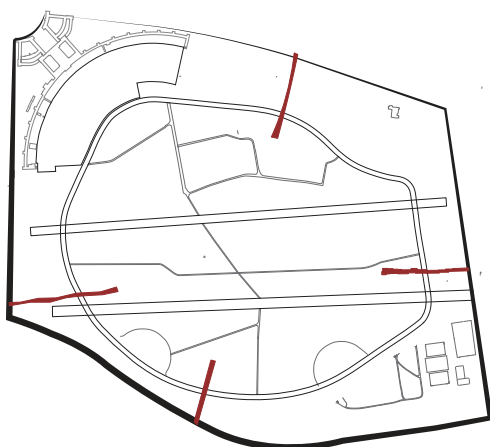
DET HÅRDE, URBANE LAG

Gates

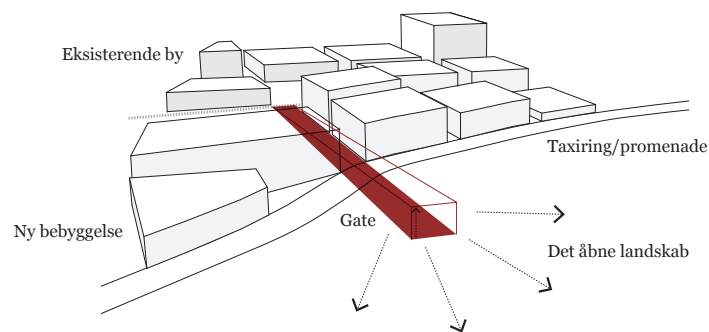
Den store kvalitet ved de fire gates er den åbenhed og tilgængelighed, de skaber. De fire gates fungerer som offentlige opholds- og mødested samt 'take-off' for de forskellige aktiviteter. De kobler sig samtidig på knudepunkter, såsom U-bane-, S-bane- og busholdepladser i Tempelhof's nære kontekst og fungerer dermed som transitrum og porte til området for cyklister og fodgængere. De fire gates gribe fat i de områder på Tempelhof, hvor der allerede nu, er en koncentration af aktiviteter og dermed være med til at stedfæste dem og sikre deres videre eksistens på Tempelhof.

Udformningen af hver gate skal sikre en oplevelse af det åbne, indre parklandskab samt en intensivering og stedfæstelse af områdets forskellige aktiviteter. Den enkelte gate skal være af en sammenhængende struktur, der forbinder den omkringliggende by med parklandskabet og udvikler sig fra at være en flade til at blive et volumen, som ligger sig i det åbne landskab. De fire gates skal kunne rumme eksempelvis et foreningshus, der kan fungere som mødested for forskellige organisationer og aktiviteter, en cafe, hvor det er muligt at sidde og nyde det åbne landskab både inde og ude, eller et udlæningscenter.

Det er visionen at hver gate skal udformes og designes af forskellige kunstnere og arkitekter, så de hver især får et forskelligt udtryk, der afspejler den kontekst de ligger i. Det vil samtidig være med til at forstærke det enkelte kvarters identitet. For at kunne virke som pejlemærke for de forskellige dele af området, skal de fire gates bryde den åbne flade ved at stikke cirka 100 meter ud i landskabet fra taxeringen.

Placering af de fire gates

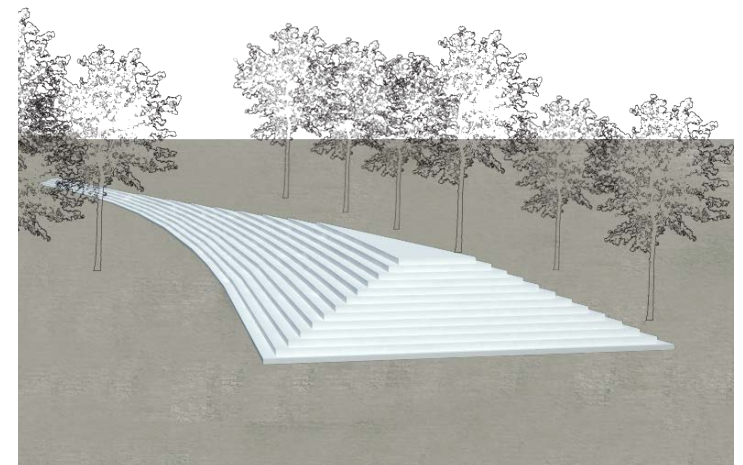
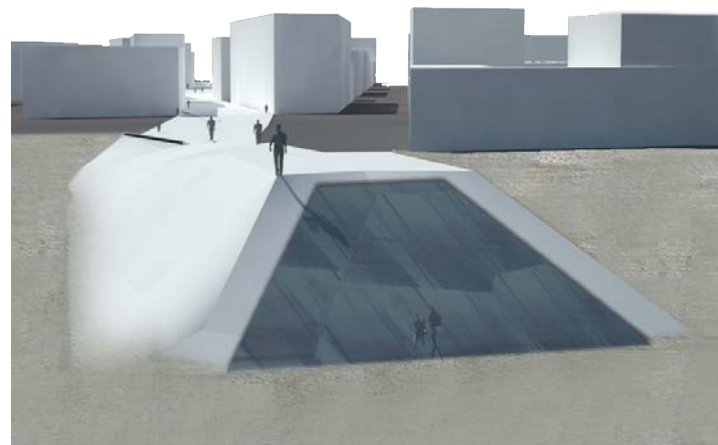
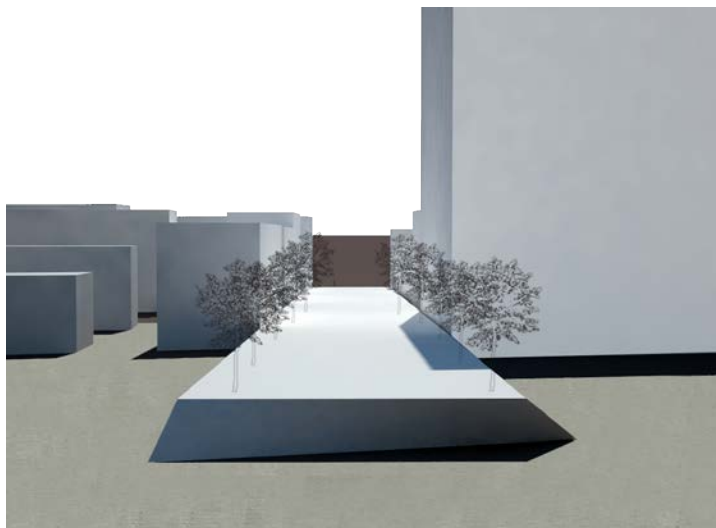
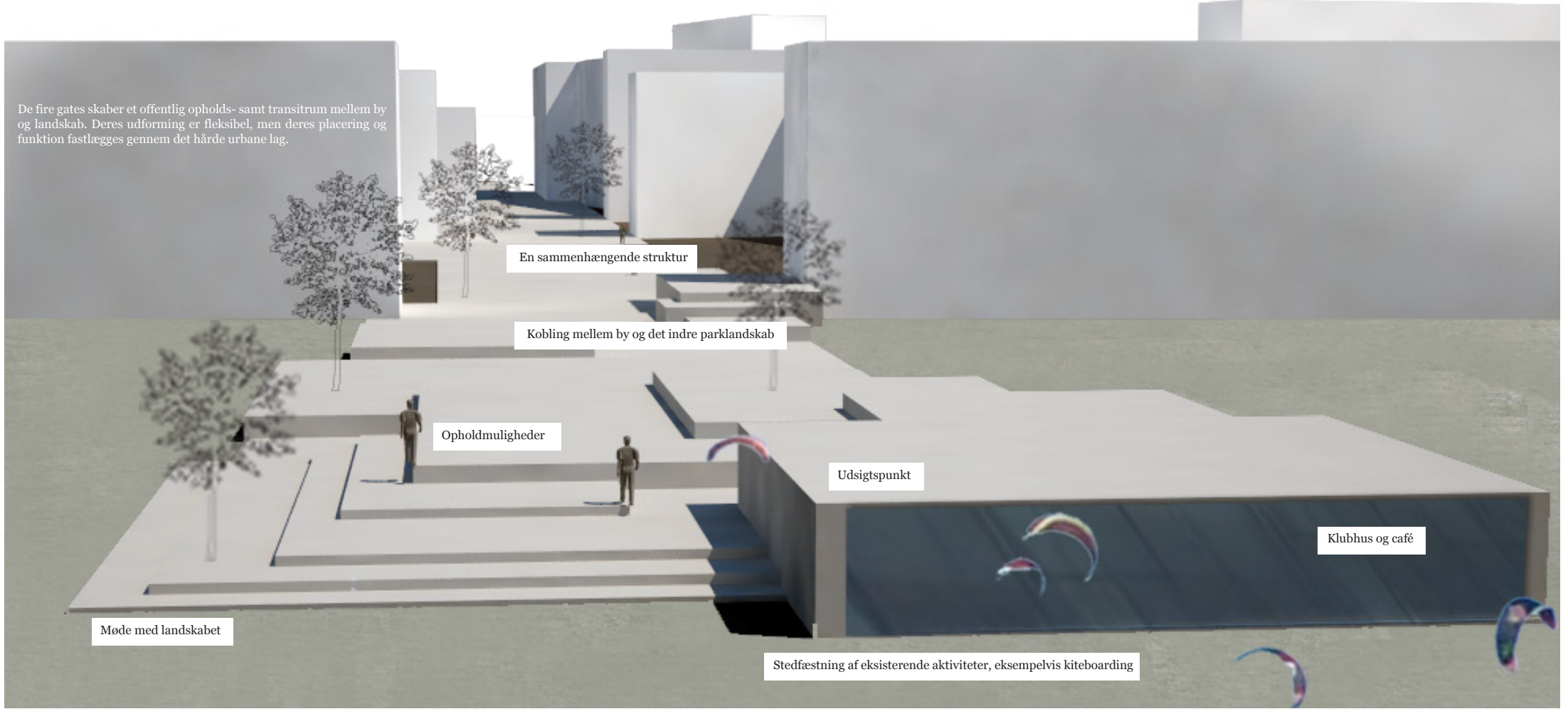

Gatene sikrer god, offentlig adgang til parklandskabet, hvilket er medvirkende til at Tempelhof parken forbliver tilgængelig og åben for alle

Udlejning af udstyr   Offentlig kantine
Sportsklub   Foreningshus   Kiosk
Café   **Programmering**   Omklædning
Opbevaring   Udstillingshus
Toiletfaciliteter   Værksted   Scene

Gatene kan indeholde forskellig former for programmering. Fællesnævneren for programmering er det stedsspecifikke og de lokale ressourcer, som er på stedet.

Eksempel på de fire gates udformning

En bearbejdning af taxiringen kan bestå af forskellige baner, som lægger op til sport og anden fysisk aktivitet.

De nuværende lufthavnselementer, såsom de rødhvide blokke, kan genbruges til at skabe opholdsmuligheder

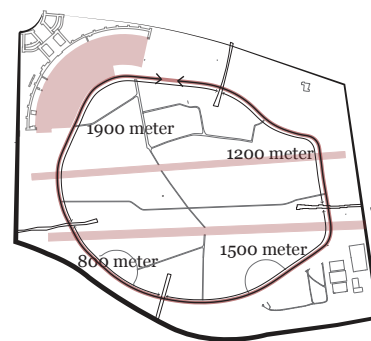
DET HÅRDE, URBANE LAG

Taxiring

Taxiringen er det forbindende og samlende element i det hårde, urbane lag og forbinder de fire gates med hinanden. Afstanden mellem de enkelte gates varierer fra 800 til 1900 meter. Taxiringen forbinder ligeledes områdets tre fremtidige kvarterer. I dag foregår der mange forskellige aktiviteter på taxiringen. Ved en bearbejdning af taxiringens flade, såsom tilføjelsen af rumdannende elementer, skabes der mulighed for nye aktiviteter samt opholdsmuligheder.

Landingsbaner

Landingsbanerne bevares i det indre parklandskab, da de er en stor del af de historiske spor samt er med til at understrege det indre, åbne parklandskabs horisontalitet. Samtidig foregår der en masse aktiviteter, såsom kite- og windboarding, rulleskøjteløb, racerløb samt andet, der er med til at gøre Tempelhof til et særegent og mangfoldigt sted. Aktiviteternes tempo på landingsbanerne er højt, hvilket afspejler stedets tidligere brug som 'take-off'.

Afstande mellem de fire gates

Taxiringen er det forbindende led mellem de fire gates og kvartererne

Det er også muligt at opføre legepladser på den 24 meter brede taxiring

På taxiringen kan opføres opholdsrum gennem grønne elementer

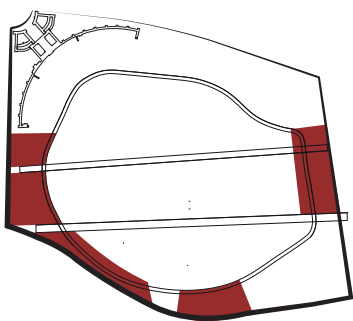
DESIGN

Det bebyggede lag

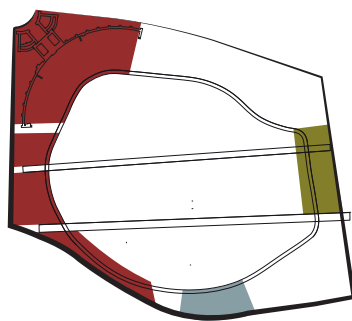
En fortætning af bystrukturen kan blandt andet være med til at skabe mangfoldighed. Derfor er det visionen at sikre en permanent fortæthed på Tempelhof, der samtidig kan være med til at øge muligheden for at folk mødes i det offentlige rum. Igennem en fortætning og diversitet i bebyggelse, offentlige rum og forskellige funktioner, eksempelvis beboelse, dagligvareforretninger, caféer, specialbutikker og erhverv, skabes et grundlag for tilstedeværelsen af mangfoldighed. En blanding af funktionerne kan samtidig være med til at tiltrække forskellige mennesker med forskellige formål på forskellige tidspunkter af dagen.

Princippet, som opstilles i det bebyggede lag, er mere omfattende end dem i de øvrige lag, da der er flere principper, som ønskes fastlagt, for at kunne sikre, at et fremtidigt kvarter udvikles med udgangspunkt i diversitet. Det bebyggede lag bliver med tiden privatiseret igennem køb af grunde, hvorfor det især er vigtigt at opstille principper der sikrer offentlige rum og forløb, således Tempelhof forbliver et offentligt og åbent sted for alle.

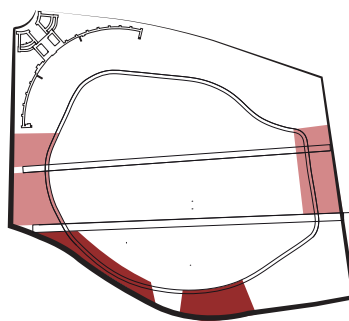
Parametre

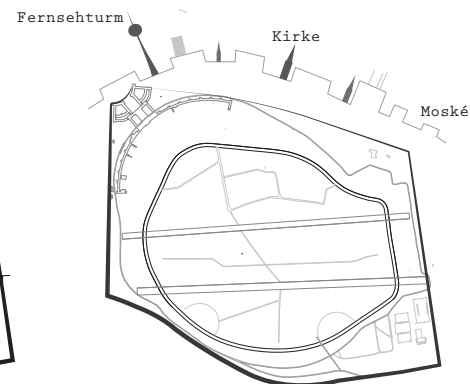
I konkurrenceprogrammet for parken er overstående fem felter udlagt til bebyggelse. Projektet afviger en smule fra disse planer, da vision er at skabe et helhedsorienteret design hvor park og det bebyggede lag integreres.

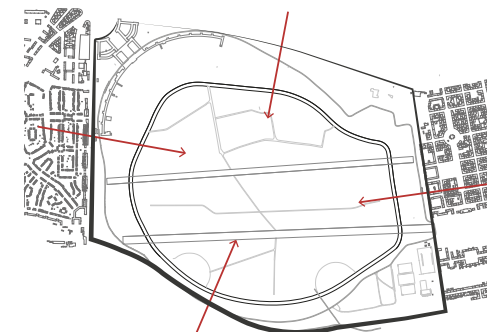
I følge Senatet for byudvikling skal programmeringen af bebyggelsen bestå af mixed use i vest, erhverv i syd og beboelse i øst. Projektet følger hovedsageligt denne plan.

I følge Senatet for byudvikling kan der bygges højest i syd. Projektet følger i overordnede træk denne plan

Det bebyggede lag skal afpejle den interessante skyline, som ses i resten af byen.

Det bebyggede lag skal afspejle den nære kontekst

Design

Vestkvarteret

Østkvarteret

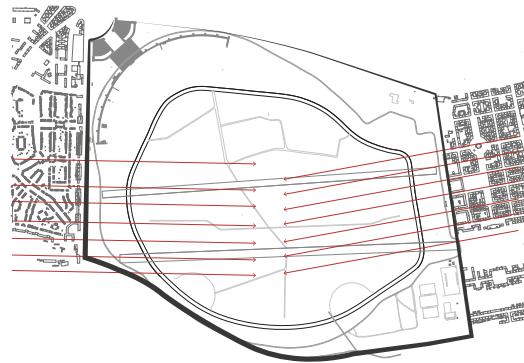
Hovedvej

Sydquarteret

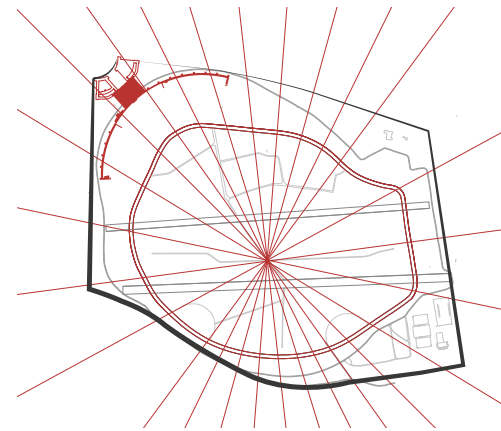
DET BEBYGGEDE LAG

Den overordnede struktur og logik

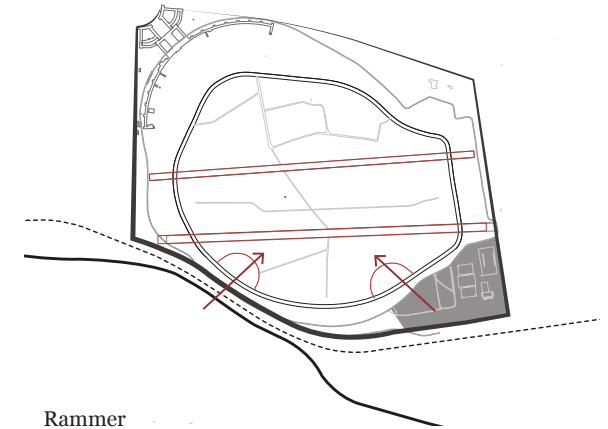
Det bebyggede lags overordnede struktur tager udgangspunkt i logikken fra de nærliggende kvarterer samt fra området selv. Kontekstens logik bygger på et mere eller mindre stringent grid, som skaber nogle klare, let aflæselige forløb. Denne logik skal afspejles i det bebyggede lag og dermed skabe grundlag for en genkendelighed og aflæselighed i det nye bebyggede område. I kombinationen med Tempelhof's struktur, der bygger på en radial logik får de nye kvarterer deres egen karakter.

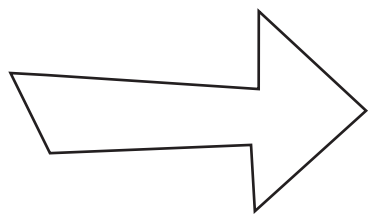
Kontekstens rigide grid
Kontekstens bebyggelse er bygget op omkring et grid-system, hvis struktur og logik ønskes afspejlet i det bebyggede lag, således der skabes en genkendelighed og sammenhæng i den nye bebyggelse

Tempelhof's radiale logik
Tempelhof har sin egen logik, som bygger på en radial struktur. Denne struktur ønskes ligeledes afspejlet i det bebyggede, således det får sin egen karakter.

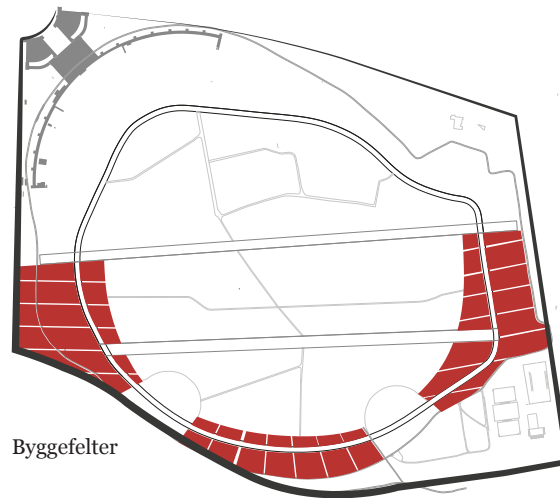

Rammer
Det bebyggede formes og udspændes af de historiske spor - landingsbanerne og 'opvarmningsspottene'. De to åbningerne gør det muligt for forbigående på S-banen og motorvejen, at få et interessant kig ind til området. Samtidig skabes der forbindelse til det sydøstligt beliggende sportsareal.

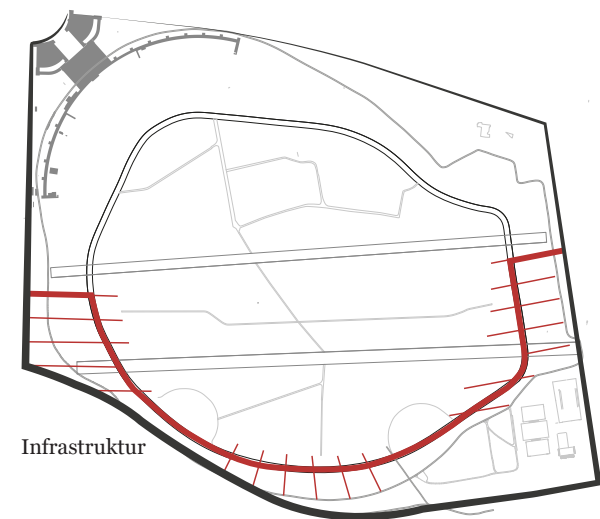
Den overordnede struktur

Kombinationen af kontekstens logik og Tempelhofs egen logik, skaber den overordnede struktur for det bebyggede lag. Laget fastlægger tre byggezoner, det vil sige tre kvarterer, som inddeles i mindre byggefelter og forbindes af en infrastruktur, som består af en gennemgående hovedvej, der følger taxeringen samt mindre lokalveje der sikrer tilgængelighed til de enkelte byggefelter herfra.

Byggefelter

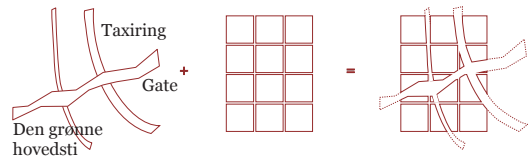
+

Infrastruktur

DET BEBYGGEDE LAG

Den overordnede struktur og logik

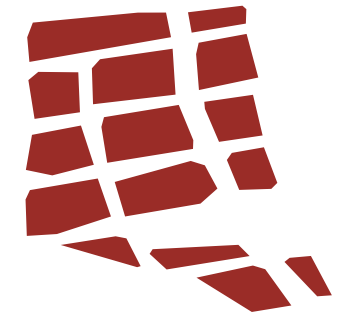
Formgivningen af det bebyggede lag påvirkes samtidig af de to andre lag: det bløde, grønne lag og det hårde, urbane lag. De to lag er planens mest styrende lag, da de skaber grobund for skabelsen af offentlige rum, der sikrer åbenhed og tolerance. Det bebyggede lags rigide, gridinddeling skal derfor brydes af de to lag, hvilket samtidig er med til at illustrere hierakiet imellem de tre lag.

Bebyggelses princip 01
Ovenstående diagram viser et udsnit af bebyggelsen, som er formet efter henholdsvis kontekstens og Tempelhof's logik, den grønne sti fra det bløde lag og gaten samt taxiringen fra det hårde, urbane lag. På trods af de to lags skæring af det bebyggede lag, opleves strukturen en stadig rigid, hvilket ønskes at bryde, således at der skabes en mere varierende oplevelse i gadeplan. Hvert felt illustrerer et byggefelt.

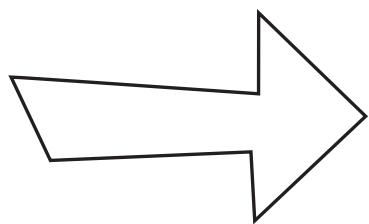

Bebyggelses princip 02
Ovenstående diagram viser, hvordan der er arbejdet med at bryde rigide inddeling af byggefelter. Byggefelterne fletter her ind i hinanden. Dette skaber dog stadig en rigid opfattelse af strukturen.

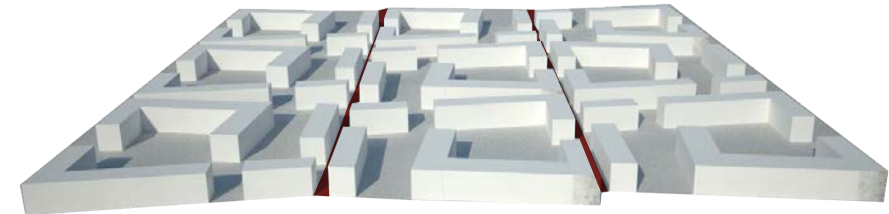
Bebyggelses princip 03
Et tredje forslag, der arbejder med at bryde det rigide grid, laver en inddeling i byggefelter ud fra princippet om, at ingen af byggefelterne må have parallelle sider. I gennem rumlige studier af, hvordan strukturen opleves, erfares det at strukturen er for kompleks og uden hierarki, hvilket udvisker den ønskede aflæselighed.

Det valgte bebyggelsesprincip
Den ønskede struktur for bebyggelsesprincippet opnås ved at kombinere princip 1 og 3, hvilket uddybes i følgende afsnit om rum og forløb.

Ovenstående illustrationer viser samme bebyggelse set fra to forskellige vinkler. Det ses hvordan de to typer forløb og rum har forskellige udtryk

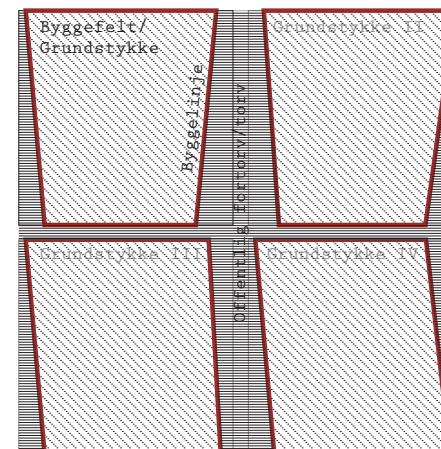
DET BEBYGGEDE LAG

Rum og forløb

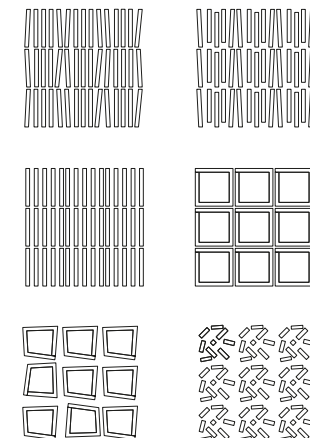
I det bebyggede lag er det vigtigt at få sat rammer og principper op, der sikrer varierende rum og forløb, således at bebyggelsen byder på forskellige typer af rum, hvori det mangfoldige liv kan udspille sig. Som nævnt i forrige afsnit er det samtidig vigtigt, at bebyggelsen afspejler det eksisterende, da dette skaber en genkendelighed og aflæselighed i den strukturelle plan, hvilket er med til at gøre bebyggelsen og dens rum tilgængelige.

Det valgte princip for afgrænsning af byggefelter er med til at skabe af to forskellige typer forløb. I den ene retning ligger byggefelterne parallelle, hvilket afspejler konteksten og skaber lige og aksiale forløb og rum. I den anden retning vinkler hvert byggefelt forskelligt i forhold til hinanden. Det lige forløb skaber til dels en monumentalitet, som er med til at understrege og for-

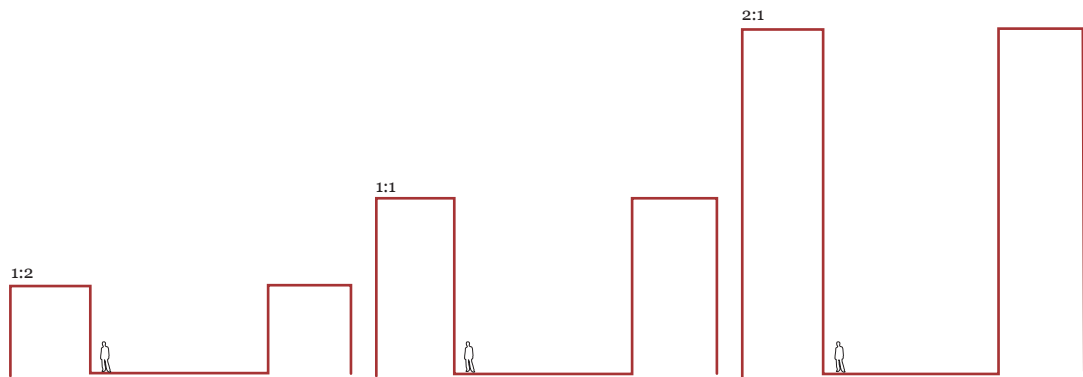
stærke det indre, åbne parklandskab. Det åbne landskab iscenesættes gennem en stringent indramning skabt af bebyggelsen, som ligger i parallelle linjer pegende ud mod landskabet. Det lige forløb styrer hovedsageligt i én retning, og dermed drages man ved bevægelse gennem bebyggelsen, af landskab. Forløbene, som vinkler sig forskelligt, skaber en anden oplevelse end de aksiale forløb. Oplevelsen bliver mere varierende, da forløbene veksler mellem at snævre sig ind og brede sig ud i et interval mellem 2 til 12 meter. Der, hvor forløbet breder sig ud, skabes der plads til lommer i form af små rum. Lommerne skal fungere som fleksible rum, der kan udvikle sig i takt med tiden. Disse kan for eksempel benyttes til fortovscafe, lege- eller spillepladser, beplantning etc. Forløbene og lommerne skaber tilsammen en mosaik af ophold og bevægelse.

Det valgte princip for, hvordan byggefelt, forløb og rum hænger sammen.

Udsnit af forskellige principper forløb og rum

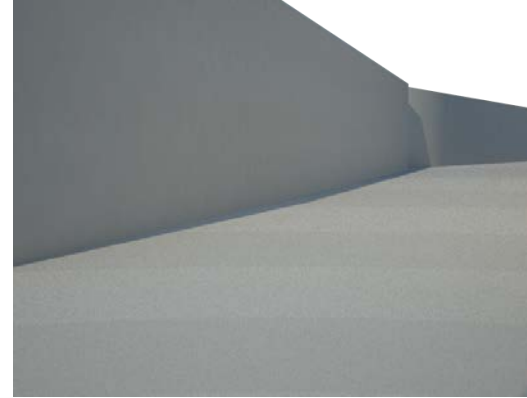

Ratioen mellem højde og grundflade har betydning for hvordan rum og forløb opleves.

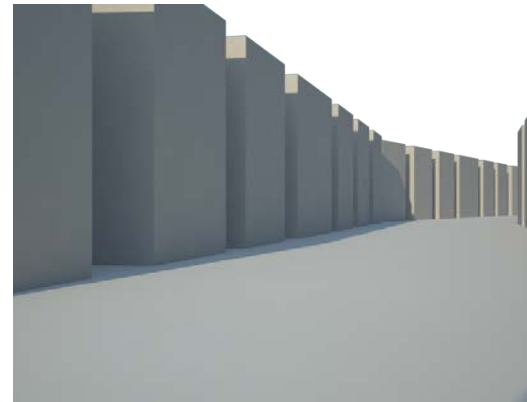
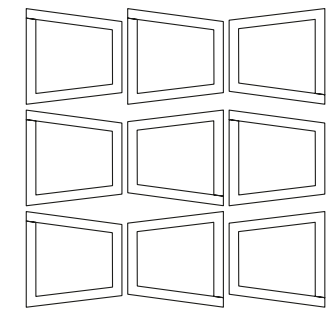
Rum og forløb

De ønskede rum og forløb defineres af kanten, som afgrænser dem, hvilket er byggefeltet. For at kunne understrege de forskellige rum og forløb, skal der derfor opstilles rammer for, hvordan denne kant; byggefeltet skal fremstå. Ved at undersøge hvordan byggefeltet skal fremstå, vurderes det at byggefeltet langs de lige, aksiale forløb minimum skal bebygges med 50% bebyggelse. Byggefeltet langs de vinklede forløb skal bebygges med min. 75%. Grunden til at de vinklede forløb skal bebygges mere, skyldes at de i højere grad end hos de aksiale forløb opleves mere frontalt, hvilket gør at det virker mere opløst.

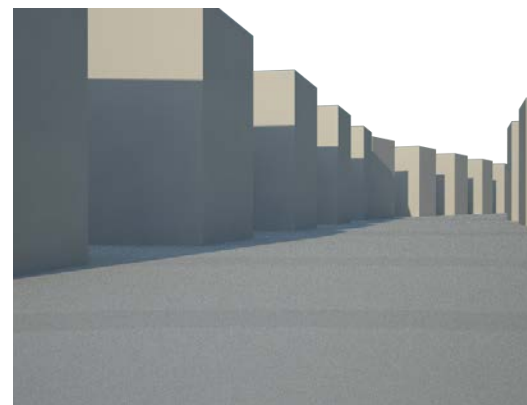
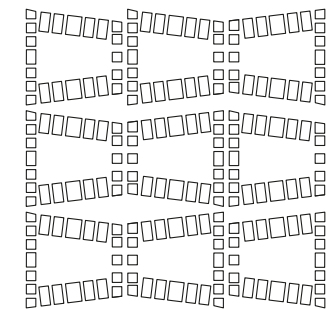
Højderne er ligeledes med til at definere rum og forløb. Ved en højde og grundfladeratio på 1:2 opleves rummet fladt og til en vis grad opløst. Ved en ratio på 1:1 opleves rummet åbent og overskueligt. Ved en ratio på 2:1 er rummet klart defineret, men det er svært at fornemme, hvad der sker oppe over øjenhøjde. Ved ratioer på 2:1 og derover forholder man sig hovedsagligt til det, der foregår i gadeplan. I bebyggelsen veksles imellem de forskellige ratioer for at skabe afvekslende rumligheder. Der er ikke stillet faste regler op for bebyggelsens højder, men ved at have defineret, hvor meget af byggefeltet der minimum skal bebygges, samt fastsættelsen af hvert feltets bebyggelsesprocent, der præsenteres senere i afsnittet, skabes der en ramme for, hvordan højderne kan arte sig.

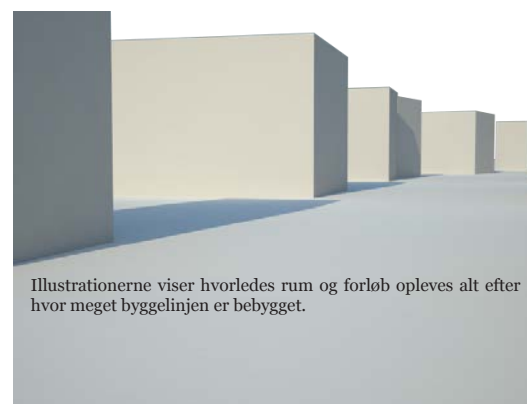
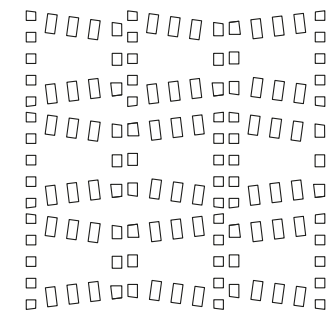
100%

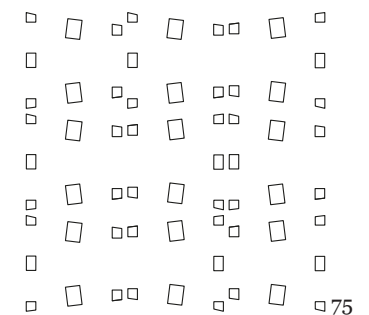
75%

50%

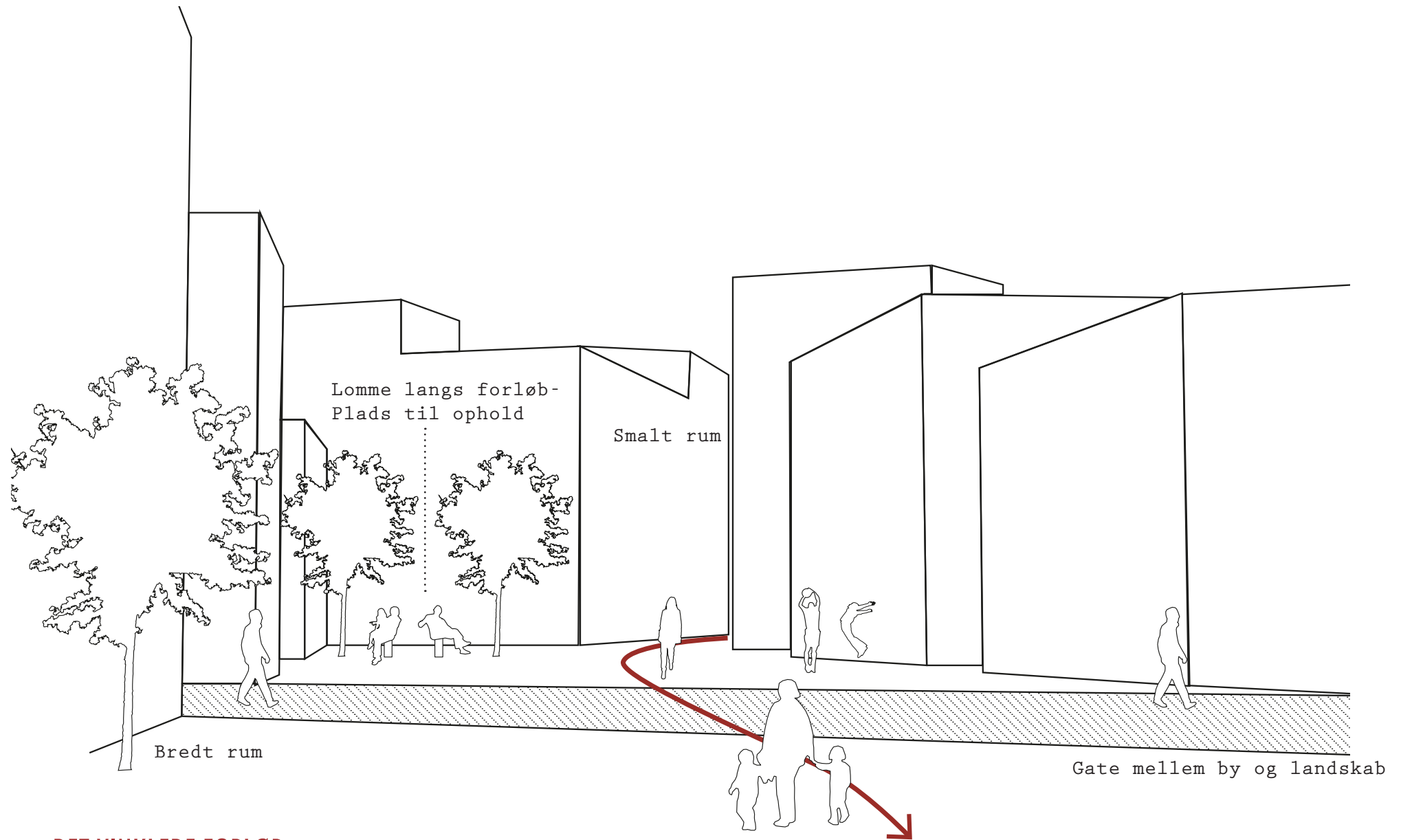
25%

Illustrationerne viser hvorledes rum og forløb opleves alt efter hvor meget byggefeltet er bebygget.

DET BEBYGGEDE LAG

Rum og forløb

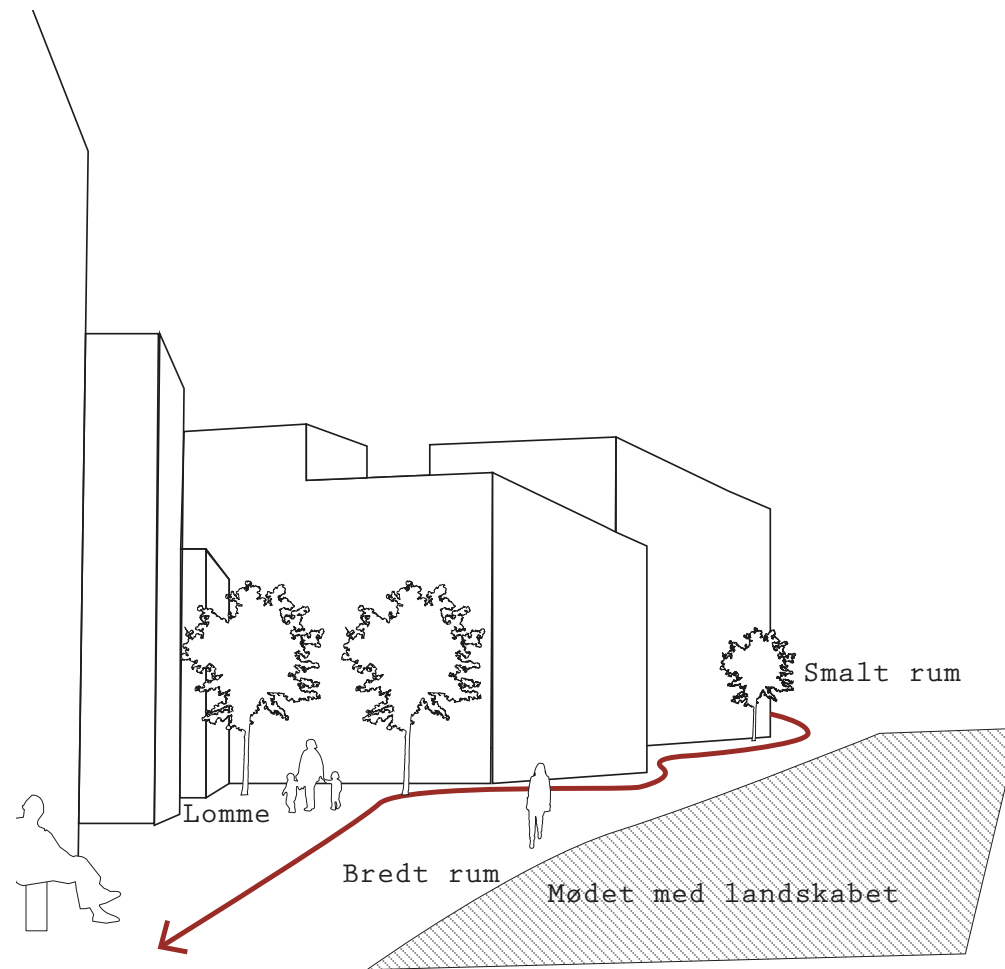
DET VINKLEDE FORLØB

(Taxiringen og den grønne hovedsti)

DET LIGE, AKSIALE FORLØB

(Lokalveje)

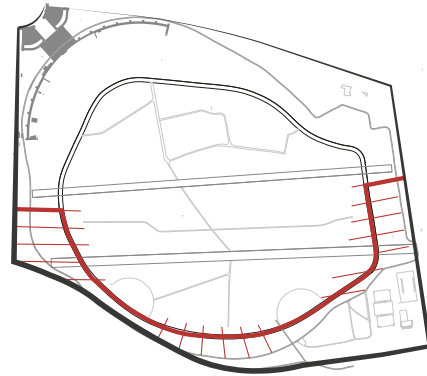
DET VINKLEDE FORLØB VED LANDSKABET

(Sti langs bebyggelsen ud mod landskabet)

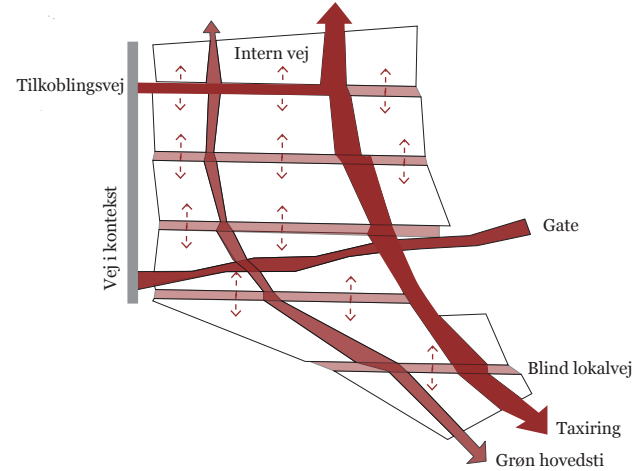
DET BEBYGGEDE LAG

Infrastruktur og tilgængelighed

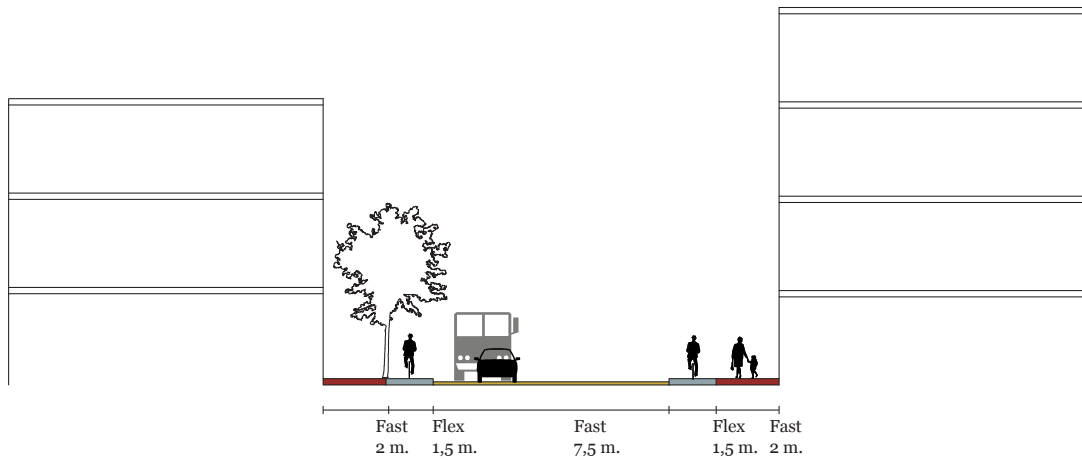
Infrastrukturen består af taxiringen, som tilkobles den omkringliggende by ved hjælp af to tilkoblingsveje, henholdsvis i vestkvarteret og i østkvarteret. Taxiringen fungerer som hovedvej i det bebyggede lag for både bilister, cyklister og fodgængere. Lokalvejene ligger i de lige, aksiale forløb, hvorpå de interne veje indenfor byggefeltene må tilkobles. Til koblingen af byggefelternes interne vejssystem må kun tilkobles lokalvejene og ikke direkte til hovedvejen. For cirka hver 100 meter langs hovedvejen tilkobles en lokal blind vej. Den grønne hovedsti og gaten er for cyklister og fodgængere.

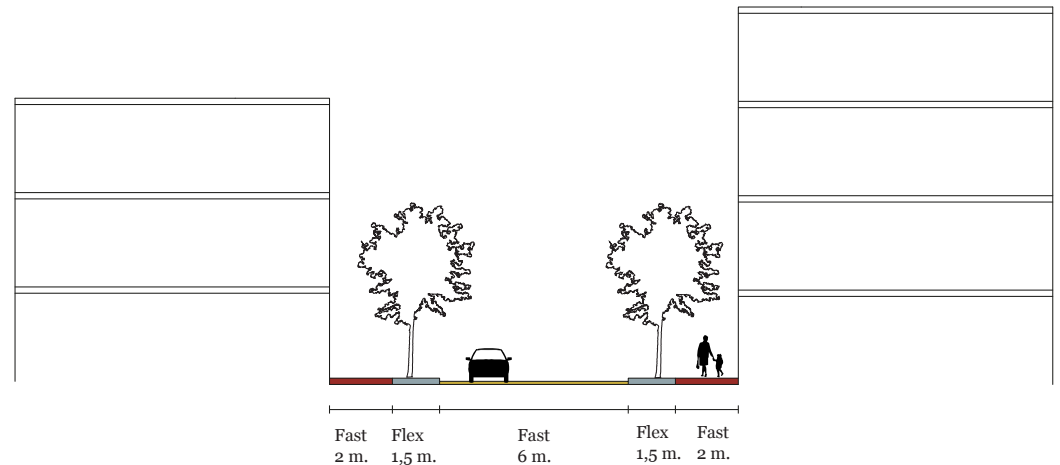
Det overordnede princip for infrastrukturen

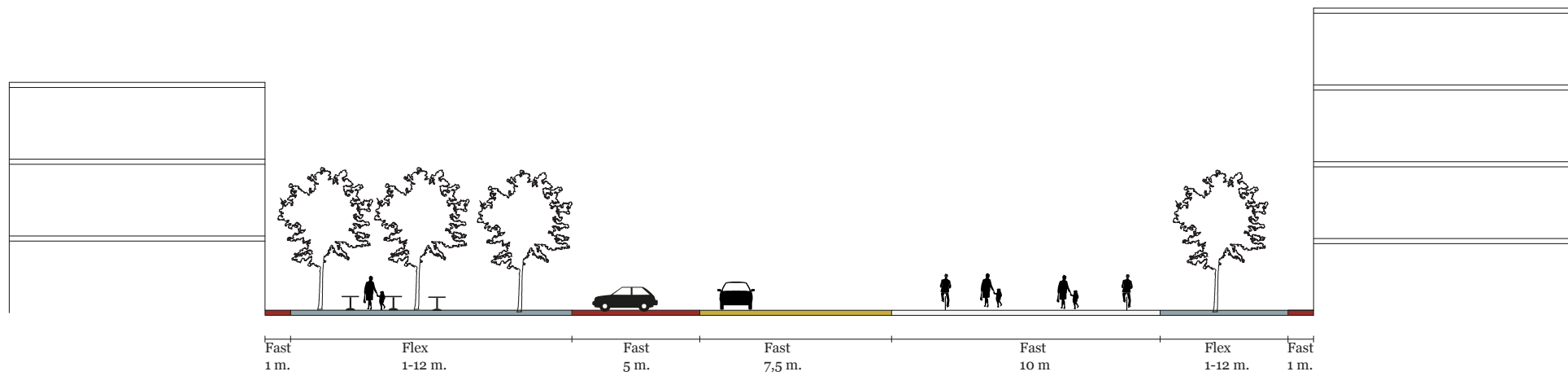
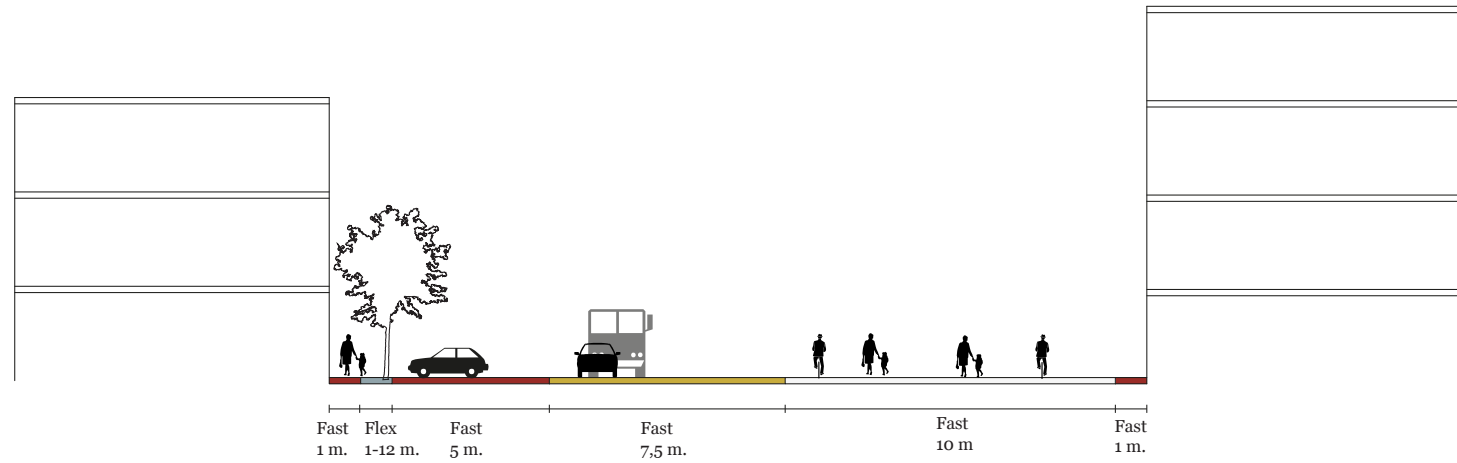
Detaljeret princip for infrastrukturen

Tilkoblingsvej
Tilkoblingsvejen består af faste og fleksible komponenter. Fortorvet er mindst to meter bredt. Dertil kan lægges 1,5 meter, hvis der er brug for et bredere fortov, ellers kan de 1,5 meter bruges til cykelsti. Den tosporede kørebane er 7,5 meter, hvilket gør det muligt at større køretøjer som varebiler kan køre uforhindret.

Lokalvej (blind)
Princippet for lokalvejen er den samme som for tilkoblingsvejen, dog smallere, hvilket skaber et hierarki imellem vejene.

Taxiringen

Taxiringen er en del af de vinklede forløb, hvilket vil sige, at de byggefelter og det bebyggelse, som ligger derud til, ligger skrå i forhold til hinanden, hvorved bredden af taxiringen varierer. Den tosporede kørebane på 7,5 meter samt taxiringens "promenade" for bløde trafikanter på 10 meter er taxiringens faste elementer. Derudover varierer fortovet som tidligere nævnt i bredde, hvilket danner rum for ophold og aktivitet.

DET BEBYGGEDE LAG

Bebyggelsens rammer

En af de fleksible komponenter for det bebyggede lag, er hvordan udformningen af bebyggelsen skal være. Dog er det visionen, at bebyggelsen i de tre nye kvarterer: vestkvarteret, østkvarter og sydkvarteret afspejler deres nærliggende kontekst. Dette betyder, at der i vestkvarteret er en mere porøs bebyggelses struktur, der afspejler Schönebergs 'Garden City' form. I østkvarteret er bebyggelsen mere stringent og følger hovedprincipper fra Neuköllns karréstruktur. I sydkvarteret skal opbygges af en rigid og porøs struktur, som en forlængelse af nærliggende erhvervs-kvarter. Samtidig skal bebyggelsen være med til at sikre at de offentlige aksiale samt vinklede forløb understreges. Det er ønsket at facader skal vende ud mod offentlige veje, for at sikre diversitet og at hvert byggefelt skal indeholde en offentlig sti, der kan være med til at skabe en åben og ekstrovert bebyggelse. Der opstilles herunder principper, for hvert kvarter, der kan opfylde dette:

Vestkvarteret:

-Bebygget byggelinje:

Langs aksiale forløb: mellem 50- 75-%

Langs vinklede forløb: mellem 75-100%

-Der skal ved byggefelter, som ligger op ad S-banen, sørges for ved hjælp af støj-dæmpende foranstaltninger, at støjgrænserne for henholdsvis beboelse og erhverv ikke overskrides.

Østkvarteret

-Bebygget byggelinje:

Langs aksiale forløb: 75-100%

Langs vinklede forløb: Min. 100%

Sydkvarteret

-Bebygget byggelinje

Langs aksiale forløb: 50-100%

Langs vinklede forløb: 75-100%

-Der skal ved byggefelter, som ligger op ad S-banen, sørges for ved hjælp af støj-dæmpende foranstaltninger, at støjgrænserne for henholdsvis beboelse og erhverv ikke overskrides.

For hvert byggefelt opstilles følgende principper:

- Interne veje må kun tilkøbes lokalvejene

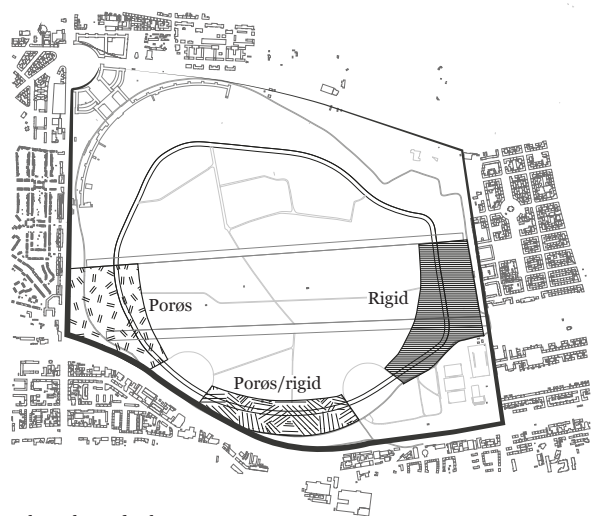
- Facader skal vende ud mod offentlig vej for at skabe liv

- Der skal anlægges mindst en offentlig sti gennem byggefeltet, som skal sikre en tilgængelighed og åbenhed for det omkringliggende område

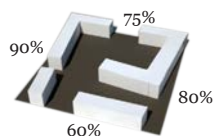
- En bebyggelsesprocent

- En mindst og max etagehøjde for byggefeltet.

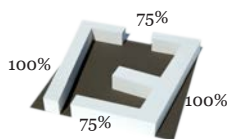

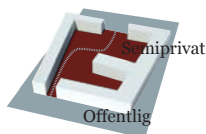
Bebyggelsen udtryk

Eksempel på porøs bebyggelse

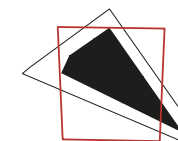
Eksempel på rigid bebyggelse

Princip for anlæggelsen en offentlige sti på byggefelt

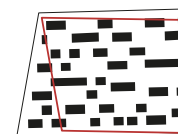
Ill. 16
Ekstra høj bebyggelse,
Potsdamer Platz, Berlin, Tyskland

650%
5.500 ha
(6.700 ha)

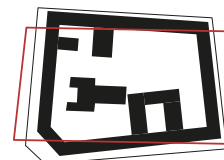
Ill. 17
Tæt-lav bebyggelse,
Ypenburg, Haag, Holland

70%
12.500 ha
(8.700 ha)

Ill. 18
Typisk Berliner karre,
Prenzlauer Berg, Berlin, Tyskland

240%
15.800 ha
(14.400 ha)

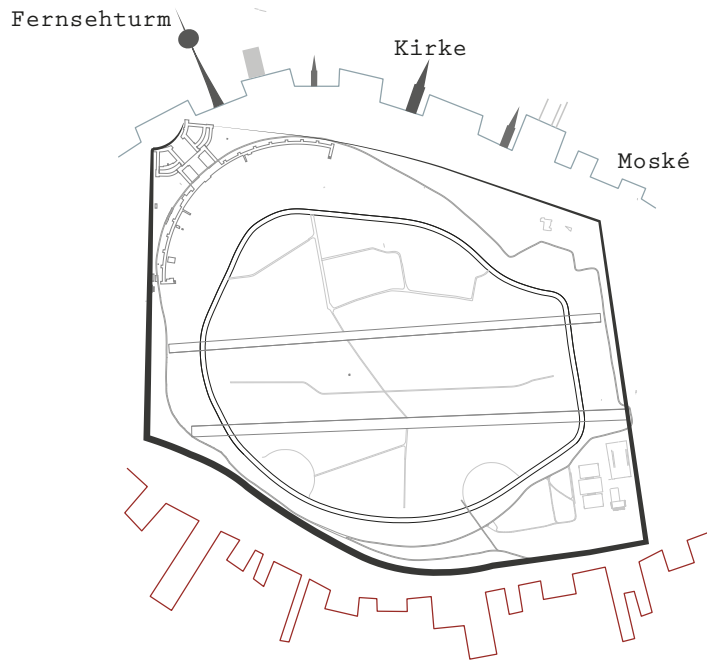
Cases på bebyggelsestype og -procent De røde felter og tallet i parentes markerer størrelse på et typisk byggefelt i det bebyggede lag

DET BEBYGGEDE LAG

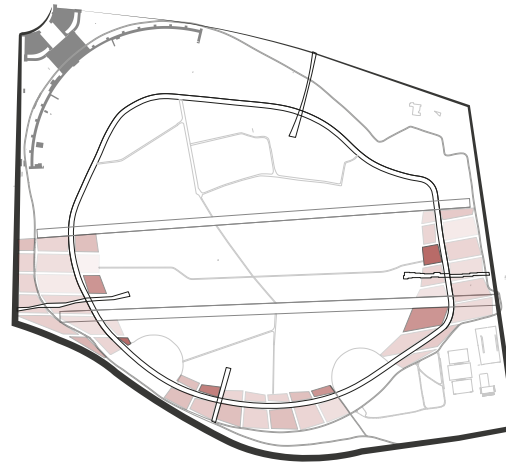
Bebyggelsesprocent og etagehøjder

Hvert byggefelt har en bestemt bebyggelsesprocent, der kan variere 60 og 700%. Den typiske bebyggelsesprocent for et byggefelt er 200 procent. Den varierende bebyggelsesprocent skal sikre afveksling i rumligheder og højder, hvilket er med til at skabe forskellige bebyggelsestyper, der kan henvende sig til forskellig brug og forskellige mennesker.

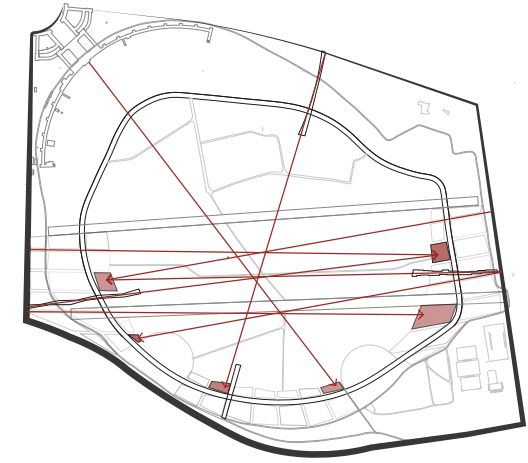
Det er visionen, at der ved fastsættelsen af højder og bebyggelsesprocent for bebyggelsen, skabes en skyline, der afspejler den omkringliggende by. Dette gøres blandt andet ved, at der i hvert kvarter er to bygninger med en højde på 50-70 meter, hvilke skiller sig ud fra den gennemsnitlige højde på cirka 20 meter.

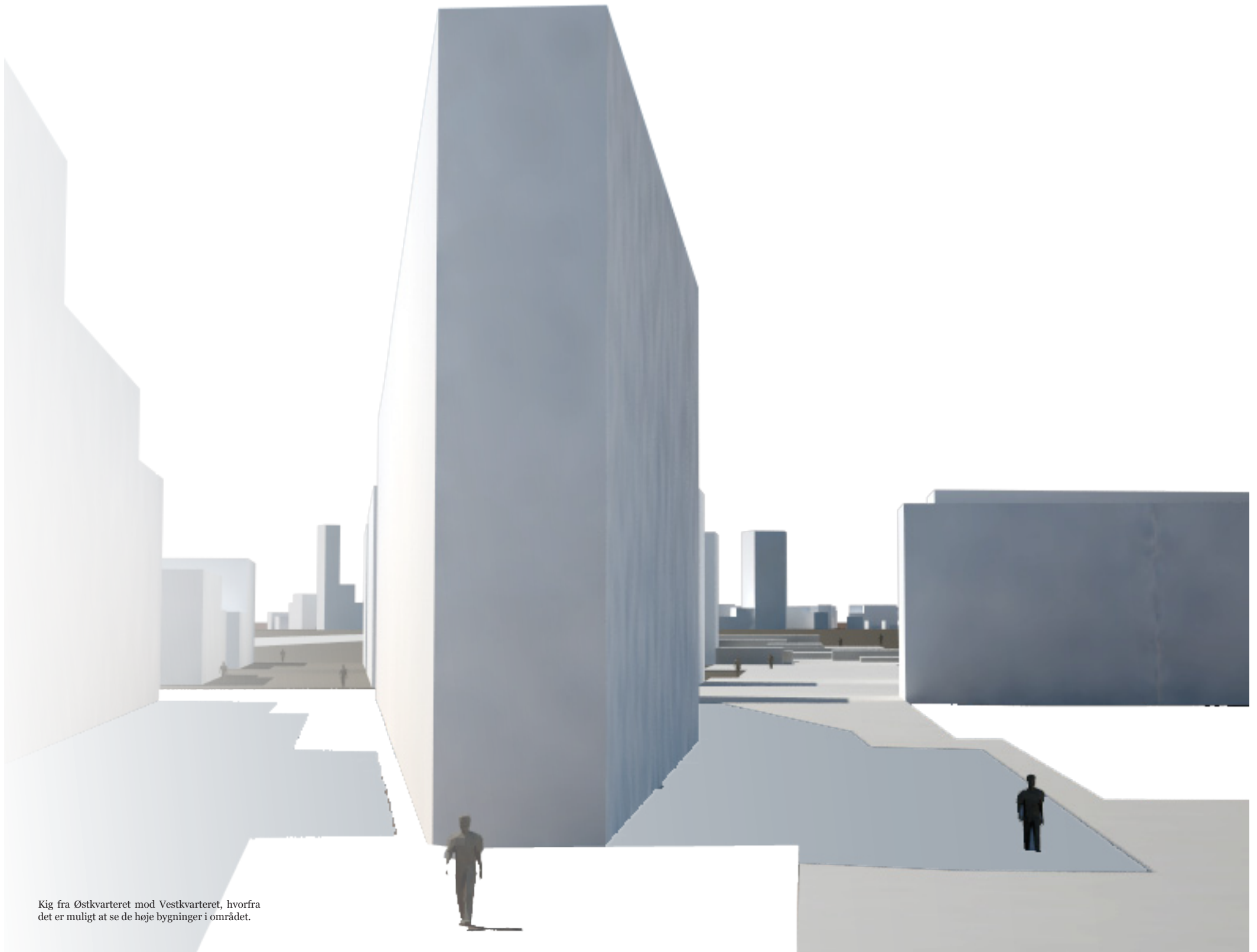
Der skal skabes en interessant skyline

Hvert byggefelt har sin bebyggelsesprocent. Den lyseste farve angiver den laveste bebyggelsesprocent.

De seks byggefelter med de højeste bebyggelsesprocenter, ca. 600-700%, og højder på 50-70 meter, ligger således at de kan ses gates og tilkøbsveje

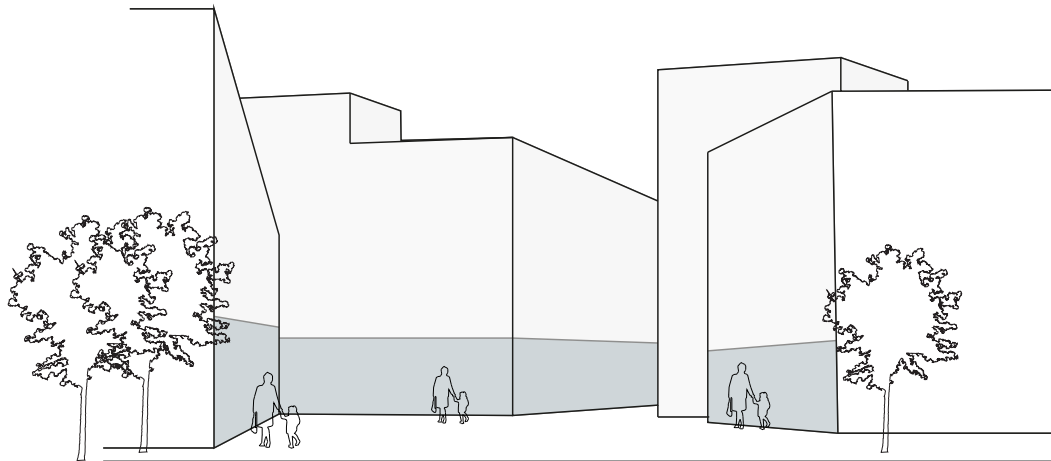
Kig fra Østkvarteret mod Vestkvarteret, hvorfra det er muligt at se de høje bygninger i området.

DET BEBYGGEDE LAG

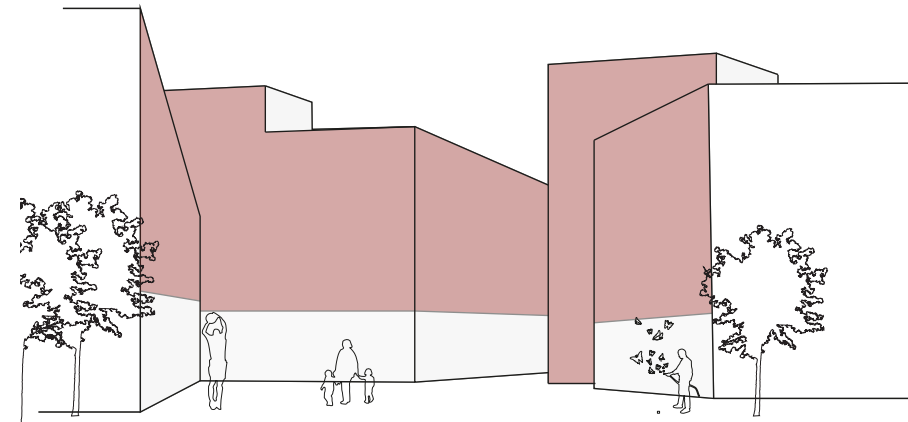
Programmering

Programmeringen af bebyggelsen skal skabe en for-tæthed i funktioner, der tiltrækker forskellige typer mennesker på forskellige tider af døgnet. Dette er med til at skabe en levende og pulserende by med forskellige rytmer. De tre kvarterer indeholder alle forskellige typer af programmering indenfor bolig, serviceerhverv og offentlige institutioner. Vest- og Østkvarteret har dog en overvægt af bolig, mens sydkvarteret har en overvægt af serviceerhverv, da dette kvarter har en strategisk god placering i forhold til eksponering ud mod motorvejen og S-banen. Programmeringen ved gatene i kvartererne skal hovedsageligt bestå af serviceerhverv, så de fungerer som centrale bystrøg.

Boligprogrammering kan inddeles i lejeboliger, ejerboliger, andelsboliger og almene boliger. Det er vigtigt at de fire former for boligtyper opføres, da disse henvender sig til forskellige typer af mennesker. Jo mere for-tættet boligsammensætningen bliver, jo større chance er der for at skabe møder mellem forskellige mennesker og dermed skabe en mangfoldig by.

Serviceerhverv skal hovedsageligt være i stueplan, for at skabe et ekstrovert miljø, der henvender sig ud mod offentligheden.

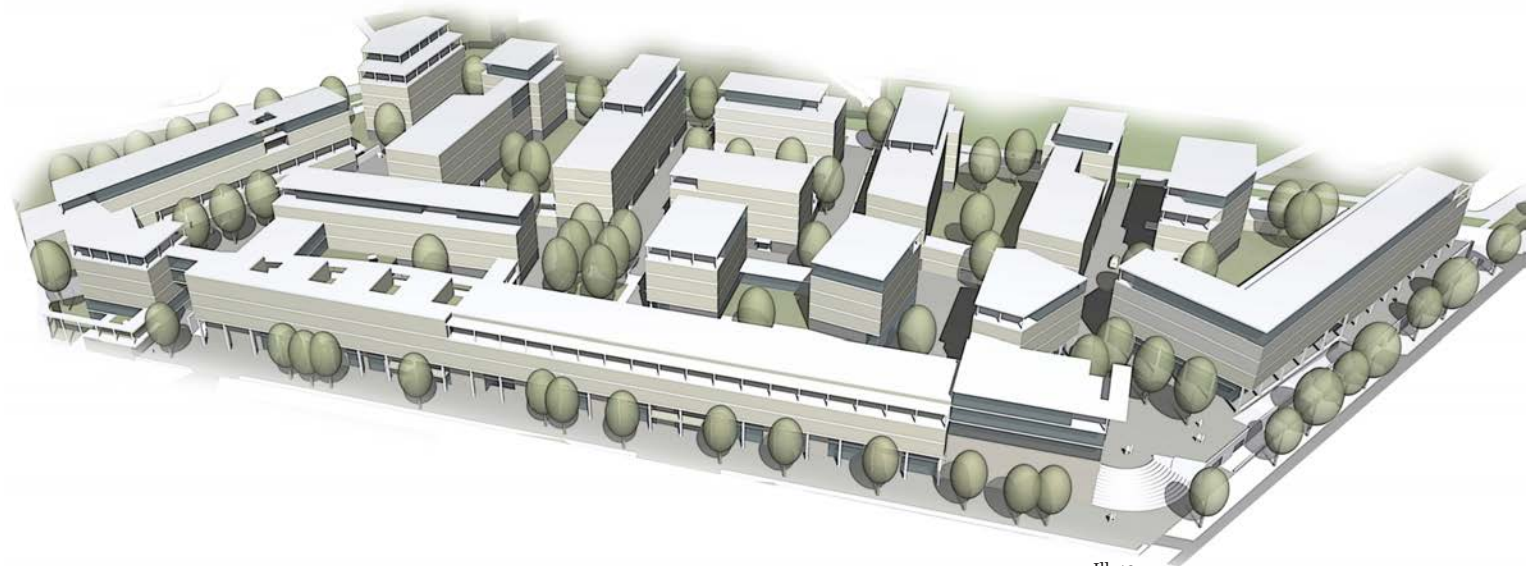

De øvrige etager skal hovedsageligt benyttes til bolig, hvilket er med til at sikre at der efter 'lukketid' stadig er liv i kvarterne

Case/Möckernkiez

'Möckernkiez' er et bud på, hvordan et mangfoldigt kvarter kan skabes. Möckernkiez er planlagt til at blive et nabolag på tre hektar, hvor der er en vision om at skabe et fællesskabsfremmende og generationsforbindende miljø, som gør det socialt integrerende. Samtidig er det et modtræk til de stigende lejepriser og gentrifikation, der er i Berlin, da området opføres af en forening indeholdende en nabolagsgruppe, og et andelselskab, som køber nabolaget fri fra boligmarkedet.

Netop nu planlægger senatet et millionprogram, som skal støtte lignende projekter og andre andelselskabelige byggeprojekter, da det har vist sig at være et godt middel mod stigende lejepriser (Initiative Möckernkiez, 2012). Möckernkiez viser hvordan der i Berlins bykerne kan opføres nyt byggeri, der i mindre grad styres af markedsøkonomien og i højere grad af de mennesker, som bor der.

Ill. 19

DESIGN

Sammenlægning af de tre lag

Designet er udviklet ud fra en strategi, som fastlægger faste rammer og principper for de enkelte lag: Det bløde, grønne lag, det hårde, urbane lag og det bebyggede lag. Tilsammen danner de den overordnede strukturelle plan for Tempelhof. Indenfor de faste rammer og principper er det fleksibelt hvordan udvikling forløber.

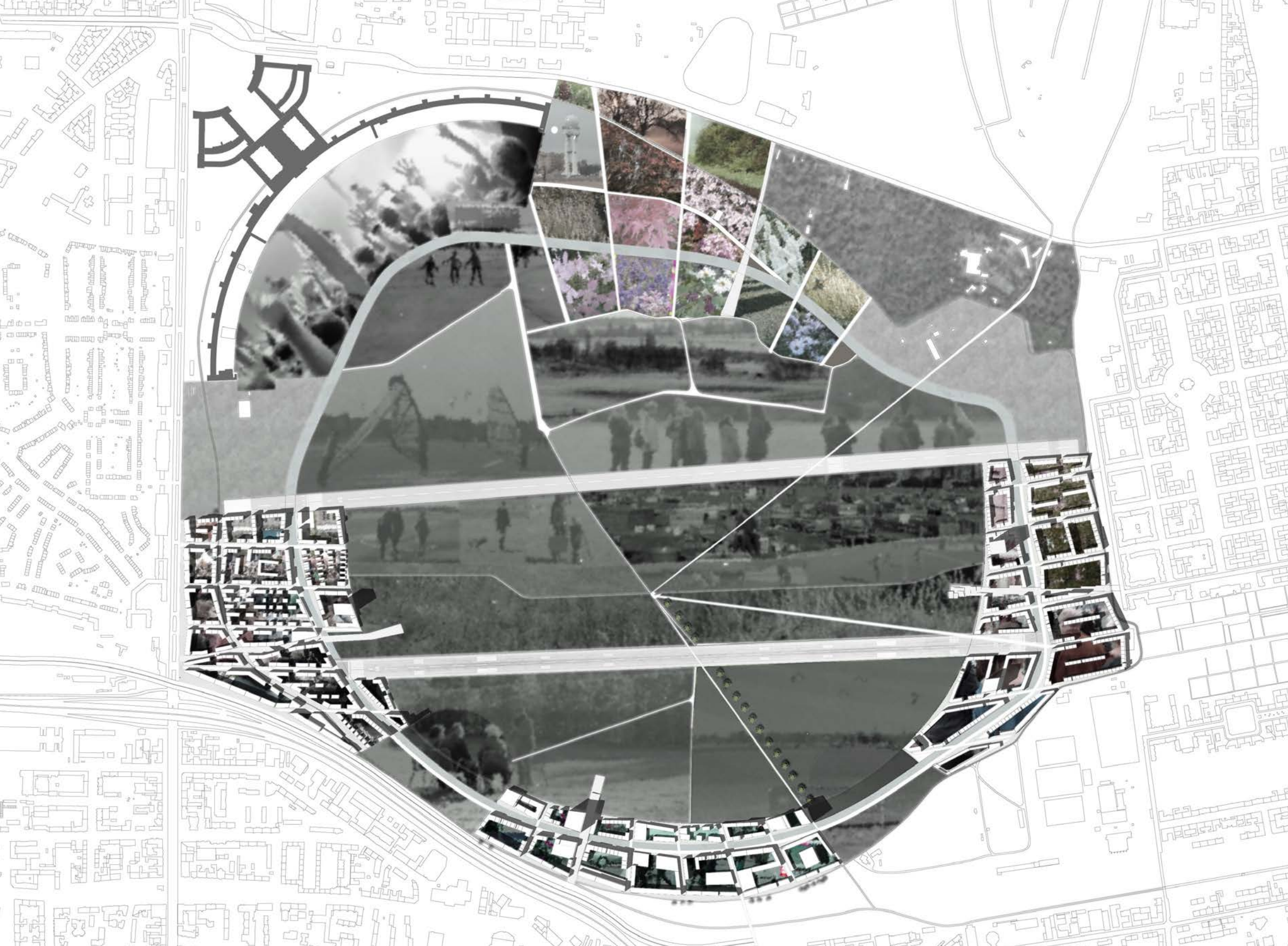
For eksempel er der under det bløde, grønne lag opsat rammer for det ydre parklandskab, der sikrer at det opbygges efter den radiale struktur. Herunder er der et princip om, at der skal være en blanding af forskellige plantetyper, der skaber forskellige rummeligheder og volumener, men hvilke type beplantning er fleksibelt. Det er samtidig fleksibelt hvilken funktion, der skal være i de fire gates, hvilken typologi, der opføres i det enkelte byggefelt etc. Dette skal sikre, at Tempelhof i fremtiden kan adaptere til forandring og nye behov og samtidig at udviklingen ikke bliver for styret og statisk. Flexibiliteten skaber desuden bedre muligheder for inddragelsen af og brug af områdets lokale ressourcer.

- Det bløde, grønne lag
- Det hårde, urbane lag
- Det bebyggede lag

PLAN
1:10.000

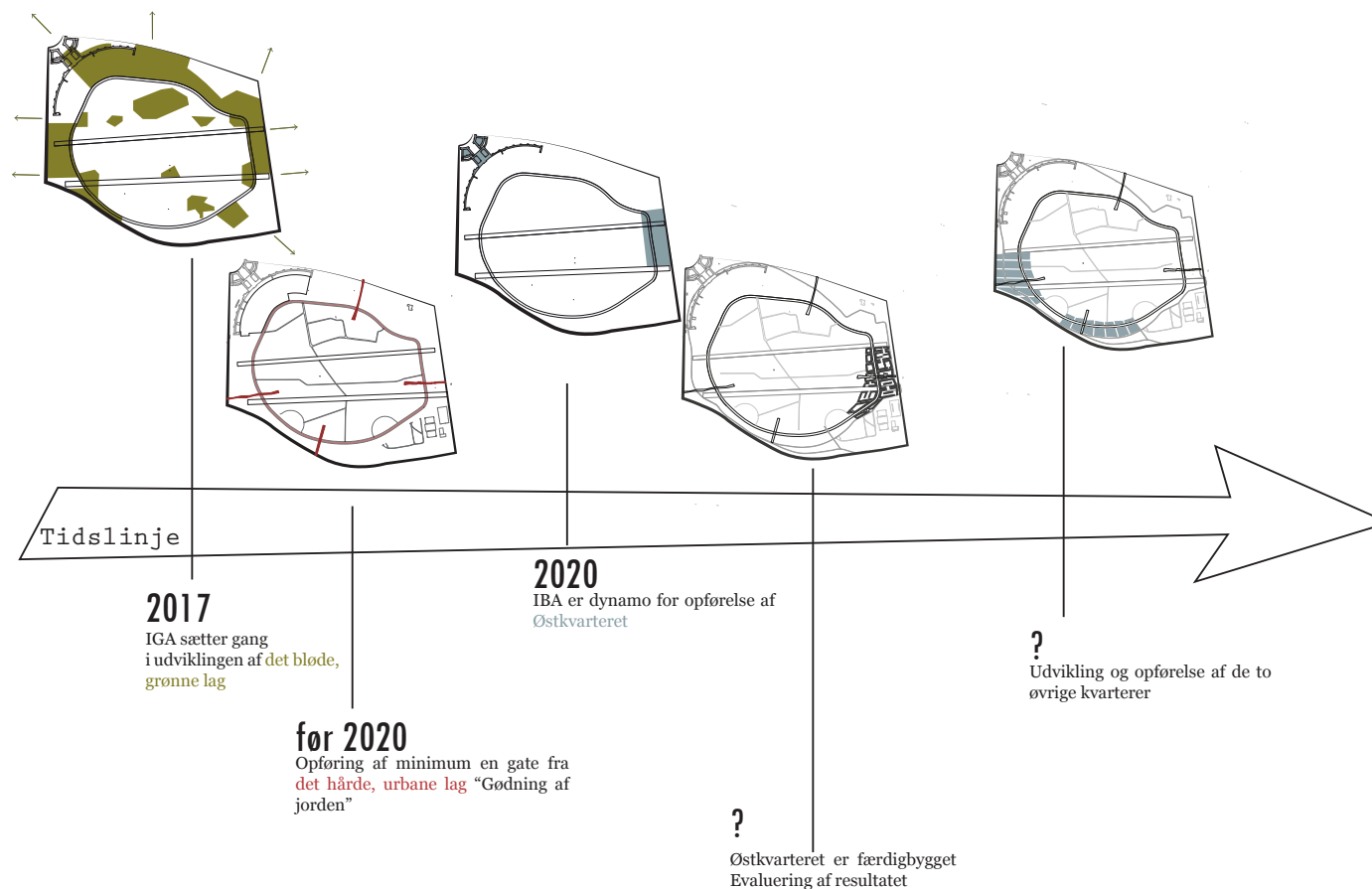
ETAPEPLAN

Udviklingen af Tempelhof

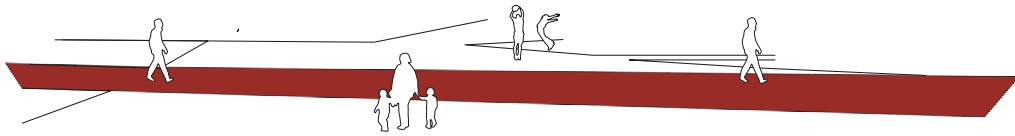
Første etape i Tempelhof udvikling bliver anlæggelsen af elementer fra det bløde, grønne lag, såsom det ydre parklandskab og nogle af folliererne, da afholdelsen af IGA, Internationale Gartenausstellung, i 2017 er en oplagt mulighed til at påbegynde beplantningen af Tempelhof. Dernæst skal minimum gaten i Østkvarteret opføres, da denne skal være med til at stedfæste nuværende aktiviteter samt byggemodne kvarteret. I 2020 afholdes IBA, Internationale Bauausstellung, hvor et af indsatsområderne netop er Østkvarteret. IBA skal derfor være med til at påbegynde opførelsen af bebyggelse i dette kvarter, hvorefter resten af området omdannes. For at imødekomme den procesorienterede udvikling af Tempelhof, skal der opføres et kvarter ad gangen, så der er mulighed for evaluering og forbedring i forhold opfyldelse af visionen for stedet. Hvis det vurderes, at det ønskede design; en mangfoldig by, skabes ved hjælp af strategien, kan opførelsen af et nyt kvarter påbegyndes. Det er samtidig mest praktisk, at der i byggemodningsprocessen kun skal anlægges veje, tilkobles vand, varme, strøm etc. for et kvarter ad gangen.

At vente med en pågyndelse af et af de øvrige kvarterer tjener i øvrigt det formål, at udviklingen af Tempelhof gennemgår en langsom proces. En sådan proces er ønskværdig, da den giver bedre mulighed for en procesorienteret udvikling, hvor inddragelsen af relevante interessenter, lokale og fagfolk. Den langsomme proces gør i øvrigt at tiden afspejles i bebyggelsen, som dermed får et mere varieret udtryk end en bebyggelse opført på en og samme tid.

Gatene kan opføres på et hvilket som helst tidspunkt, så længe de opføres før bebyggelsen. Gatene kan fungere uanset om bebyggelsen er opført eller ej, mens den ønskede bebyggelse ikke kan skabes uden at have gatene som offentlige rum, der sikrer en åbenhed og tilgængelighed i bebyggelsen.

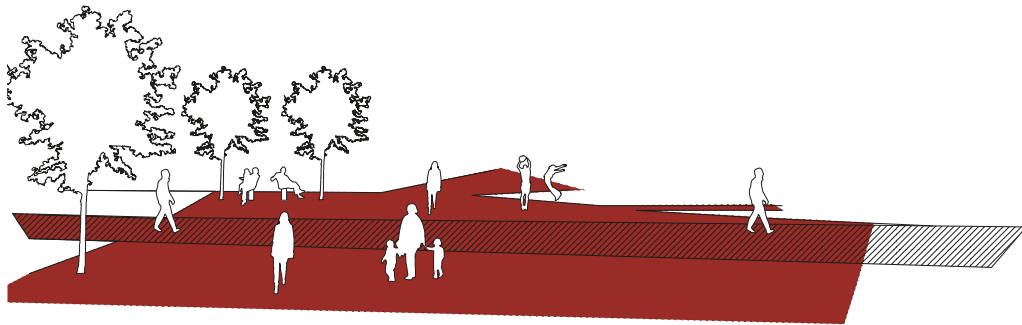

Byggemodningsproces

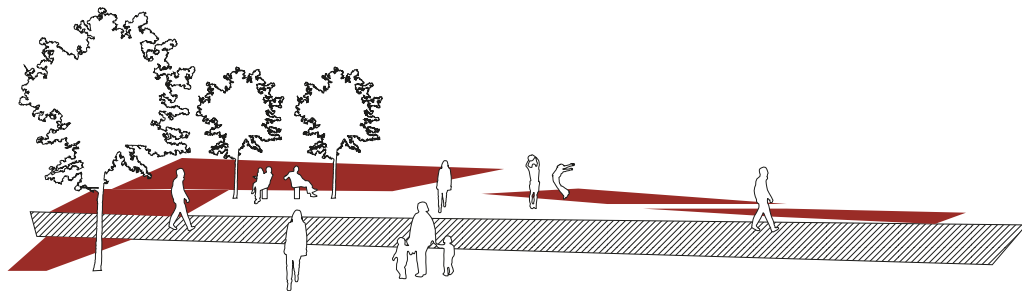
1. fase

Det hårde, urbane lag i form af de fire gates griber fat i, stedfæster og forstærker eksisterende aktiviteter og kvaliteter på området.

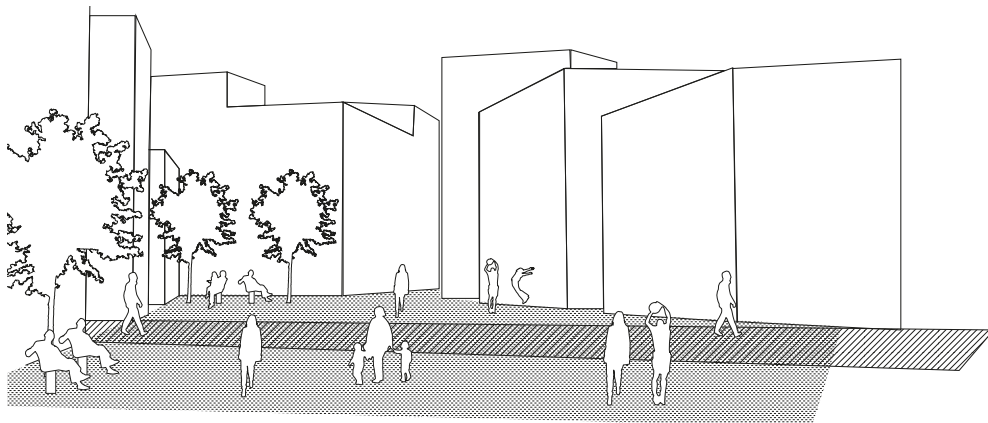
2. fase

Den øgede aktivitet og fokus på områderne omkring de fire gates, giver gode muligheder for at byggemodne det enkelte område i form af infrastruktur, de offentlige rum og forløb etc. De offentlige rum og forløb, for et kvarter, skal udføres som en sammenhængende struktur, der kan give en sammenhængende identitet for området. Dette kan samtidig være med til at gøre byggefeltet mere attraktive.

3. fase

Med tiden bliver byggefeltet bebygget, og det bidrager med en fortæthed af mennesker og funktioner, som gør området mangfoldigt og levende.

4. fase

Det færdige resultat er et nyt Tempelhof, der har udviklet sig med udgangspunkt i områdets oprindelige kvaliteter og de folk, som bruger det.

KONKLUSION

Åbningen af Tempelhof som park, har skabt et unikt sted i Berlin, hvor der opleves en stor mangoldighed af mennesker, liv, aktiviteter og arrangementer. Det har igennem projektet og designet været afgørende at bevare Tempelhofs nuværende funktion som offentligt rum, da dets mangfoldighed og 'fortættet forskellighed' bidrager til byens kompleksitet og tiltrækningskræft.

Den mangfoldige og komplekse by bygger på tolerance mellem mennesker, da tolerance skaber en accept og forståelse for det fremmede og forskellige. Ifølge Sennett opnås tolerancen og den dertilhørende mangfoldighed ved at skabe offentlige rum, hvor der kan ske en social interaktion eller udveksling af forskellige holdninger og værdier imellem mennesker.

Pionerprojekterne på Tempelhof er stærk bidragende til en udveksling af værdier. Igennem pionerprojekterne synliggøres forskellige former for liv, såsom community gardens, kunstprojekter, læringsmiljøer og lignende. Mange af disse projekter er skabt ud fra frivillige initiativer, der er med til at danne en lokal forankring af Tempelhof. Samtidig viser de forskellige aktiviteter, kiteboarding, rulleskøjteløb, barberquekomsamner, boldspilsudøvere etc., at livet her kan udfolde sig

på mange måder. Alt dette er med til at skabe en social interaktion og tolerance, som er med til, at sikre at den mangfoldige by kan eksistere og leve.

Den urbane transformation af Tempelhof Frihed opfylder visionen om at opretholde og intensivere de nuværende aktiviteter og kvaliteter ved at skabe en åben, rummelig struktur, der stedfæster de enkelte nuværende aktiviteter samt tillader at livet kan udfolde og udvikle sig i forskellige retninger. Dette sikres gennem at bevare det indre, åbne parklandskab, der allerede i dag fungerer som et unikt rum, opføre fire gates, der fungerer som mødested, klubhus, cafe eller lignende og kan benyttes af det nuværende samt fremtidige liv på stedet, anlægge et ydre parklandskab – et tæt grønt rum, der skaber forskellige rummeligheder og oplevelser, etablere forskelligartede forløb, der opfylder forskellige behov, skaber varierende oplevelser og sikrer god tilgængelighed, opføre bebyggelse der ud fra styrende principper udvikles til et nyt mangfoldigt kvarter i Berlin.

Den fremtidige plan for Tempelhof er udviklet med udgangspunkt i den hidtidige planlægning og udvikling af Tempelhof udført af Senatforvaltningen for by-

udvikling, konkurrenceprogrammet for det indre parklandskab, visionerne opstillet i planlægningsmetoden "Planwerk innere Stadt" samt egen undersøgelse og analyse af byen samt Tempelhof.

En vigtig parameter for projektet, har været at skabe et værktøj, der kan sikre en procesorienteret udvikling af Tempelhof, som løbende kan adaptere til forandringer. Designet består således af en strategi, der opstiller rammer for den overordnede strukturelle plan for Tempelhof, herunder de tre lag: det bløde, grønne lag, det hårde, urbane lag samt det bebyggede lag, hvor der er lagt vægt på at skabe offentlige rum, god tilgængelighed samt stor diversitet i rum, programmer og bebyggelsestyper. Indenfor rammerne opstilles faste og fleksible principper. Strategien fremhæver de unikke kvaliteter ved Tempelhof og Berlin og skaber et spillerum, hvor det er muligt for området, at udvikle sig efter behov.

REFLEKSION

Visionen for projektet har været at skabe et mangfoldigt sted, der kan rumme forskellige sociale befolkningsgrupper, leveformer, aktiviteter, oplevelser og fysiske rum. Igennem projektet er byens mangfoldighed og kompleksitet blevet anset som netop de største kvaliteter ved byen.

Denne holdning er ikke universel. Projektet har imidlertid været styret af denne holdning og er således blevet til en normativ fortælling om, hvad der er godt. Den mangfoldige og tolerante by er projektgruppens utopi, som deles med flere af de valgte teoretikere der præsenteret gennem projektet. Der er dog mange eksempler på andre utopier, hvor det er helt andre aspekter, som anses som kvaliteter. Her kan nævnes "gated communities", hvor kontrol, eksklusivitet og social homogenitet anses som vigtige kvaliteter, da det skaber tryk og samhørighed for beboerne. Et andet eksempel er den modernistiske by, hvor funktionsopdeling, orden, luft og plads er vigtige kvaliteter. Her tages der afstand til den eksisterende by, som er kaotisk og forstoppet. Der findes mange andre eksempler, men fælles er, at de bygger på en antagelse, hvilket gør dem normative.

En vision synes kun at kunne være normativ, da den er bygget op omkring en stillingtagen til, hvad der bør gøres. Stillingtagen og normative udsagn er nærmest uundgåelige aspekter i menneskets gøen og laden, hvorfor de også er en del af fundamentet for at prioritere og opnå mål. De danner dermed også grundlag for hvilken diskurs, der sættes for at opfylde en vision.

Der er dog forskel på hvor opmærksom man gør på ens egen normativitet og andres "sandheder" og visioner. Projektets normative udsagn om, at en fortættet forskellighed er byens kvalitet, udfordres og modbevises ikke af andre synspunkter. Udsagnet kunne have været stærkere, hvis netop andre synspunkter var blevet inddraget. Dette kunne have ledt til en konklusion og vurdering af forskellige meninger og diskurser.

Gennem projektet har det som sagt været visionen at skabe et sted for kompleksitet, åbenhed og tolerance. Igennem designprocessen, er der blevet stillet spørgsmålstegn ved planlæggerens og designerens rolle i det, at designe for mangfoldighed og skabe fleksibel planlægning.

I starten af projektet var der en tro på, at det var muligt at designe for mangfoldighed. Senere i projektet opstod der en følelse af afmagt, da det blev klart at den komplekse, mangfoldige by umiddelbart ikke lader sig planlægge, da den ofte er styret af kontraster mellem det planlagte og det uplanlagte, det pæne og det skæve, det høje og det lave samt uforudseelige aspekter og mekanismer, som ligger udenfor planlæggerens rolle.

Efter at have undersøgt og afprøvet forskellige planlægningsmetoder, blev det klart, at der gennem en fleksibel og procesorienterede planlægningsmetode, kunne skabes rum for forskellighed. Samtidig blev det klart, at orden var en ligeså vigtig parameter for at kunne designe uorden. Det var derfor visionen at skabe en orden, der samtidig kunne give spillerum for foranderlighed, tilpasning og mangfoldighed. Dette er synligt i den fremtidige plan for Tempelhof, der både består af orden og kompleksitet, det planlagt og uplanlagte, det faste og fleksible.

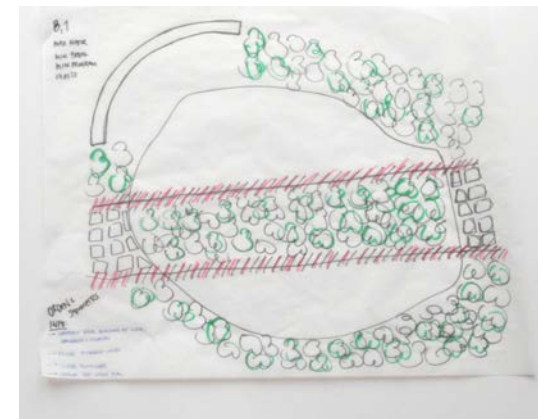
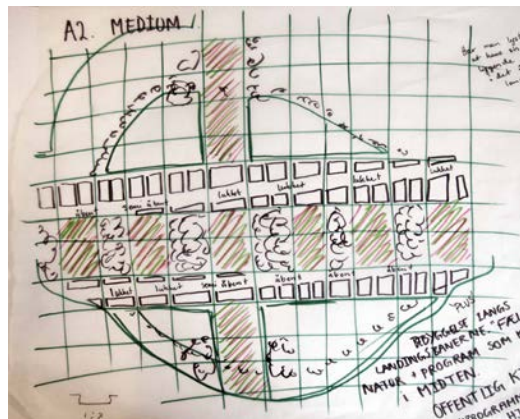
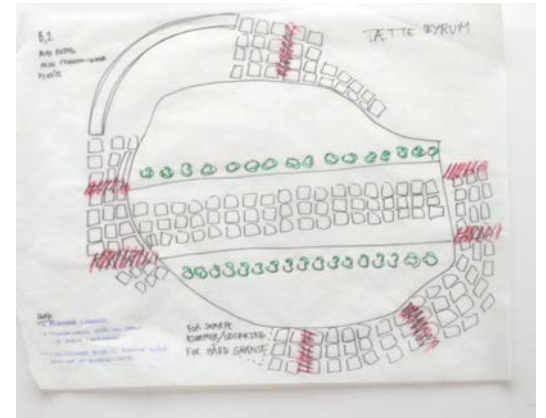
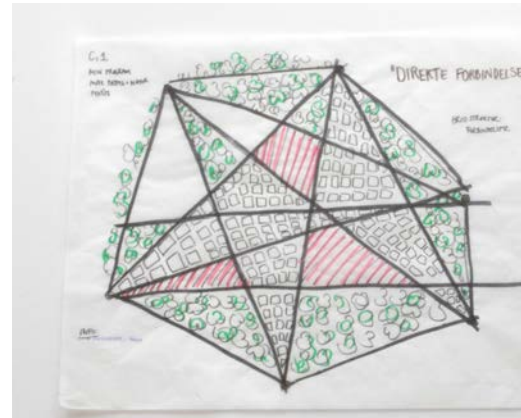
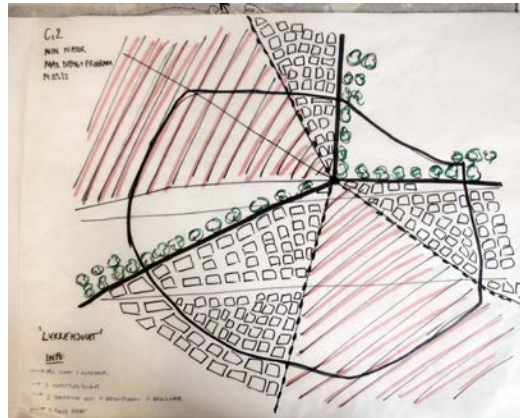
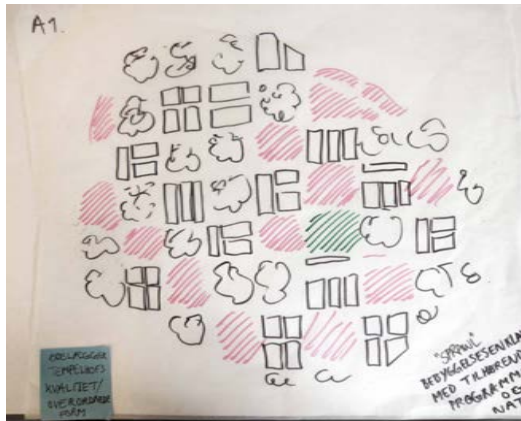
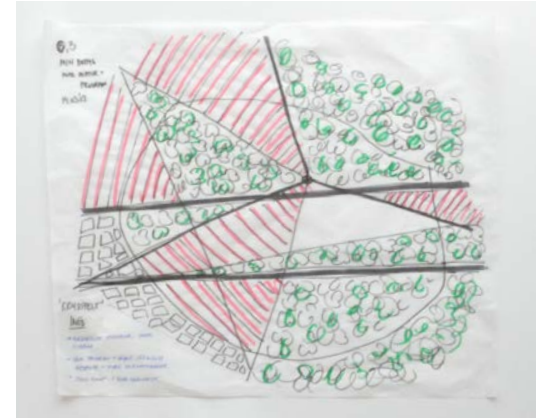
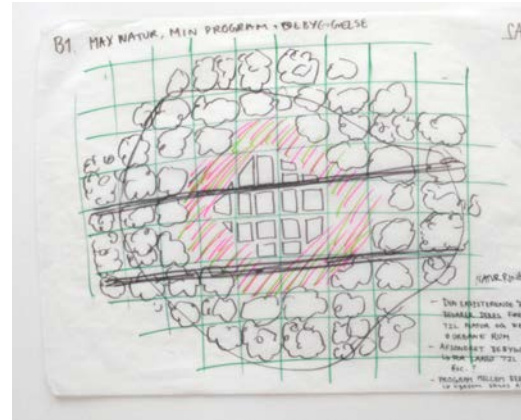
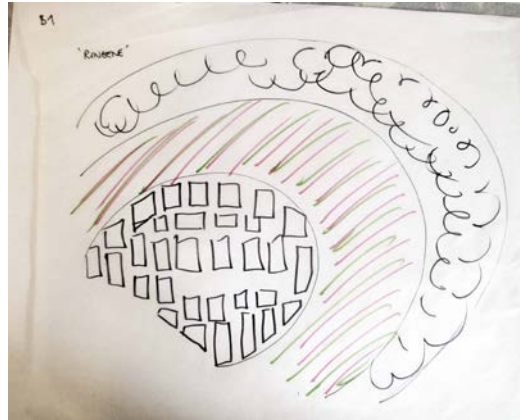
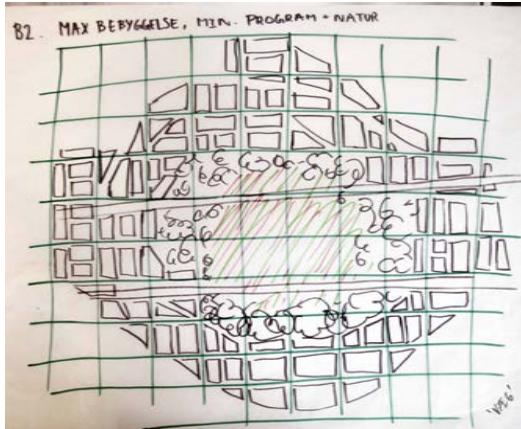
"Nothing but confusion can result when order is considered a quality that can equally well be accepted or abandoned, something that can be forgone and replaced by something else. Order must be understood as indispensable to the functioning of any organized system, whether its function be physical or mental. Just as neither an engine nor an orchestra nor a sports team can perform without the integrated cooperation of all its parts, so a work of art or architecture cannot fulfill its function and transmit its message unless it presents an ordered pattern. Order is possible at any level of complexity: in statues as simple as those on Easter Island or as intricate as those by Bernini, in a farmhouse and in a Borromini church. But if there is not order, there is no way of telling what the work is trying to say." -Rudolf Arnheim (Ching, 2007).

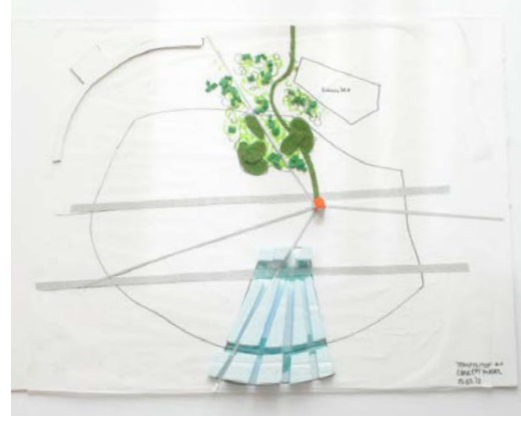
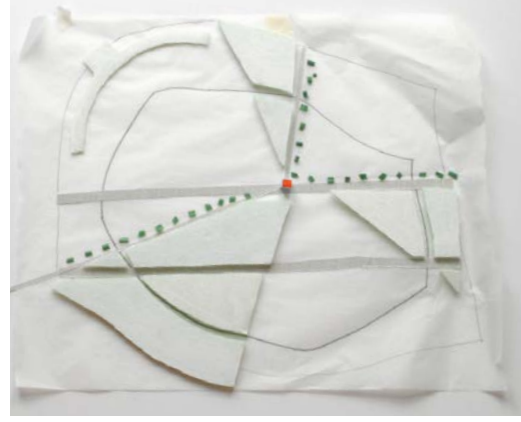
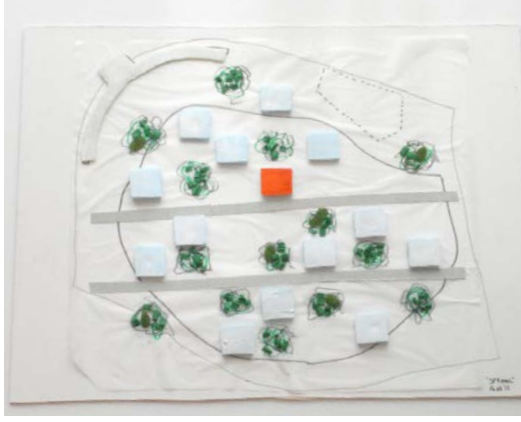
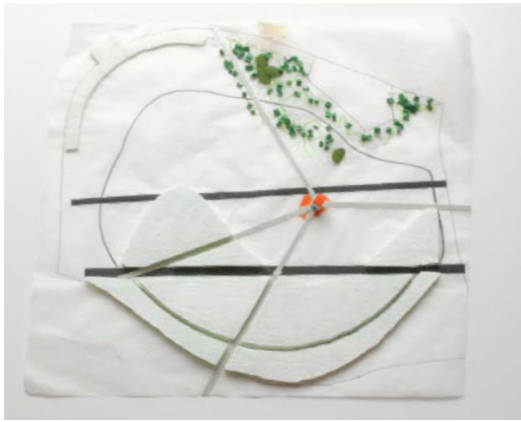
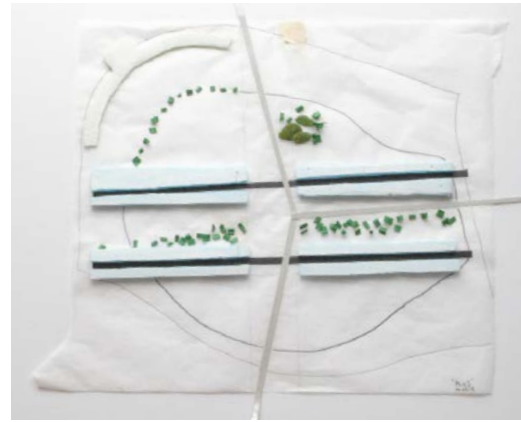
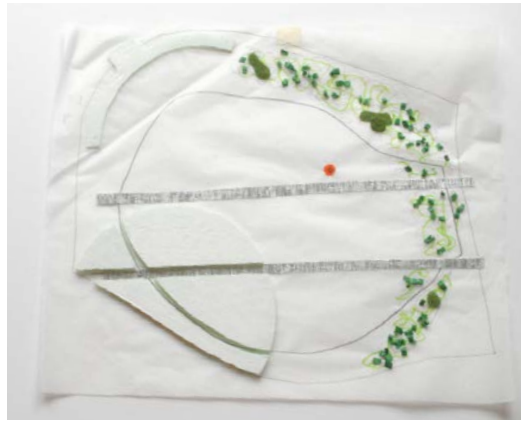
DESIGNPROCES

I det følgende afsnit beskrives designprocessen bag det endelige design af Tempelhof. Processen for designet har været præget af en veksling mellem tre skalaer henholdsvis: Large, Medium og Small. I Large skala er der arbejdet med overordnede rammer for Tempelhof som helhed, herunder forbindelsen til byen, bevaring af landskabelige kvaliteter, samt afgrænsning af bebyggelsesområde. I Medium skala er der arbejdet med principper for blandt andet bebyggelse og det ydre parklandskab mens der i Small skala er arbejdet med det offentlige byrum.

Derudover beskriver afsnittet hvordan der gennem designforløbet er arbejdet med projektets hovedtemaer: Den procesorienterede udviklingsplan samt sikring af mangfoldighed og kompleksitet.

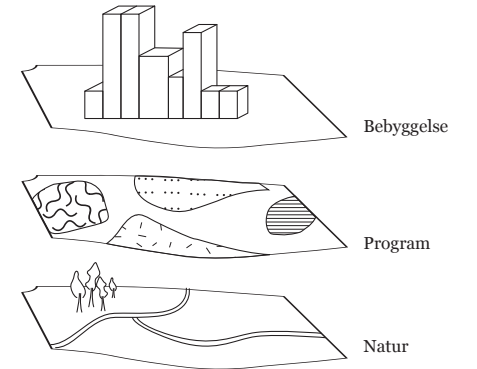

OPSTART

Skitsering ud fra variable

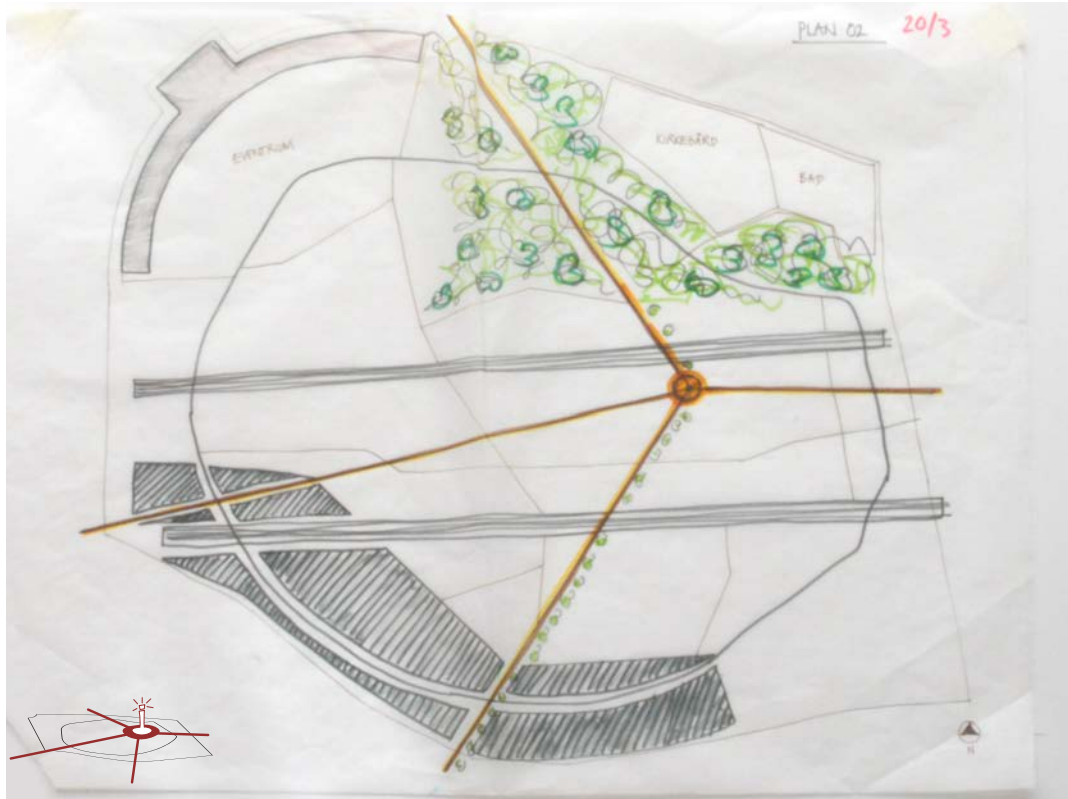
Formgivningen af den samlede plan, blev sat i gang af et skitseringsforløb over ni runder, hvor der blev skitseret over tre variable: Det programmerede lag, det grønne lag og det bebyggede lag. En matrix indeholdende de tre variable samt maximum, medium og minimum, opsatte regler for hvordan de forskellige lag skulle komme til udtryk i hver enkelt runde. Det vil sige, at der for hver runde, skulle tegnes mindst en plan, der opfyldte den enkelte rundes krav om de forskellige lags dominans og intensitet. Efter en evaluering af de 18 skitser, blev enkelte planskitser udvalgt og lavet i model. Der blev også lavet modeller ud fra en kombination af enkelte dele fra forskellige planskitser. Ud fra en vurdering af modellerne samt en sammenholdelse af konklusionerne fra analysen af Tempelhof, blev der udledt parametre for de overordnede rammer for den fremtidige plan. Vigtigst blev det konkluderet, at den overordnede plan, som blev til Plan 01, skulle bestå af de tre variable, dog med en navneændring til det bløde, grønne lag, det hårde, urbane lag og det bebyggede lag.

Runde	Program	Natur	Bebyggelse
01	Max.	Max.	Max.
02	Med.	Med.	Med.
03	Min.	Min.	Min.
04	Min.	Max.	Min.
05	Min.	Min.	Max.
06	Max.	Min.	Min.
07	Min.	Max.	Max.
08	Max.	Min.	Max.
09	Min.	Max.	Min.

PLANENS UDVIKLING

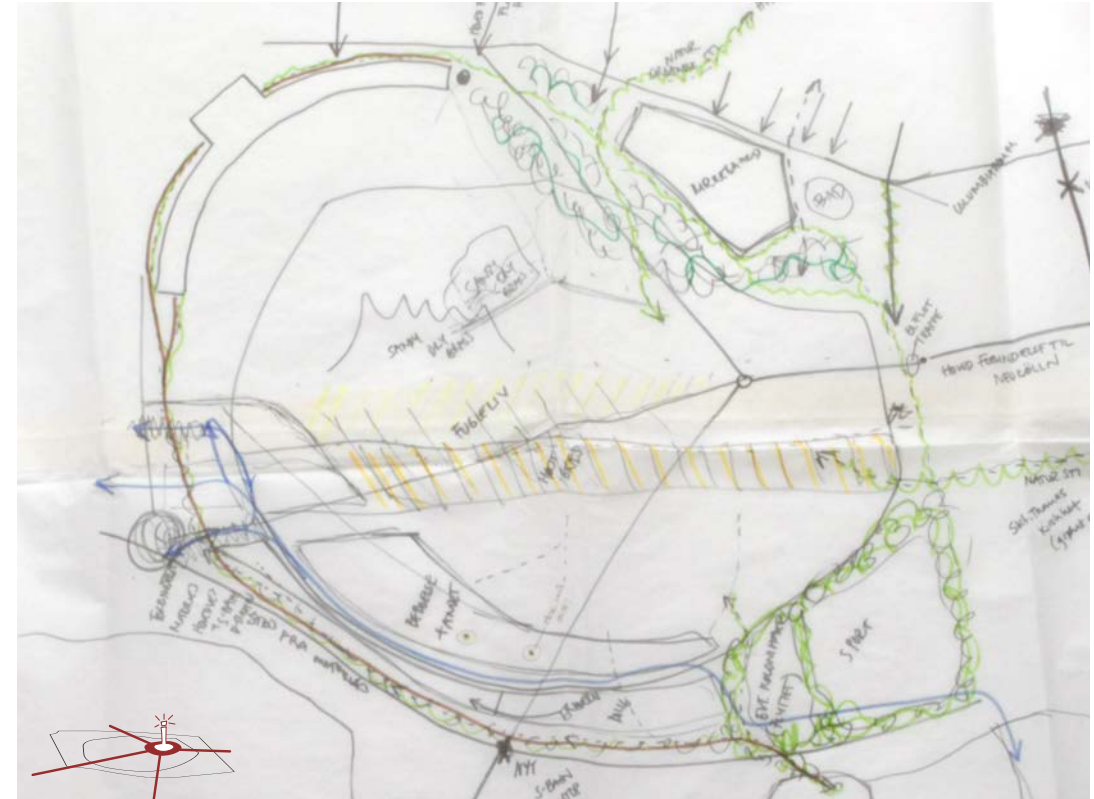
Fyrtårn

Plan 02 - Fyrtårn

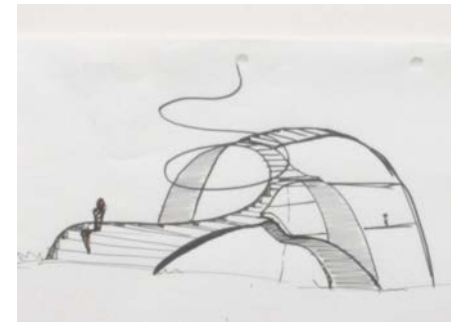
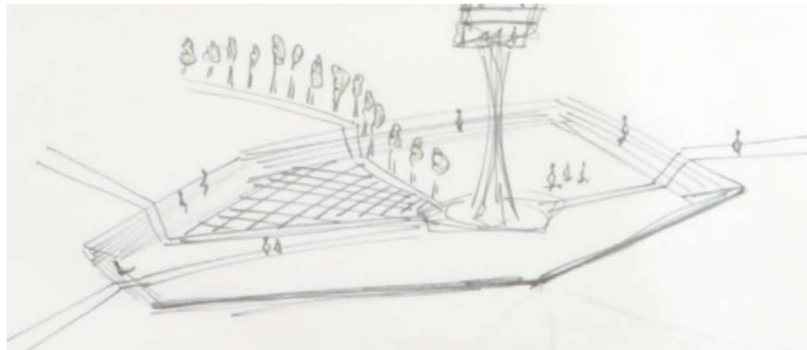
Videreudarbejdelsen af Plan 01 blev til Plan 02 som tog udgangspunkt i strategien om et centralt "fyrtårn" - et urbant rum i hårde materialer, der skulle danne grundlag for det mangfoldige og urbane liv. Den centrale plads var bundet op på vigtige punkter i den omkringliggende by. "Fyrtårnet" repræsenterer i denne plan, det hårde, urbane lag. Det bløde, grønne lag kommer til syne ved det sammenhængende skovområde placeret i den nordlige del, for at skabe forbindelse til den nærliggende park, Hasenheide.

Derudover består planen af et sammenhængende kvarter med beliggenhed i den sydlige del af området med god forbindelse til den omkringliggende by via motorvej og jernbane.

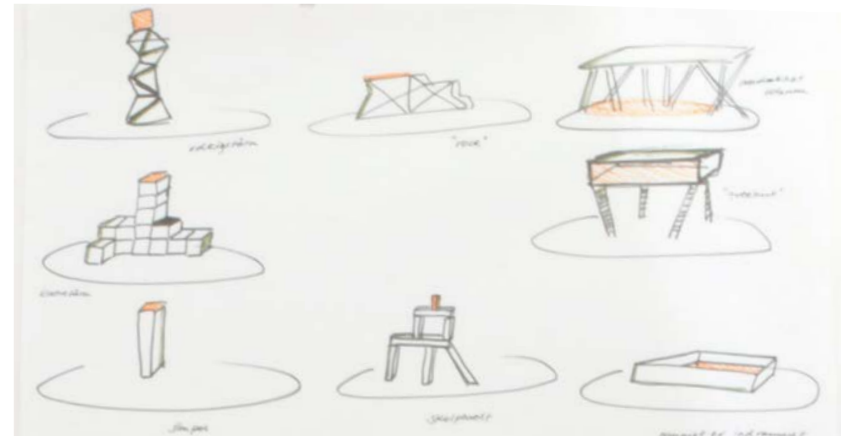
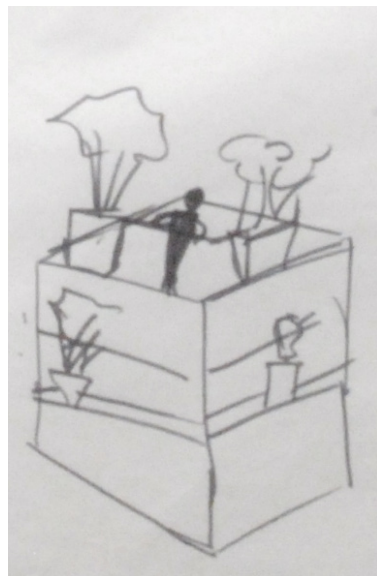
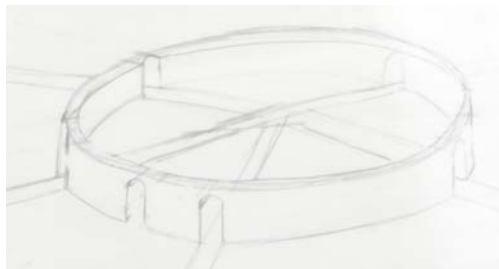
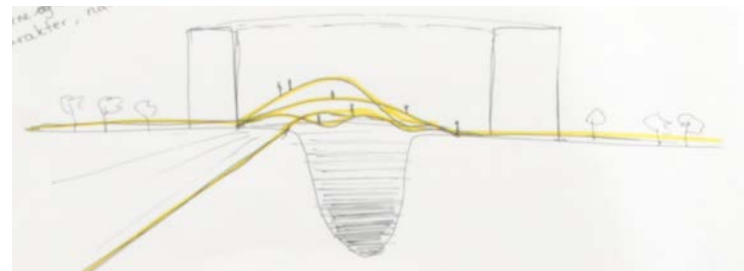

Plan 03 - Fyrtårn

I plan 03, arbejdes der stadig med "fyrtårn" strategien og hovedtrækkene fra plan 02 er de samme, dog med enkelte tilretninger.

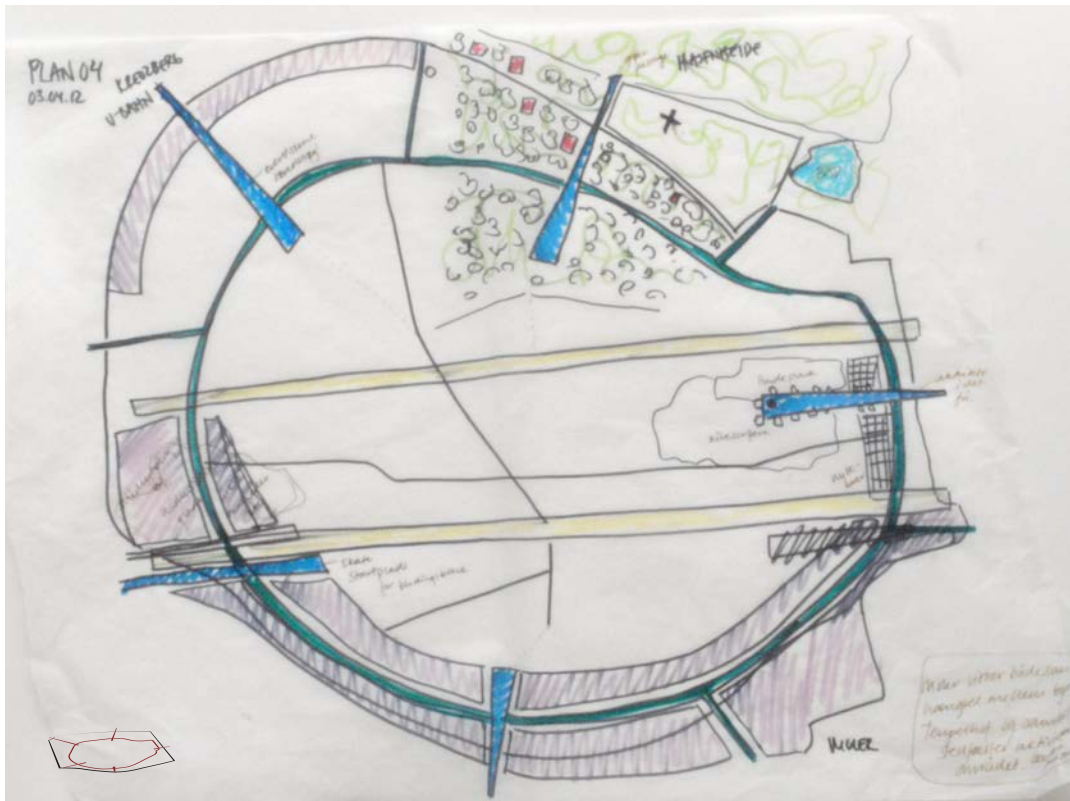

Fyrtårn

PLANENS UDVIKLING

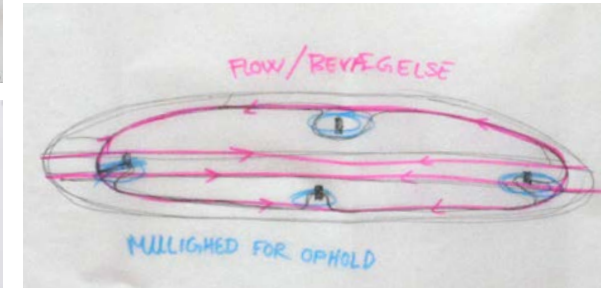
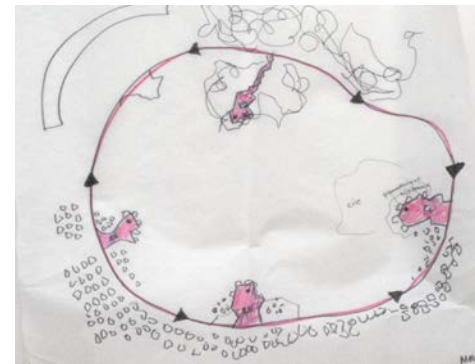
Havnefront

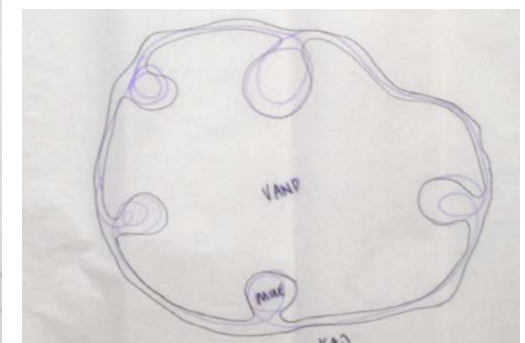
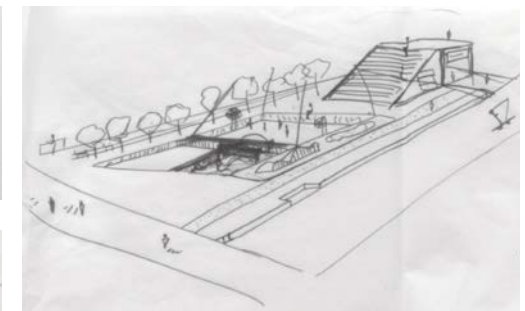
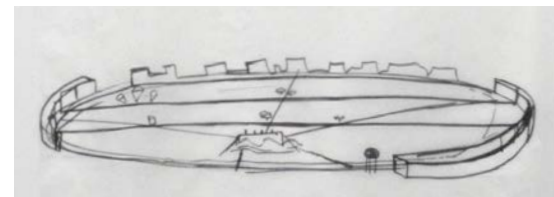
Plan 04

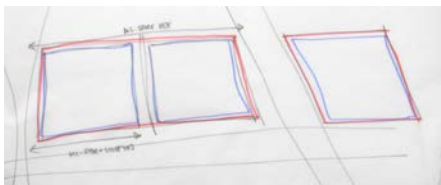
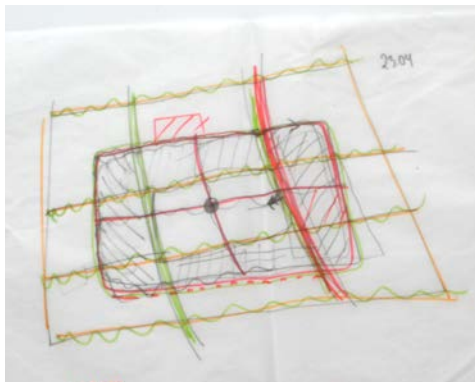
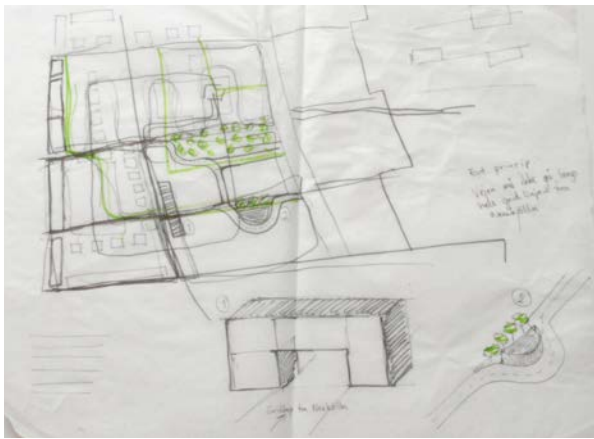
Plan 04 er udarbejdet med inspiration i en 'havnefront', hvor Tempelhof's åbne, landskabelig flade associerer til havnefrontens vand, der virker som stedets tiltrækningskraft. Derudover fungerer den eksisterende taxirings, der løber i kanten af "vandet" som "havnepromenade". "Moler" anlægges langs promenaden, som opholdsteder, hvor det er muligt at nyde det åbne landskab. "Molerne" skaber den fysiske forbindelse til den omkringliggende by og er samtidig med til at stedfæste nogle af områdets nuværende aktiviteter ved at kunne rumme forskellige mødesteder som klubhus, cafe og lignende.

Hovedtrækkene for bebyggelsen i syd og det grønne skov område i nord er videreført.

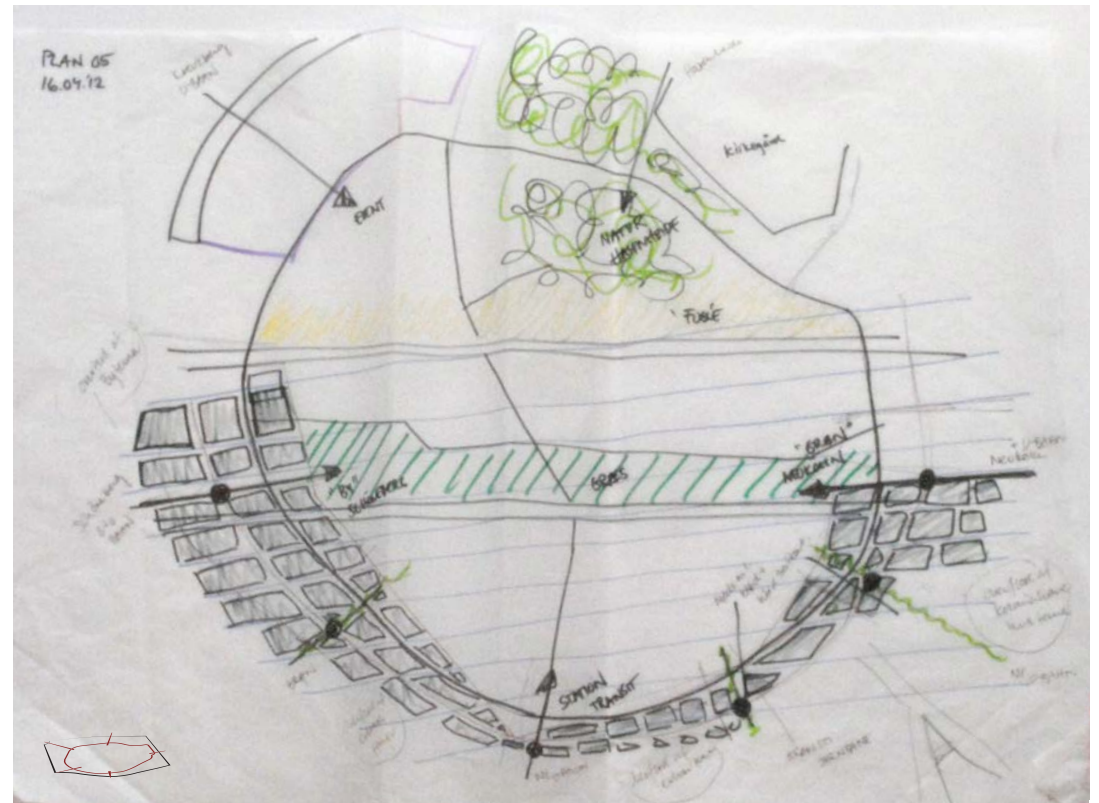
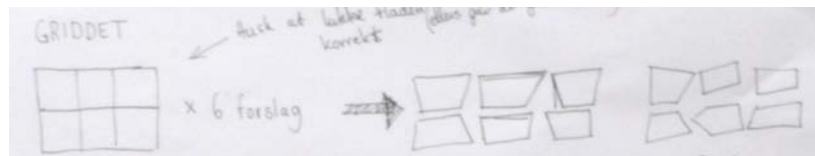
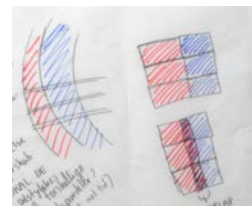

Havnefront

Grid og byggefelter

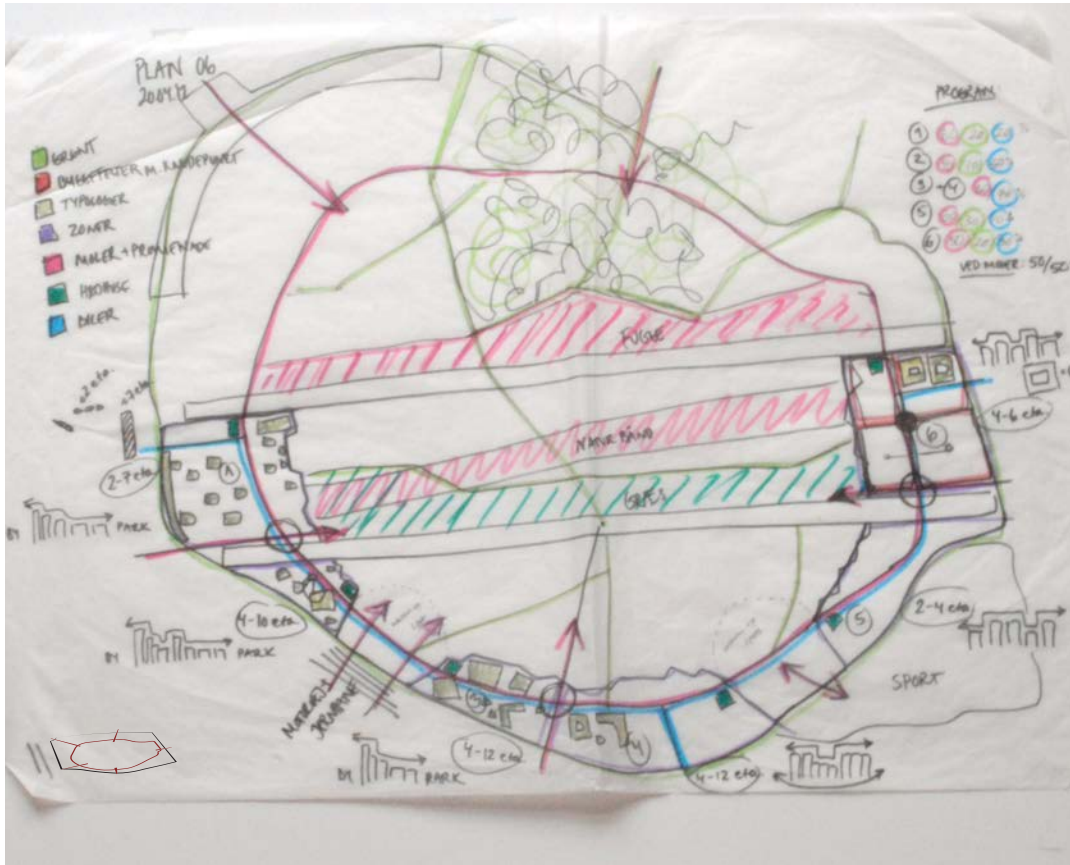

Plan 05

Plan 05 er hovedsagligt udarbejdet ud fra principper fra plan 04. Dog er der arbejdet mere dybdegående med bebyggelsen og med hvordan den griber fat i områdets omkringliggende kvarterer og bliver en forlængelse heraf. Bebyggelsen dannes ud fra et gennemgående grid system, med inspiration i Neuköllns stringente opbygning. herunder arbejdes der samtidig med, hvordan det stringente grid kan brydes gennem forskellige inddelinger af byggefelter.

PLANENS UDVIKLING

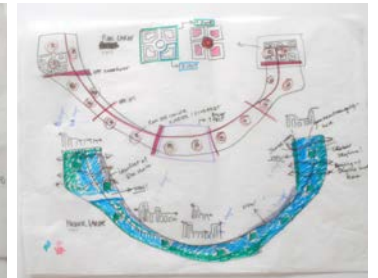
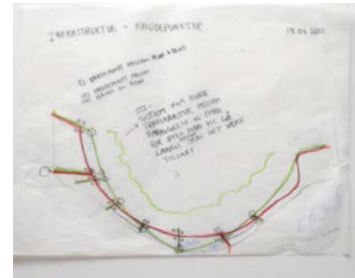
Gates

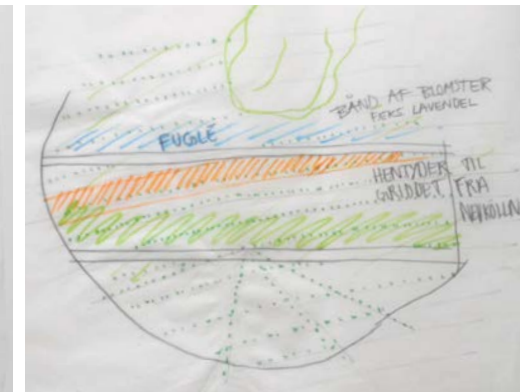
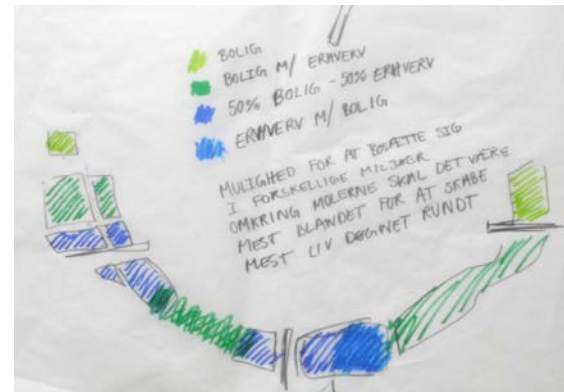
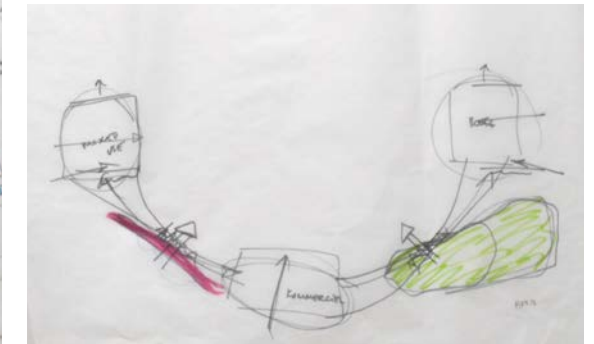
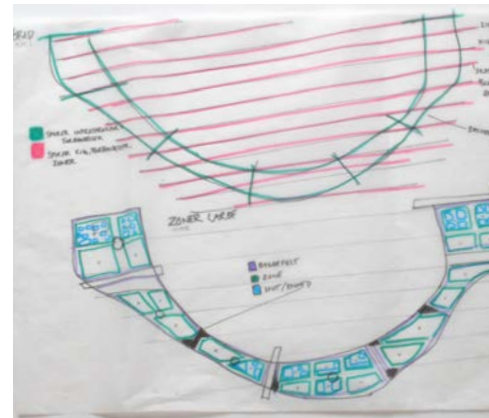
Plan 06

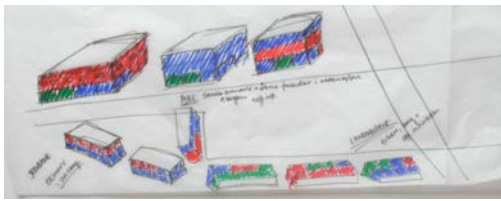
Hvovedtrækkene fra 'havnefront' strategien går igen i plan 06, dog med brug af lufthavns terminologi: promenaden bliver til taxiringen, som den også bliver kaldt i dag, molerne bliver til gates, hvor der er klar til "take-off" for de mange aktiviteter.

Der foretages i plan 06 en revurdering af det forhenværende stringente grid fra Neukölln. I plan 06 arbejdes der både med det stringente grid og radiale linjer, med udgangspunkt i et centralt punkt. Derudover arbejdes der med en udvikling af overordnede principper for bebyggelsen, herunder programmering, højder, rummelige forløb, tilgængelighed, typologisammensætning og tæthed. Der arbejdes i både en stor og mindre skala, for at udvikle disse principper.

Overordnede principper

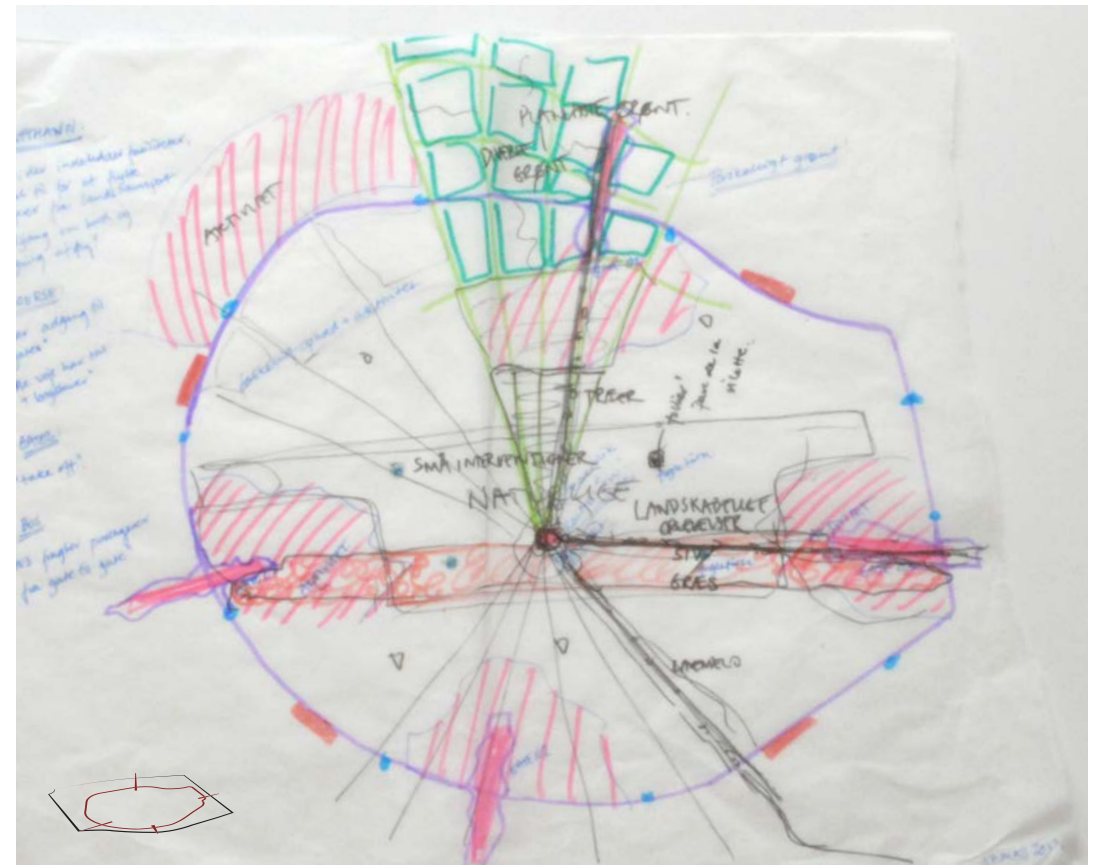
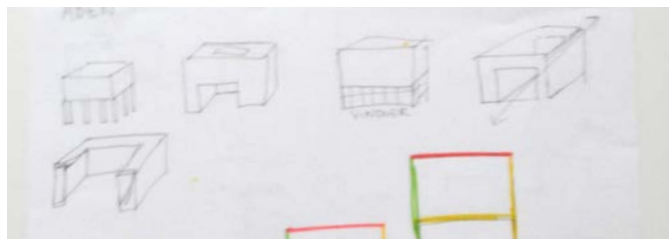
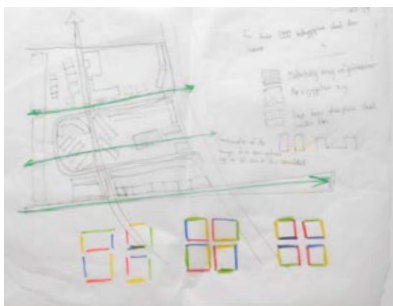
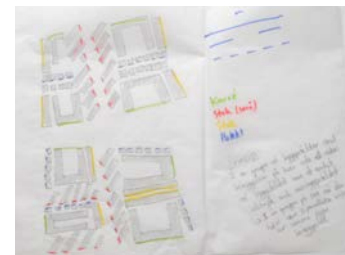
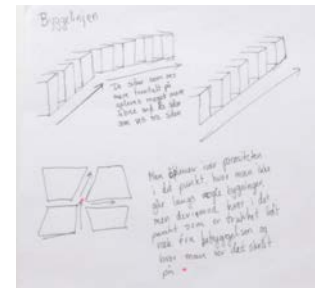
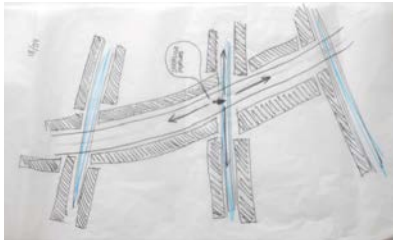
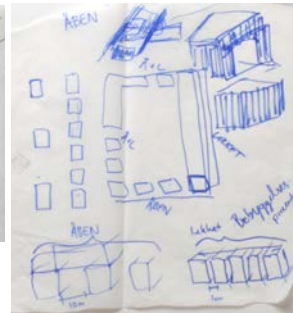

Principper for kvarter

Rum og forløb

Plan 07

Plan 07 er planen før den endelige plan og er en videre udvikling af plan 06, hvor der arbejdes mere dybdegående med at forstærke det eksisterende landskab ved hjælp af folier, der spredes rundt i det åbne landskab. Derudover arbejdes der, ligesom i de foregående planer, med etablering af et ydre parklandskab med beliggenhed i områdets nordlige del som en forlængelse af Hasenheide.

De radiale linjer, der danner grundlag for det sydlige kvarter, fortsættes og skaber hovedstrukturen for det ydre parklandskab i nord. Dermed opnås en sammenhængende logisk opbygning af hele området.

Samtidig etableres tre nye, grønne stier, der ud fra det centrale punkt, skaber forbindelse til grønne områder i Tempelhof's nære kontekst.

Den endelige plan bygger på en iterativ proces, hvor designet hele tiden er blevet afprøvet og sammenholdt og vurderet i forhold til tidligere løsninger.

LITTERATURLISTE

Pdf, online

Senatverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2009
Senatverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2009. Invitation to tender: Tempelhof Parkland Berlin, [pdf] [online] Tilgængelig på:
<<http://www.stadtentwicklung.berlin.de/service/suche/index.shtml?q=tempelhof>> [Besøgt 05.03.2012]

Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, 2010
Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, 2010. Leitbild Tempelhofer Freiheit. Tempelhof Projekt [pdf][online] Tilgængelig på:
<<http://www.stadtentwicklung.berlin.de/planen/tempelhof/de/leitbild/index.shtml>> [Besøgt 05.03.2012]

Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, 2011
Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, 2011. Eine IBA für Berlin 2020. [pdf] [online] Tilgængelig på:
<http://www.stadtentwicklung.berlin.de/staedtebau/baukultur/iba/download/IBA_Faltblatt_Suchraeume_gesamt.pdf>
[Besøgt 20.02.2012]

Senatverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2012
Senatverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt, 2012. IGA Berlin 2017. [pdf] [online] Tilgængelig på:
<http://www.stadtentwicklung.berlin.de/umwelt/stadtgruen/iga_berlin_2017/de/konzept/iga_in_zahlen.shtml> [Besøgt 20.02.2012]

Online

Archdaily.com, 2012
Archdaily.com, 2012 [online] Tilgængelig på:
<<http://www.archdaily.com/136792/berlin-tempelhof-airport-gross-max-sutherland-hussey-architects/>> [Besøgt 10.05.2012]

berlin.de, 2012 01
berlin.de, 2012. [online] Tilgængelig på:
<<http://www.berlin.de/ba-tempelhof-schoeneberg/derbezirk/statistik/index.html>> [Besøgt 07.03.2012]

berlin.de, 2012 02
berlin.de, 2012 [online] Tilgængelig på:
<<http://www.berlin.de/ba-neukoelln/derbezirk/einwohner.html>> [Besøgt 07.03.2012]

Berlin-Brandenburg, 2012
Berlin-Brandenburg, 2012. Demografischer Wandel. [online] Tilgængelig på
<<http://gl.berlin-brandenburg.de/raumb Beobachtung/demografie/>> [Besøgt 05/03 2012]

DW Deutsche Welle, 2012
DW Deutsche Welle, 2012. Berlin Residents Unsettled by Wave of Gentrification. [online] Tilgængelig på:
<<http://www.dw.de/dw/article/0,,3427742,00.html>> [Besøgt den 13.04.2012]

Initiative Möckernkiez, 2012
Initiative Möckernkiez, 2012. Willkommen bei der Initiative Möckernkiez [online] Tilgængelig på:
Moeckernkiez.de [Besøgt 16.05.2012]

spiegel.de, 2012
spiegel.de, 2012. [online] Tilgængelig på:
<http://www.spiegel.de/international/germany/neukoelln-nasties-foreigners-feel-accused-in-berlin-gentrification-row-a-750297.html>
[Besøgt 14.05.2012]

Stadtentwicklung Berlin, 2012
Stadtentwicklung Berlin, 2012. Planwerke. [online] Tilgængelig på
<http://www.stadtentwicklung.berlin.de/planen/planwerke/de/planwerk_innere_stadt/herangehensweise/vielfalt_und_prozesshaftigkeit/index.shtml> [Besøgt 01/05 2012]

Tempelhoferfreiheit.de, 2012, 01
Tempelhoferfreiheit.de, 2012 [online] Tilgængelig på
<<http://www.tempelhoferfreiheit.de/en/get-involved/pioneer-projects/vogelfreiheit/>> [Besøgt 11.05.2012]

Tempelhoferfreiheit.de, 2012 02
<http://www.tempelhoferfreiheit.de/en/get-involved/pioneer-projects/vogelfreiheit/>, d. 11.05.2012

tempelhoferfreiheit.de, 2012 03
tempelhoferfreiheit.de, 2012. [online] Tilgængelig på:
<<http://www.tempelhoferfreiheit.de/>> [10.05.2012]

TIME World, 2012
TIME World, 2012. In Berlin, a Gentrifying Neighborhood Under Siege. [online] Tilgængelig på:
<<http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1881451,00.html>> [Besøgt den 13.04.2012]

Bøger

Ching, 2007
Ching, D.K. Francis, 2007. Architecture. Form, Space and Order. 3rd edition. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Klingmann, 2010
Klingmann, A., 2010. Creative Brandscapes – Heroes with Flaws. In: H. Kiib, ed. 2010. Performative Urban Design. Aalborg: Aalborg University Press. Chapter 3

Krusche, 2011
Krusche, Jürgen, 2011, Der Wert des Hässlichen für den Urbanitëtsdiskurs, Arch+

Lefebvre, Loose Space, 2006
Franck, Karen A., Stevens, Quentin, 2006. Loose space: possibility and diversity in urban life, Routledge, ISBN 0-415-70116-3

Sennett, Byens rum 1, 2008
JUUL FRÖST Arkitekter, ed., 2008. Byens rum 1 – Det fremmede i det kendte, Byens rum som udviklingsstrategi, Center Tryk a/s, Holbæk, Arkitekturforlaget, ISBN: 978-87-992042-5-0

Sennett, Byens rum 2, 2009
JUUL FRÖST Arkitekter, ed., 2009. Byens rum 2 – Det kendte i det fremmede, Byens rum som udviklingsstrategi, Center Tryk a/s, Holbæk, Arkitekturtidsskrift B København, ISBN: 978-87-992042-9-8

Therkelsen og Vering, 2011
Therkelsen, K. og Vering, H., 2011. Turen går til Berlin, 16. udgave, 2. oplag. København: Politikens Forlag A/S

Twickel, 2011
Twickel, Christoph, 2011, Recht auf Stadt, Arch+

ILLUSTRATIONSLISTE

- Ill. 1: <http://maps.google.dk/>
- Ill. 2: <http://www.tempelhoferfreiheit.de/en/get-involved/pioneer-projects/vogelfreiheit/>
- Ill. 3: <http://www.tempelhoferfreiheit.de/en/get-involved/pioneer-projects/md-mix05/>
- Ill. 4: <http://www.morgenpost.de/img/DC/crop101610447/2750693521-ci3x2l-h307/sei-THF-BM-Berlin-Berlin.jpg>
- Ill. 5: <http://www.tempelhoferfreiheit.de/veranstalten-mieten-investieren/eventlocation/>
- Ill. 6: <http://www.tempelhoferfreiheit.de/mitgestalten/pionierprojekte/nature-mini-art-golf-berlin/bildergalerie/duid/665/>
- Ill. 7: <http://www.stadtentwicklung.berlin.de/planen/tempelhof/de/leitbild/integration.shtml>
- Ill. 8: http://kwame-vf.s3.amazonaws.com/wp-content/uploads/2011/01/entrance_uo_04.jpg
- Ill. 9-10: <http://www.archdaily.com/136792/berlin-tempelhof-airport-gross-max-sutherland-hussey-architects/>
- Ill. 11: http://3.bp.blogspot.com/_Xs_1MnYdr8/TBU6s-sYJI/AAAAAAAAAYKI/4zT8nRbzuXo/s1600/Friedrichstrasse-berlin.jpg
- Ill. 12: <http://travelsodam.com/wp-content/uploads/2012/04/berlin-hipsters-1024x682.jpg>
- Ill. 13: <http://www.finnmoller.dk/tr-de/berlin/alexanderplatz01.jpg>
- Ill. 14: <http://arockridgelif.files.wordpress.com/2009/03/kottbuser-damm-kreuzberg.jpg>
- Ill. 15: <http://eilamart.com/wp-content/uploads/2010/08/GE-101a-Berlin-graffiti-2.jpg>
- Ill. 16-18: <http://maps.google.dk/>
- Ill. 19: moeckernkiez.de

